VALEV UIBOPUU

VILJATU PUU

Sundeksemplar

VILJATU PUU

VALEV
UIBOPUU

VILJATU PUU

NOVELLID

RK ILUKIRJANDUS JA KUNST
TARTU 1940

JÕE ÄÄRES

1

Ühteviisi seisid kuus maja mõnekilomeetriste vahemaadega jõe alamjooksul. Ühesugused olid nende püügiveed, ühesugune piiras neid ümbrus. See oli lõputu soo ja vesine luht, millest suvel ei olnud lootust läbi pääseda ning mille piiritus avaruses silmapiiri ligiduses ainult vilunud vaatleja võis tabada vöödi, mis pidi olema sisemaa mets. Liivapõndakutel, mis jõgi kunagi oli loonud kindlamateks kohtadeks vetest leotatud kallastel, asusid kalurite elamud, ning nende ligem naaber alla- või ülesvoolu asus paratamatult nii kaugel, kui oli järgmise liivapõndaku asukoht. Välimuseltki olid need elamud sarnased: pikavõitu madalad hallid hütid, mille pikaks venitas elutarega ühe katuse all olev laut.

Mikita Pikk ei harinud maalapikest oma elamu juures varem, kui võttis naise. Tal polnud peret, ega jätkunud aega selleks, nagu naabritest Peetrus Kuklasel. Lisaks oli ta krunt kõigist pisem. Peetrusel aga oli hulk lapsi, mõnedki neist juba parajad aerupingile. Ta elas Mikitast kaks kilomeetrit allavoolu. Naabruse tõttu oli Peetruse pere mõnigi kord

Mikitale abiks jõenoodaga püügil, millega üksik inimene toime ei saanud. Mikitast ülalpool asus kaks elamut ja allpool kolm.

Kui võtta nime järgi, siis sobis Mikitale selle tähendus kõige paremini. Ta oli tõesti pikk mees, kuid kondine ja kõhn, toitunud eluaja kuivast kalast, leivast ja teeveest. Ta harkisjalu kõnnak oli kange, eksitatud paadi hüplemisest pikil sügispüügel. Pisut kooldunud oli ta turi ning rasket nurgelist pead kandis ta seetõttu rinnal. Tuhakarva habe võrutas ta lõuga ja suud, mille ümber asus inimeste hulgas natuke kohtlane ja pikalt püsiv naerumuie, millel polnud sügavamat alust: oli ta üksi, vajus suu tusaseks, silmad sügaval otsmikuluu all jäid külmaks ning vormitu kivikese taoline ninanupp näos tundus teravana, ühtudes koguilmega, mis oli jahe nagu veepind pilvise taeva all.

Elu pöördepunktiks pidas Mikita oma naisevõttu. See pidi tooma hüvitusi ta ellu, mis seni oli olnud rõõmutu ja kehv, võrreldes isegi ta viie naabriga jõe kallastel. Ta kositav oli noor tüdruk jõesuu aleviku tagusest sisemaa külast. Ainult kuusteist aastat vana ja vaenelaps, kes elas poolvendade juures. Need soovisid temast lahti saada ja nõustusid meeleldi Mikita plaaniga. Maria, nii oli tüdruku nimi, oli harjunud käsu ja sõnakuulmisega, ning vahtis vaid ainiti, hirmunult oma tulevase mehe hiiglaslikku kogu. Nad pandi paari jõesuu aleviku papi juures, ning all rannas ootas Mikita suur tõrvatud vene. Paati paigutati Maria kaasavarana ta pruun puukastike ja madal punane lehm, kes hirmunult silmi pööritas, kui teda venesse vinnati. Ta oli sisemaa lehm ja tal polnud aimu paadisõidust.

Kaldast lahkudes kükitas Maria päras oma kastikese otsas ega vaadanud üles. Lehm aga inises kaeblikult ja värises üle kogu keha, jalad all kanged nagu puutikud, julgemata end liigutada loksuvate lainete pärast. Mikita oli aerupingil paksus sinises vammuses ja liigutas võimsasti aere. See oli ta pulmasõit ja ta tahtis Mariale näidata, mis suutis.

Jõgi oli lai kevadvetest ja ta kaldad vabad heintest ja kasvudest. Tõketest vabana surus tuul nurgelisi laineid üle vee. Mõnekilomeetrise sõidu järel koorus taevas madalasse udupilve ning hakkas tilkuma vihma, mille piisad heleda plaksuga langesid vette, pekstes selle pinna täis värisevaid ringikesi. Kui Mikita üles vaatas, nägi ta, et Maria paadipäras nuttis. Jämedad pisarad tilkusid üle tüdruku põskede ja langesid rüppe. Endiselt liigutas Mikita aere, kuid lausus tüki aja pärast, kui nutt ei lakanud:

„Jäta nüüd! Talve tulekul, kui lähen metsatöödele, võid kaasa tulla kodu vaatama . . .“

Pisaratevool ei vähenenud, ning kui sellele lisaks seltsis nuuksumine, lausus Mikita pisut karedamalt:

„Niisuguse moega siin küll ei elata!“

Ja juba vaikiski Maria luksumine, pisarad jäid harvemaks ning lõppesid hoopis. Ei kutsunud seda küll esile Mikita viimane, tõsiselt mõeldud ütlus, mis hoopis oli läinud mööda Maria kõrvust, vaid pigem just esimene lubadus. Pikkamisi see tundus lohutavana, sellest hoolimata et talv oli kevadest tohutu kaugel.

Pärale jõudes tuikus lehm jalgadel. Suured veepisarad tilkusid ta helepunast karva mööda alla, moodustades mustavärvilisi niresid. Ta puges nagu põgenedes laudauksest sisse ning rahunes siin pikkamisi.

Siis proovis ta Mikita poolt hommikul sõime valmis niidetud heinu — need olid karedad ta keelele, mis oli harjunud pehme aruheinaga. Pettunult hakkas ta nuhkima sõime ja moldi. Mikital polnud teda millegagi lohutada, sest kõik lehmad siin jõekaldal pidid sööma tarna ja isegi luga.

Vihm tihenes ja tegi maailma hämaraks. Jõgi ja soo tossas langevas sajus, millesse kadusid pajupõõsaste tumedad mütsakad ümberringi. Mikita haaras pruuni kasti kaenla alla ja nad astusid tarre, mille hämaruses oli ometi mugavam kui sajusel jõepinnal. Koldetule valgel nägi Maria kalast lõhnavat taret, mille puulaud oli värvimata, samuti paar pinki ja voodikoiku. Põrandal hiilgas suuri latikasoomuseid nagu hõberahasid.

2

Hommikul, kui Maria õue astus, ümbritses maja piimvalge udu. Kuid päike oli juba tõusnud ja hakkas seda hajutama. Tuli nähtavale tükati sinine ja selge taevas ning jõelt läigatas vastu vesi. Mikita kohmitses paadi juures ja seadis end sõidule Peetruse poole, kes täna pidi tulema oma hobuse ja põllutööriistadega Mikita maad harima. Ader ja äkked tuli Mikital aerutada kohale paadis, kuna Peetrus oma pisikese hobusega tuli mööda jõekallast, puulauakestest sookingad kruvitud hobuse kapjade külge, et loom ei vajuks läbi kamara.

Üksi jäädes võttis Maria kibu ja läks lüpsile.

Kui Mikita põllutööriistadega randus, oli Peetrus juba kohal, seistes õuel, hobune käekõrval. Ta oli vestelnud Mariaga ja nagu Mikita nägi, saanud selle

naermagi. Edevalt oli Peetrus täna riides, punane pluus vööga ning juuksed ja habe siledaks kammitud. Kärmesti loivas ta vasakut põlvest kanget ja väljapoole kooldunud jalga hobuse taga. Maalapikese kündmine ei võtnud palju aega, kuid see tuli veel korduvalt äestada, sest oli kasvanud söödikamarasse. Palju seda polnud, võis saada mõnikümmend vagu kartuleid, tükikese kaera, otra ja paar kurgipeenart.

Pärast töö lõppu kutsus Mikita Peetruse kambrisse, kus Maria pakkus talle kala, piima ja leiba. Mikita lõgistas käes rahapunga ja küsis:

„Palju ma sulle nüüd vaeva eest võlgnen?"

„Mis nüüd..." kostis Peetrus, „meie ju naabrid... Eks ole, noorik?" vaatas ta Mariale oma vesiste silmadega.

Mikita muutus tusaseks: Peetrus sai nüüd teda ta noore naise ees teha armusaajaks... Seda see mees oskas!

„No ütle, maksan sulle penni pealt kinni!" kordas ta.

„Ära aja," heitis Peetrus käega, „ei midagi," ning loivas uksest välja.

„Niisugune kõõbats!" lausus Mikita põlglikult.

„See ju õnnetuse asi, võib igaühega juhtuda..." tähendas Maria kaitsvalt.

Mikita heitis naisele karmi pilgu ja liigutas tõrjuvalt kätt, lausumata sõnagi, nagu tahtes sellega ütelda, et küllap ta juba mõistab — ega seepärast üksi...

Sellest päevast peale hakkas Mikita mõtlema, et õigem ja parem oleks ise hobust pidada. Ning enne poleks põllust suurt loota. Kuid maad oli hobusepidamiseks liiga vähe. Niitu oli ümbrus täis, see aga

kuulus taludele, kelle kupitsad kerkisid soost. Tükk heinamaad, mis mööda jõekallast viis Peetruse krundini, oleks kulunud ära, et saada samasugust iseseisvat majapidamist nagu naabritel. Ta kõneles selle ostmisest niidu omanikule, kes seepeale hakkas läkastades naerma: kellel siis tänapäeval heinamaid mööda külgi alla jookseb!...

Sisemaa lehmaga tuli sõdimist, enne kui kohanes toiduga. Loom puhkles ninaga tarnades ja lugades ega võtnud ivagi suhu. Mikita koristas sõime viimase kõrreni puhtaks ja laskis lehmal seista päeva söömata. Siis andis ette käputäie kõige karedamaid tarnu. Need aga jäid puutumata ehkki sülge jooksis sorinal lehma lõugade vahelt. Veel laskis Mikita loomal nälgida, ning kui siis pandi pihutäis lugasid sõime, olid need head küllalt. Vähehaaval hakkas lehm purema kõiki siinseid karedaid heinu, kuid ta tegi seda loiult ja väsinult. Ta jäi kõhnaks nagu redel ja tõmbas piima tagasi.

Mikitale näis, nagu oleks oma kohanematusega salajast jonni ajanud nii lehm kui ka naine.

Tuli latikate kudemise aeg, mil soo taga külades õitsesid toomingad ja sirelid, ning Mikita vajas sõudjat aerudele. Ta mahutas latikavõrgu kalapaadi pärasse ja andis aerud naise kätte. Maria kiljatas, kui paat kaldast tõugatuna veele hüppas. Mikita tahtis langetada ränga vandesõna, kuid nägi tõsist hirmu Maria helesinistes lapsesilmades. Naine tajus Mikita pahameelt ja haaras mõlad, kuid ei saanud nendega toime ning vool hakkas paati triivima. Nüüd ei suutnud Mikita hoiduda vandumast, Maria pritsis aerudega, küünitades neid liiga vähe vette, taipas samas selle mõttetust, vajutas liiga sügavale ega suutnud

läbi tõmmata. Mikita jättis urisedes võrgud ja tuli naist õpetama.

„Üks, kaks, kolm!“ luges ta ja aitas kaasa. Vaevaliselt see läks, nii vaevaliselt, et polnud mõtetki püügile. Mikita laskis sõuda järjest üles ja alla. Naine püüdis ja püüdis, kuni käed olid villis ja pisarad hakkasid silmist tilkuma. Mikita ei teinud sellest väljagi. Üks mootorlaev tuli linnast ja ta käskis paadi nina hoida vastu laineid. Maria eksis aga ja voog pidi nad kummuli paiskama. Siis sõudis mööda naaber ülalt, popsis piipu ning vaatles õppetundi muheleval näol, hüüdes:

„Jõudu!“

„Jõudu!“ kostis Mikita kuivalt ning jätkas lugemist.

Nii kordus see päevi. Noor naine värises hirmust vee ees, tülpis siis ja liigutas lõpuks loiult aere, olles taipamatu ja ekslik. Nad kalastasid vaevaliselt ja ta sai mehelt rohkesti sõimata.

Mõni nädal hiljem, tulles alevikust ostudelt, möödus Mikita Peetrusest, kes jändas mõrdadega kaldaäärses roostikus.

„Hõi,“ hüüdis see, „kas käisid alevikus hälli järel?“

„Mis hälli järel?!“

„Noh, sul ju naise asemel laps majas...“ ning hetke pärast lisas Peetrus tõsinenult, „mis sa seesugusega küll siin peale hakkad!“

„Ta ju veel noor ja harjumata...“ vabandas Mikita.

„Ta on õ r n...“ tegi Peetrus lootusetu liigutuse.

Kodus sõi Mikita lõunat ja võttis naise paati, et talle näidata lehmale talvemoona kogumist. Sirp

paadi ninas, sõitsid nad parempoolse lisajõe suhu, mis mühises jõerohust ja lugadest. Praegu olid kasvud veel noored, puitumata ja andsid head materjali kuivatamiseks. Mikita põimas üle paadiserva ja naine sidus vihkudesse, nagu kodus rukist oli sidunud. Siin veel oli rohi vaba, siin polnud kupitsaid ega peremehi, kes keelaksid, ning nad laadisid paadi täis, kuni selle servad peagu veepinda puudutasid. Kodus laeti vihud maja seina najale püsti, kus tuul nad kuivatas.

Üksinda aga Maria kartis kummardada üle paadiserva põimamiseks, ta koorem paadile sai viril ning ähvardas selle ümber kallutada, vihke pudenes vette ja ujus pärivoolu alla. Tahtes küllaldast tagavara saada, pidi Mikita ise põimama, aerutama ja kalastama.

Südasuvel tuli lehm allavoolu tagasi sõidutada. Kõik kuus kalurit pidasid igaüks vaid ühe lehma, ning kui vajasid pulli, pidid lehma viima aleviku loomapidajate juurde. Mikita helepunane kartis seekord sõitu vähem, ja kui tuli tagasi oma täidetud soovidega, oli ta silmist kadunud igasugune hirm. Kui paat värahtas, nõksutas ta tasakaalu hoidmiseks vilunult põlvi ja vahtis laisa rahuga möödalibisevaid rohelisi randu. Ta oli viimasest nälgimisest kosunud ja saanud uuesti siledama karva. Juba ta sõi taltsutamatu isuga, ta elujõud paranes ja kõht paisus laiaks nagu laevakere.

Loom kohanes, maailm oli talle kõikjal sobiv, kus aga ainult nälga ei surnud. Inimesega oli hullem, nägi Mikita. Suvi kaldus sügisesse, kuid Maria polnud palju muutunud. Talle oli vesi endiselt võõras, ning silmapisaraist, mis ta seepärast valas, oleks

võinud saada omaette oja. Õhtuti ta põdes üksindushirmu, puges voodis Mikita põue nagu tilluke laps, sest teadis, et mees siin polnud talle kuri, ning hoidis teda nagu ainust elavat olevust, kes oli ta ligi.

Sügisel kokkuvõtteid tehes selgus Mikitale, et ta oli ülesostjale linnaviimiseks müünud kala vähem kui varem üksi elades. Ainus paremus oli, et lehm laudas andis piima ja ta sai korralikult süüa. Põllust võis loota natuke kartuleid, muu oli ebaõnnestunud.

Kui roog koltus ja lõi kahisema, kui luga ja kalmused mädanesid, kui taevast langes külma karedust, mis pani jääkirme roomama üle vee, ning kui lumi tuli, tehes tummaks ja surnuks ümbruse, hakkas Mikita valmistuma metsatöödele. See aeg oli Maria kevadine unistus. Kui nad kahekesi talvriietes teele asusid, suusad all, ei suutnud ta rõõmu taltsutada ja kihutas vallatu tüdrukuna üle avara soo, nii et urisev Mikita oma toidupaunaga jäi kaugele taha.

Kodukülale ligines ta põksuva südamega. Seal olid tuttavad majad ja tuttavad teed. Kuid inimesed, keda ta tervitas, küünitasid kaelu ja näis, et ei tundnud teda või olid unustanud. Ükskõikse ilmega võtsid teda kodus vastu poolvend ja kasuema. Talle pakuti istet ja küsiti, mis uudist. Poolvenna seltsis istus laua taga keegi võõras noormees väikeste hiinlase-vurrudega, jalg hooletult üle põlve. See silmitses teda isemoodi uudishimuga ja naeris:

„Kas noorikut nüüd igavus ei hakka vaevama, kui mees metsas? Kui teeksime kauba, et käiksin vahel hoolt pidamas . . . ?“

Ning poolvend küsis omakorda:

„Kuidas sa õige elad siis selle tohkamiga seal jõekaldal?“

Mariale selgus nüüd, millise hoolimatusega ta õieti oli kodust ära antud. Kodu muutus talle hetkeliselt külmaks, midagi sooja polnud siin, ning Mikita tundus talle nendest kõigist paremana. Ta hüppas suuskadele ja kihutas mehe juurde metsa, kus see juba langetas suuri puid seltsis teiste töömeestega. Kortsus kulmul ja urisedes tõreles Mikita Mariaga tuleku pärast ja sundis teda tagasisõidule jõe äärde, kus lehm ootas lüpsi. Ta ise lubas tulla järele laupäeval.

Naine asus minekule. Lumest paistsid rohukõrred, heinakuhjadel olid valged mütsid peas. Suusataja samm aga oli raske, elu oli palju vaesem kui kevadel, ning ees ootas üksindushirm.

3

Järgneval kevadel sündis Mikitale poeg.

See mõjus tõukena käia uuesti Peetruse ja enda vahelise niiduserva peremehe jutul. Omanik polnud enam põhimõtteliselt müügi vastu, kuid nimetas hinna, mida kuuldes Mikita lootuse kaotas. Ning võlgu müüki ei olnud — kõik puhtas rahas, pihule laotud.

Ostukavatsusi mõlgutades oli Mikita lasknud Peetrusele langeda tähendusi, et ta varsti enam ei vaja teise hobuse ja põllutööriistade abi. Oma jonnakuses asus ta nüüd kevade saabudes kätejõul maatüki kallale. Tassis laudast sõnniku ja kaevas selle labidaga maasse. Kolm päeva küürutas ta liivapõnda-

kul, siis oli see korras. Peetrus ootas asjatult kutset ja nimetas Mikitat hulluks.

Lehm oli esimest korda uues kohas poeginud kevadtalvel ja ta piimast jätkus küllalt kahele inimesele ja nende noorele võsule. Marial oli nüüd laps hoida ja ta sai eemale jääda põlatud jõest. Mikita aga oli näinud kalurinaisi, kes panid mõrdu välja, väike laps rinnal, ja ta teadis, et naise kohanemine ümbrusega oli samal astmel, kust sellega alati. See oli nagu kangekaelne jonnakas võitlus, mis oli raskem kui võitlus voolava veega.

Kui naise jõud jällegi lubas, tõi Mikita ta uuesti jõele, pani aerutama ja viis põimama, sundides teda tagant. Naine muutus loiuks ja tuimaks, teda ei virgutanud mehe sõim ega vandumine. Ta kippus vaid kaldale lapse juurde.

Nii sündis ka teistel kevadeil ja suvedel, kui poiss oli küllalt suur. Mikita pidi mitmekordselt pingutama, ning lootusi muutuseks oli iga suvega vähem. Mikita tusk süvenes ning palge külmad jooned muutusid tooresteks: tal tuli himu lüüa naist, nagu peksetakse tõrkuvat hobust. Ta pidas teda oma saatuseks, mida tuli sundida.

Siis hakkas ta hirmsasti kokku hoidma ja kirglikult raha korjama, sest iga kevadega tõusis heinamaa hind. Majas ei tohtinud kulutada ülearust kübet soola ega tilka õli, kõnelemata muust. Kui ta poeg läks esimest talve kooli sootagusesse külla, kus isa metsatööl käis, ei tahtnud teised lapsed istuda temaga ühte pinki ta kalahaisu ja näruste riiete pärast.

Maria, kellele väline elu oli tühjaks jäänud, oli võtnud endale pähe saada korraks linna. See oli ta

ainus soov peale esimese kojuigatsuse. Ta ei kõnelnud sellest Mikitale. Kuid ta hakkas kaebama ennast haigeks. Tõeliselt ta nägigi hädine välja, nagu vesisesse pinda istutatud kõrs. Ta virises ja hädaldas, kuni Mikita sõudis ta mootorlaevale, pistis rahapaberi pihku ja käskis sõita arsti juurde. Kulude pärast ta ise kaasa ei sõitnud.

Tagasi tuli Maria pakkidega. Ta polnudki käinud arsti juures, oli selle asemel ostnud mitmesuguseid asjakesi — Mikitale ilusa piibu, kotikese tubakat, riiet ja pojale punase kanditud kaelusega pluusi. Ta oli laps veel, ka oma mehe tundmises. Mikita vihastas hirmsasti. Teda ärritas pettus, kahju oli ka pillatud rahast. Ta ei pannud uut piipu suhu, poja pluusi kohta ütles ta:

„Ah siis selle riidega tahad sa poisist teha niisuguse hilbaka, nagu on Peetrus . . .“

Karistuseks määras ta naisele normi, kui palju vihke lugasid ja rohtu pidi see iga päev põimama. Veel oli sellel oma tagamõte. Mikita tahtis seekord talvist lehmatoitu koguda suuremal mõõdul, et jätta vasikat kasvama ning pärast vananenud looma maha müüa.

Püügilt tulles ta silmad alati otsisid naise paati harujõe roostikus, see ei tohtinud puududa põimamiskohalt.

Kord leidis ta paadi pooleldi lastitult seismas peagu kalda ääres. Naist aga polnud kuskil näha. Ta süda kihvatas — võib-olla oli Maria jäänud tukkuma paadi põhja vihkude vahele — ning ta ligines tasakesi sõudes. Siis leidis ta naise. Kalavene tõrvatud nina libises temast peagu üle, joostes tasase kahinaga kaldasse. Kahe paadi vahel lamas ta vees,

pea sügavamal, jalad takerdunud paadi koormanöörídesse. Ta sirp kõlkus vene ninas, nagu pandud sinna pärast lõpetatud tööd. Kalda järsust sügavusest helendasid vastu üksikud harvad lõmmulehed nagu laiad tuhmid hõberahad. Maria oli langenud nendesse, ta helesinine kleit laialisirutatud kätega valendas siit vastu. Mikita küünitas käe üle paadiserva ja haaras sõrmedega naise riietest. Ta tõstis veest tilkuva laiba välja ning märkas äkki, kui kleenuke ja kerge, nagu lapsel, oli teise kangunud keha.

Tulles kandamiga üles kodukaldast, oli lehm müksanud poekvile laudaukse ja neeliskles kaela sirutades rohtu seina äärest. Teda nähes meenus Mikitale aeg, kus nad mõlemad, lehm ja naine, olid siin uued. Loom suutis koduneda, naine aga mitte.

Pikas venes, pandud valgesse jõesuu alevikust toodud sarka, viis Mikita Maria tagasi. Paadi päras istus nende poeg ja nuttis. Mikita oli talle pannud selga Maria ostetud pluusi, mille naine oli pärast pahandust peitnud oma kasti. Rasked kortsud otsaees, habemes juba halle karvu, vaatles Mikita nutvat poega, kellel oli tema kõhn, sitke kere. Üksnes linaõissinised loiud silmad meenutasid Mariat. Jällegi pidi Mikita mõtlema lehmale, kes oli elanud perenaisest kauem. Loomal oli kergem, ta suutis kohaneda juba esimeses põlves, inimesest võis seda ehk loota teises põlves. Mikita ohkas ja käsutas siis poja aerudele. See sõudis vääramatult, olles aerudega tuttav nagu väike jõeäärne kalur.

Naise surm meenutas Mikitale kogu selle suure vaevanägemise, mida oli tulnud siin jõe ääres taluda. See pani ta uuesti muretsema elu pärast, ja ta langes otsekui vihas oma töödesse ja toimetus-

tesse. Ühtlasi see kergendas ta lesepõlve üksindust. Ta oli veel küllalt tugev mees. Sõudes naksatas vene aerutõmmetest ja oma jalgadega tundis ta, kuidas paat kuuleka hüppamisega allus ta jõuavaldusele. Mikita kodule liginedes võidi kaugelt juba kuulda aerude tihedat kääksumist. Kui see hõõrumise soojusest muutus lausa karjumiseks, võttis Mikita pihuga üle paadiserva vett ja niisutas raudseid aerupulki.

Õhtuti puges ta väsinult ja päevatöö rassimistest rahuldunult voodisse. Kuid siis hakkas teda vaevama leskmehepõlve igavus. Vaatamata väsimusele kaelasoontest varvasteni, ei tulnud und. Ta sirutas, nii et voodi nagises, ning leidis vahel oma käed haardunud asemepõhja kalmustesse, nagu emmates elavat ihu enda kõrval. Ta otsekui tundis Maria habrast ja sooja keha, ning kui talle meenus, et naine juba kuid lebas kalmistuliivas, tabas teda jubedus. Sellistel kordadel ta tõusis ja läks välja. Poeg oma asemel kuulis läbi unerammestuse, kuidas taat ohates ukse sulges.

Järgmisena pärast Maria uppumist sünnitas lehm poegides pullvasika. Sünnitus oli raske ja Mikita valvas lehma pärast kaks ööd üleval. Suur pullike ei rõõmustanud Mikitat sugugi, sest see ei sobinud ta plaanidega. Nüüd pidi ta veel ootama aasta, enne kui sai hakata kasvatama uut lehma. Ning punane oli juba vana. Ta hambad olid langenud suust, ta ei saanud hästi süüa ja jäi pärast poegimist maha, kõhn nagu risu. Selle eest pani Mikitat imestama pullikese jõudne kasv.

Nagu seoses noore elujõu kasvamisega, jäi helepunane järjest viletsamaks, kuni lebas maas, pea

sirutatud kaugele ette, silmad hiilgamas liikumatult nagu elutud metallitükid. Ta kandis kehas kõikide soolehmade lõpuhaigust: koltumist ja nõtrust. Ta kogu kuivas, nahk kortsus ning keha muutus aegamisi külmaks ja elutuks, sarnanedes kuivanud, sõlmelise kalmusejuurikaga. Ühel hommikul leidis Mikita ta surnult.

See oli raske löök majapidamisele. Mikita nülgis loomalt naha ning mattis kere sookamarasse kaevatud auku. Piim oli kadunud laualt ning tuli välja otsida ammuaegne samovar. Kiiresti muutus koduse elu ilme — näis, et Maria siin oli tähendanud rohkem kui Mikita varem oskas tähele panna. Uuesti kattus kambri põrand haisvate kalasoomuste ja mustusega, riided lagunesid. Iga kord, astudes koristamata kambrisse, tundus Mikitale, nagu oleks elu tagasi jõudnud sinna, kus ta oli seisnud kunagi ammu, ammu.

4

Oli möödunud aasta Maria uppumisest, kui Mikita kavatses uut naisevõttu. Selle mõtte oli temasse istutanud naabrimees Peetrus, kes mõne aja eest oli mööda aerutades teinud Mikitaga juttu ja ära minnes lausunud:

„Sa, Mikita, võta uuesti naine!"

See nõuanne haardus Mikita meelde nii, et ta oma olukorras enam ei näinudki muud pääseteed.

Varsti märkas ta poeg, kuidas isa muutus üksköikseks kodu vastu. Vene viis teda nüüd teistele sõitudele. Palju öid valvas poiss üksinda kalurionnis jõekaldal. Ta nägi hämarust valgenevat hommikuks,

kuni veelt kuuldus mõlade kolin ja Mikita tuli alevikust, lõhnates viinast.

Üldiselt poeg polnud isa näinud palju kunagi nii heatujulisena, sellest hoolimata et kodune olukord oli halvasti korrast ära. Mikita lootis, et see kõik naisevõtuga pidi paranema, sest ta pruut oli võrdlemisi jõukast kaluriperest ning saadav kaasavara võis ehk täita ta ammuse unistuse ostetavast niidutükist, kõnelemata uuest lehmast laudas. Oma valituga oli ta väga rahul, sest ta oli teda küllalt näinud raskes kalapaadis, küll aerudel, küll võrkude juures. See oli vanatüdruku aastais neiu viimasest kalurionnist jõekaldal, peagu ligi alevikku. Ta oli valgete juustega, laia kondiga ja sitke nagu kasetüvik.

Kui kõik oli kindel, harvenesid Mikita sõidud ning ta muutus uuesti koduseks. Ta läks jällegi jõele, andus igapäevastele töödele ja püüdis maja korraldada. Pühapäeval pidid alt tulema liinilaevaga pruudi isa, valge habemega võimsa turjaga vanamees, kelle kõrval Mikita tundis end veel poisikesena, ning pruudi vennad ja pruut ise külaskäigule, mis oleks tähistanud ta kosjade vastuvõttu. Esmaspäeva-hommikusel laeval nad pidid sõitma tagasi, peale mõrsja, kes pidi jääma korraldama ja pesema, et kõik oleks pulmapäevaks joones.

Mikita valmistus selle külaskäigu vastu teatud ärevusega. Ta pühkis kambrist välja põrandale korjunud prahi ja kattis mustunud puulaua Maria kastist otsitud väikese, punasega tikitud linikuga. Kaua kaalus ta, kas paigutada lauale ka paar Maria traatraami pandud päevapilti, kuid vaadates oma surnud naise lapsenägu teiste inimeste kõrval pruunikaks pleekinud paberil, peitis ta nad kasti põhja tagasi.

Pühapäeva hommikul käskis ta pojal riietuda punasesse pluusi, mida polnud tarvitatud Maria matustest saadik. See oli poisile nüüd peagu paras, kuigi see varem oli olnud avar nagu kott.

Onni kohal polnud laevasilda ning Mikita oli oma suure paadiga valmis, et külalisi maale tuua. Ta istus venes ning ootas laeva. Päike loojenes ja ujutas taeva luha kohal üle punetusega. Vesi kalda ääres oli juba tõmmu nagu öö. Lõpuks ilmus laev alt käärude tagant, ta kohmakas kere rühkis raskesti pahisedes üles.

Mikita tõusis paadis püsti. Nüüd pidi laev tasandama käiku. Nähtavasti aga ei nõudnud keegi ta peatamist, sest ta rühkis endiselt edasi, raske lainevoog järel. Mikita kohale jõudes tõusis laevalaelt kätemeri temale lehvitama. Pühapäevasuvitajate vesine halemeelsus pani lehvima valgeid rätikuid. Nagu puuhalud rippusid Mikita käed raskelt ta külgedel. Laevast küntud lainetevall jõudis temani ja pani ta paadi tõusma ja langema. Iga kord särahtas hämarusest ta piibu tuli, kui vene alla paisati.

Pikkamisi kaugenes laev, voog pildus kalda kõrkjaid püsti ja pikali nagu surmaheitluses. Pikkamisi rahunesid needki, kuni üksi tillukesed mustad lained nagu penikeeled lakkusid perve.

Mikita tõmbas paadi kaldale ja kobis tarre. Poeg kuulis, kuidas isa kaua asemel unetult rähkles ja voodit ragistas.

Veel järgmine päev hoiti tuba korras ja poisike sai kanda punast pluusi. Õhtupoolikul pidi sellest juhtuma õnnetus. Laudast välja lastud pullike, kuigi oli kasvult veel päris mullikas, sattus vihahoogu ja tormas poisi kallale. Poiss hüppas kaldal lebava

paadi taha ja pull raksatas oma sarved vastu paadi põhja. Raske malakaga tõrjudes sai Mikita ta lõpuks lauta. Loom näis olevat muutumas kurjaks, varemgi oli ta paaril korral avaldanud vihamärke, nähes punast rätikut Mikita käes, kui see otsaeest higi pühkis.

Õhtul istus Mikita venes, kuid seegikord ei tulnud kedagi.

Siis läks Mikita ise sõidule. Ta aerutas allavett oma kerges paadis ning pojale ütles, et ei saabu tagasi võib-olla enne homset päeva. Poiss oli olnud küllalt üksi öid ja päevi. Ta ei julgenud süüdata onnis tuld, sest teadis, et isa ei sallinud õli kulutamist. Ta vahtis pimedust tillukeste ruutude taga ja oli ärevil. Poisi üllatuseks jõudis isa tagasi kesköö paiku, viskudes riietes voodisse, raskesti nagu rambe jõe põhja. Mikita oli teada saanud, miks ei tulnud pruut ega selle omaksed. Pruudi isa oli seda talle ise ütelnud. Vanamees oli olnud vihane ja kinnitanud, et ta ei saa Mikitale tütart anda, kuna inimesed kõnelevad, et Mikita on ajanud vette Maria, oma endise naise...

Sellest päevast näis Mikita pojale, nagu oleks äkki sügis saabunud täieliselt. Tume oli majas ja tume oli jõe ääres. Ning juba üksikud koltunud lehed tulidki veepinnal ülaltpoolt, metsade vahelt.

Mikita ei liikunud kodust. Inimesed olid talle liginenud oma juttudega ja teinud teatavaks, et kuuldusi Maria uppumisest Mikita süü läbi oli levitanud ta naaber Peetrus ning et seetõttu need jutud olidki leidnud uskumist. Vana viha naabri vastu, mil seni polnud kindlamat pidet, süttis temas uuesti ning tegi unetuks ta tunnid, mil ta lebas oma koikul. Ta töö-

tas vaikides ning ta varemgi endassesulgunud loomus tõmbus jahtunud raudrõngana kokku.

Sügisesed püügid andsid talle rohke saagi. Koos pojaga ujusid nad haudmustal jõel, tõrvased juurikad praksumas paadinina tulekorvis, ja raiusid ahingitega, kuni vene põhi kuhjus täis vingerdavaid kalu. Punaselt kumendavasse laiku veepinnal langesid aegajalt söed ja kustusid seal valusa sisinaga. Ülesostja, kellega Mikita kauples mõrult ja pingutades, viis temalt linna tublisti rohkem kui mõneltki teiselt kalurilt. Saadud raha luges Mikita hoolikalt ja peitis oma punga tigeda naeratusega.

Jutud Mikita roimast rändasid mööda kallast ja leidsid edasirääkijaid ning uskujaid. Kuigi ta ise enam polnud läbikäimises kellegagi, ei jäänud kajad sellest küündimata ta koduni. Ühel päeval randus onni all võõras paat ning maale tuli hulgus ja joomar Kurtoru Japa. Ta oli noormehena tapnud kalade ülesostja, istunud siis viisteist aastat kinni ja hulkus nüüd juba üle kümne aasta ringi kodukohas. Ta pühkis nägu oma räbalais särgivarrukaga, küsis Mikitalt piibule tuld ning hakkas ajama sõbralikkust osutavat juttu. Lõpuks lausus ta:

„Sa ära võta oma lugu nii südamesse, et elu ära põlgad! Seda ei saa ju ükski kindlaks teha ... Kui aga süda vaevab, on heaks rohuks paar kõva peatäit juua. Mind kiusas ka mu kaupmees mitu korda unes — võtsin siis kõvad tropid ja selle peale nagu loputati meelest maha ...“

Nüüd ärritus Mikita hirmsasti:

„Ah siis sina tuled siia ja pead mind endasuguseks — mõrtsukaks ... Korja oma kondid, muidu ma saan veel selleks!“

Japa taganes hirmunult paadini, ning kui oli selle aeruga tõuganud kaldast lahti, ütles:

„Kus teeb ennast tallekeseks . . . ! Mina lõin nöörija kaupmehe maha, sina aga läksid süütu naise kallale, oma käega olid ta vette lükanud, ära karda — küll nägijaid oli!“

Koduses elus ei teinud Mikita enam mingisuguseid muudatusi. Pull oli endiselt laudas, ei olnud selle asemele hangitud lehma, ning samovar sumises õhtuti laual. Looma käis Mikita ise vaatamas ja toitmas. See viskas nüüd kasvamist, nii et tilluke laut ähvardas kitsaks jääda. Ta oli nagu punane mägi, lihava kaelaga. Teda ei saanud laudast välja tuua ega taltsutada muidu, kui Mikita pidi talle panema rõnga ninasse. Seejuures aga näis, nagu oleks ta peremees teda hellitanud ja hoidnudki ta tigeda loomu pärast.

Kevadeks oli pull hoopis täiskasvanud ja ammus väljalastult, nii et luht helises nagu sõjapasunast. Paatidelt ja laevadelt küünitasid inimesed möödudes kaelu, kui nägid pullimürakat roostiku ääres. Ning pull röögatas siis, nii et vesi jões vappus. Võib-olla sellest oli Mikita ainus heameel tol kevadel.

Ühel päeval ujus onnist mööda paat, milles seisis harkisjalu punane madal lehm. Mikita vaatas surutud huuli jõele — see oli naabrimees ülalt, kes oma lehma viis pulli juurde alevikku, sellest hoolimata et teadis Mikital olevat parima pulli, keda võis soovida.

Pull roostiku ääres tõstis pea ja nägi lehma jõel. Üllatus ja imetlus paisutasid ta silmi. Ta inises kutsuvalt ja ammus siis kirglikult kõõksudes. Lehm jõel aga ei peatunud. Pull seda nähes hakkas traavima, ta lai lott kaela all lipendas jooksul. Ta paiskus

jõkke ja hakkas ujuma, nina ja sarved üle veepinna. Ta ujus risti paadile vastu. Mehed haarasid aerud ning hakkasid tugevasti tõmbama, jõudes varsti kaugemale. Pull norsatas, mulistas ninaga vees, proovis paadile järgida, väsis siis ning ujus kaldale, kus langes küljeli maha, inisedes kaebavalt. Segaste silmadega vahtis ta ümber, nagu otsides süüdlast oma soovide täitumatuses.

Nüüd sai pullile kombeks paatide ilmumisel karata jõkke ja ujuda neile järele, kuni väsis. Kummastuses vahiti meeletut looma. Kaldale tulnult karjatas ta ning ta hääles väljendus suur üksinduse kurbus. Mikita pojale, kes nüüd looma kartis ja temast kaugelt mööda käis, mõjusid need pulli eluavaldused südant valutama panevalt. Pulli kõõrdsilmades oli mingi tige ja valus vaev, mis oli omane kogu jõeäärsele elule.

5

Sügiseks tahtis Mikita pulli müüa — see oli muutunud juba liiga kurjaks, nii et Mikital enesel oli temaga raske toime saada. Ning koos kaladest saadud rahaga ei oleks enam võinud olla takistusi niidutüki omandamiseks — ta pung oli küllalt tüse juba. Ta võis muretseda hobuse ja lehma, harida põldu, poeg kasvas ja võis kosida tubli kaluritütre...

Need kavatsused mõjusid Mikitasse kosutavalt, kuni ühel varahommikul enne heinaaega tuli Peetrus loivates mööda jõekallast. Tal oli punane pluus seljas, habe ja juuksed siledaks kammitud, nagu siis, kui ta pärast Maria saabumist tuli nende põldu harima. Üksnes valge laik keset tugevat pead oli ilmu-

nud ta juustesse. Mikita oli alati jõel ümber pöördunud, kui nägi Peetrust vastu tulevat. Täna aga oli päev ilus, eemal sillerdas jõgi, ning Mikita poeg istus kuivale tõmmatud paadi põhjal, paigates pastlaid.

Peetrus algas sõbramehe-juttu, toetades end istuma kivile onni kõrval.

„Sul olevat kaladega hästi vedanud," ütles ta Mikitale. „Minu veed aga on jäänud hoopis ahtraks. Ei tasu võrgukulu ja ajaraiskamist... Pere on suur, suid lauas palju — elu tuleks kuidagi teisiti korraldada..." ohkas ta.

„Küll tuleks... minulgi," kostis Mikita tumedalt.

„Vaja oleks pidada loomi rohkem," jätkas Peetrus, „väetada maad ja püüda põlluga... Vähemalt leib omast käest. Näed, Peipsi ääres kasvatavad sigureid ja sibulaid — toidab inimese ära. Nii minagi..." köhatas ta, „tahtsin nüüd alata teisest otsast, et paremini läbi tulla. Seepärast ostsin Nälgsoo Mardilt ta niidutüki ära, see siinsamas piiridega koos. Olid sinagi vist teist kunagi kaubelnud, aga hinda pidanud kõrgeks..." vaatas ta vilksasti Mikita otsa.

„Jaah..." kostis Mikita kõlatult.

Peetrus jätkas:

„Tulin nüüd siis, et näitaksid mulle piirid kätte, kus nad sinu krundiga kokku jooksevad. Varsti tuleb heinaaeg, et niitmise juures ei tuleks ütlemist..."

„Noh, tule siis," tõusis Mikita, „küll ma juba näitan sulle su piirid..." Ütlus oli külm nagu kivi talve pakases. Peetrus aimas teise allasurutud viha kohutavust ning ta kõne muutus samuti külmaks ja

ametlikuks, nagu olid kogu aja olnud ka ta vesihallid, kärmesti pilkuvad silmad.

Nad kõndisid vaikides mätliku soopinna pajustikus ja otsisid piirikive. Mikita vahtis ainiti teise punast särki ja äigas käega üle silmade. Talle oli meenunud midagi kohutavat ja see ei tahtnud nüüd ta meelest kaduda. Peetrus ütles:

„Tahtsin keskhommikul tulla seda võpsikut puhastama. Nüüd enne heinategu selleks paras aeg. Tulingi siis varem vaatama, kas oled kodus, et asjad saaks kordapidi õiendatud ja piirid puhtaks aetud . . .“

Mikita vaatas kodu poole, seal küürutas ta poeg endiselt paadipõhjal ning jätkas tööd.

„Ma lähen nüüd — aega on kulunud — võtan tööriistad kodust. Lõunaks tahan siin valmis saada, sest õhtupoolikul läheme noodale,“ ütles Peetrus ning loivaski minema mööda kallast, kõvera jalaga heites pikki kaari läbi heina.

„Eks sa mine,“ pomises Mikita.

Pea rinnal, sammus ta aegamisi onni poole. Peetrus võis kõige hiljem tunni pärast tööriistadega tagasi olla — ta tundis selle mehe kärsitut loomust.

„Sul tuleb minna alevisse,“ ütles Mikita otsustavalt pastlaid paikavale pojale, võttes pihku rahapunga, „tuleb tuua soola . . . ja suhkrut: on mõlemad otsas!“

Ta küünitas pojale rahapaberi. Sõiduks alevisse võis kuluda viis tundi, terve söögivahe.

Poisike sattus minekust rõõmuärevusse. Ta armastas neid pikki paadisõite, mida tal aeg-ajalt tuli teha, kui isa enam ise ei tahtnud minna alevisse

ja külasse. Ta võttis kerge paadi ning laskis aerudel libiseda läbi rohekassinise vee. Isa vaatas talle kaldalt järele, kuni tõrvatud vene kadus esimese kääru kõrkjate taha.

Lained sulistasid vastu paadi laudu, nina lõikas neist tasase sihinaga läbi, aerudelt tilkus hõbedavärvilisi piisku jõkke. Poisike vaatas päkesest ujutatud kaldaid, luhta, millel kiikusid pruunikad rohuladvad, taevast, kus jõe kohal keerlesid hallikasvalged kajakad. Talle meenus aeg nagu unenäost, kus ta hoopis pisikesena istus ema seltsis onni läve ees valges jõeliivas, ümber samane suvi ja valgus. Ning ema ümises mingit laulu, mille kurb viis veel üle aastate pani südame nukrutsema. Aga poisike laskis kätel liikuda, ta õlad olid küllalt tugevad. Ta oli selga ajanud oma punase pluusi, mida isa lubas kasutada kodust välja sõites. See oli talle juba kitsaks jäämas, pigistades õlgadest ja rinnust. Ta kujutles juba teekonda alevisse, minekut liivaselt rannalt kollaseks värvitud majade vahele, poodi säravate kaalukaussidega, riiulitega täis imeliselt lõhnavaid kaupu... Siis katsus ta raha oma pluusi rinnataskus. Talle meenus, et ta polnud küsinudki, palju tuli tuua soola ja palju suhkrut. Ta peatus nõutult sõudmisel. Kogu raha eest tuua oli meeletus, seda oleks saanud liiga palju. Ta teadis, et isa oli kokkuhoidlik ja et ta oli kuri...

Vool hakkas paati triivima, siis võttis poiss aerud ja keeras selle nina ümber.

Mikita oli saatnud poja teele, läitis siis piibu ja sammus lauda poole. Ta avas ukse. Pull seisis nagu mägi kitsas ja hämaras ruumis, mõrisedes peremehele vastu. Mikita patsutas talle selga ning istus

sõime servale. Ta nägu oli liikumatu, huuled aga imesid piipu ning silmad piilusid läbi laudadest seinaprao piki jõekallast allapoole. Siit pidi selgesti näha olema rada, mida kaudu Peetrus oma uuele heinamaale tuli. Kuid Mikita vajus raskeisse mõtteisse. Äkki võpatas ta — ta polnud küllalt hoolas olnud oma postil — punane särk vilksatas ta vaatepiiri eest läbi. Peetrus oli juba tulnud ning kooserdas Mikita maja ümber! Ta sammude sahinat võis kuulda läbi laudadest seina.

Mikita vabastas kiiresti pulli ahelaist, ning kui see pöördus minekule läbi avatud ukse, vajutas ta vigla teravad otsad looma reide. Valu- ja vihakarjatusega tormas pull laudast.

Mikita toetas selja uksepiidale ja seisatas. Päikeselint valgus läbi avatud ukse lauta, riivas Mikita rinda ja nägu. Pilutatud silmi vaatas mees pilvitut taevast eemal luha kohal, midagi nägemata. Ta kujutles alandust ja häbi, mida oli kannatanud, nägi inimesi, kes pöörasid pead, kui temast möödusid, nägi enda armetust, kui pruudi isa nimetas teda naise mõrtsukaks, nägi kitsast liivast põllulappi, mis midagi ei kasvatanud, ning niitu, mille peremeheks oli nüüd lääpjalg Peetrus, kelle võiduirves naeratus oli kogu eluaja teda alandanud... Ta seisis liikumatult, oodates seda, mis pidi juhtuma. Siis kuuldus pulli ähkimine, sõrgade müdin, kellegi tume langemine, ning tal oli tunne, nagu oleks ta siinsamas võtnud oma saatusel kaelast ja virutanud selle vastu ahjunurka.

Siis laskis ta käed rinnalt langeda ja astus välja. Ta nägi mingit punast tompu lauda seina kõrval rohus. Pull oli selle juurest lahkunud ja sammus

jõe poole, kõigutades raskeid sarvi. Kuid Mikita silmade ees lõid kaldad kõikuma nagu tormi sattunud merelaeval. Eemalt, üle niidu jooksis inimene. Ta ruttas kätega vehkides ja komistades. Punane pluus helkis päikeses ning ta jalg tegi naljakaid kaari üle mätaste ja rohulatvade.

See oli Peetrus, kes sealt ligines, pärale jõudis ja üle rohus lamava inimtombu kummardas.

VEND

1

Mees sammus äkete taga üle küntud kesamaa. Kui ta astus, siis kõlkus ta suur raske kogu ettepoole, otsekui oleks kaks punakaspruuni kõhnade külgedega hobust teda ennastki vedanud ja kõigutanud. Äkkepulkadest jäid kohevad triibud halliks kuivanud mullakoorikule ning värskelt mustaks muutunud riba keskele sündisid pastlajäljed, nagu oleks keegi ebamääraste nurkadega puutambi maha vajutanud. Mees hoidis ohjanööri ühe käega, teine rippus räbalasest kuuevarrukast alla nagu hall, liikumatu labidas. Ohjaharu ta sõrmede vahel tundus peenikese pastlapaelana, nii jämedad olid ta tömbid, mustusest määrdunud sõrmed.

Äestaja oli Kõllakingu peremehe vend Eedi.

Siin all, kus ta astus, muutus maa järsku kõhnaks ja liivaseks. Pikkade ribadena tulid nurmed siia küla poolt, mis asus teede ääres künklikul maal, kus oli hoopis parem pind. Seetõttu siin all seisid paljud nurmed kulutunud söödis, täis põlvekõrgusi männikuhelikke nagu vihaseid hauduvaid kanu. Küntud muld aga pudenes peeneks tuhkjaks tolmuks,

ähvardades suure tuulega lendu tõusta ka siis, kui temasse olid juba oma juuri ajanud kõhnad kõrred. Kuid Kõllakingu äestaja astus siin all palju erksamalt, tundus isegi, nagu oleks ta kooldunud selgki siin sirgem kui nurme mustamullasel ülemisel otsal, kus üle hallvalge maanteepaela paistis ta isakodu. See lömitas seal orupervel vanade hallide hoonete rühmana ja selle tagant tõusis rohelisi puulatvu. Äestaja aga ei tõstnud pilku sinnapoole. Pigem ta laskis oma tuimhallid silmad seista Tedrepalu sinisel metsaviirul, kuni see liginedes suurenes, tõusis ja lõpuks otse ees seisis lõhnava samblase laanealusena. Selja taga oli küla kadunud kingu varju, jäi ülal vaid otsatu taevas ja all metsa poole lüngi vajunud kõhnad põllud.

Äestaja heitis ohjad mullale ning hobused hakkasid oma pehmete mokkadega püüdma rohtu ning metsaserva põõsalatvu. Mees ise istus sammaldanud, ammukorjatud põllukivide hunnikule ja võttis aeglaste liigutustega püksitaskust välja kägardunud suitsukarbi. Ta kohmakad näpud kobasid enne hulk aega, kui said kätte paberossi ja sellele tule otsa. Siis langesid ta käed koos karbiga põlvedele ning ta istus liikumatult, hoolimata sellestki, et ohjaharud jäid pervelt rohtunabivate hobuste jalgu. Mehel olid suureks kasvanud mustad juuksed, mis korraldamata salkudena välja tikkusid räbaldunud sonimütsi alt. Nendes oli juba palju hõbehalle kiude. Tal olid päikesest pargitud nahast hoolimata ümarikud punased põsed. Kuid ta suu rippus rumalalt ja andis näole tigeda ilme, mis väljendus terves suures aeglases koguski. Sellest aeglusest jäi mulje, nagu vajaks ta enda liigutamiseks mingit karmi käsku. Kuid

siin all oli kõik vaikne ja omaette. Põllud vaikisid, taevas vaikis ülal, ainult mets humises ja hobused kõlistasid roheliseks näritud suuraudadega. Alles siis, kui laukotsaga ruunale rangid järsku lohinal kaela langesid, kuna vana, mitmest paigatud rihm venitamisel oli katkenud, pomises istuja sisutu vandesõna ja tõusis. Ta päästis ohjad hobuste jalust, kohendas rangid kaela tagasi ja pööras äkked põllu poole, parandades katkenud küljerihma sõlmimisega. Siis hakkas ta uuesti äkete taga üle põllu astuma.

Küla kerkis ülal nähtavaks, paari talumaja korstnast tõusis suitsukeer, õhk oli soojem. Üle tee seisis tanumaotsal mees, käed püksitaskuis. Ta viipas äestajale, asetas käed suu juurde ja hüüdis rõhukalt: „Lase hobused lahti! Tule sööma!"

Äestaja nägi hüüdjat. See oli ta vend, Kõllakingu talu peremees Karla. Ta kuulis ka hüüdu, kuid ei katkestanud põlluotsal tööd, vaid käänas hobused uuesti minekule. Vend kordas talle hüüet, kehitas siis õlgu ja pöördus tanumasse tagasi. Äestaja liigutas vihaselt ohje, võttes pikemad sammud. Tolm tõusmas äkete taga, tegi ta veel ühe tiiru, enne kui vabastas hobused tee ääres ja tuli nendega läbi tanumate õue.

Vend oli Eedist kaheksa aasta võrra vanem, kuid ta välimus laskis teda nooremanagi paista. Ta oli lühem ja saledamat kasvu. Kuid ka tema juuksed kirendasid hallkirjuna — noorena halliksminek seisis otsekui perekonnas. Kuid tema peanupp oli tavaliselt siledaks põetud. Jalas kandis ta säärsaapaid ning liigutused ja kõne olid tal vilkamad ja rõhukamad. Ta armastas kõndida käed püksitaskuis ning teraselt vaadelda kõiki asju, oli selleks siis

roostetanud raudnael või aurumasin. Nüüdki ta lonkis aeglaselt venna ja hobuste järel tiigi äärde, kus hobused läbi kalmusteringi küünitasid oma koone putukaist kihisevasse vette. Ta silmitses hobuseid ja nägi katkenud küljerihma, kui rangid ruuna kaelas hakkasid vajuma. Ta silmad tõmbusid veelgi kitsamaks ja ta ütles otsekui raiudes:

„Noh... küll on... pastor... niisugune! Lasksid hobused riistades sööma? Missugune rakendus siis niiviisi vastu peab?!"

Ohjaharud Eedi käes kerkisid pinguli. Kuid ta vahtis porisesse tiigikaldasse, lausumata sõnagi. Pastor... sellist ütlust polnud ta külarahva suustki ammu kuulnud. Ta tundis, et vend ei oleks tohtinud niiviisi ütelda.

Nende ammusurnud isa tahteks oli olnud, et nooremast pojast saaks pastor. Ta oli oma naiivses soovis lootnud poega ise koolitada niikaugele, kuid oli jäänud enne metsas puid langetades vana haralise kase alla. Leskunud ema hoolitsusel viidi Eedi isa soovi kohaselt kartulikottide, võianumate ja kõrvitsapallide keskel linna. Ainult kaks nädalat pidas poiss seal vastu, siis tuli linnast sugulastelt sõnum, et tulevane pastor on koolist põgenenud. Läbi metsade ja külade ligines poiss hulkudes kodukohale ning neljandal päeval sundis nälg teda kodutanumasse sisse astuma. Kardetud tõrelemiste ja taplemiste kõrval sai poiss emalt lauale kamakausi ja suure kintsu suitsuliha. Ema manitses ja pühkis ise pisaraid, oli pehmeloomuline naine. Ta tahtis Eedit uuesti tagasi saata, oli nõus talle isegi uue korteri muretsema, kuid poiss ei lasknud endale sellest kõnelda. Ta oli õnnelik, et teda, olles veel üsna poi-

sike, pandi karistuseks sügiskündidele adra taha. Ta vilistas ja tegi tööd. Ta oli ühel hoobil saanud lahti karjase- ning koolipõlvest ja tundis end suure mehena. Paari aastaga ta kont sirgus, ta põsed hakkasid punetama ja ta nägi välja nagu noor rammumees. Külas hakati Kõllakingu värsket töömeest kutsuma pilkenimega Pastor. Ta kuulis seda varsti ja esimeseks sapiks uues põlves ning hiljemgi oli arusaamine, et teda keegi ta tugevast kerest hoolimata ei pidanud meheks, — selliselt olid mõjunud ta isa kavatsused, mis, tõsi küll, olid jäänud teostamata.

See kõik meenus nüüd mõlemaile, nii nooremale vennale kui ütlejale enesele, kes kohe märkas, et ta seda üteldes polnud hästi teinud, ning lisas leplikumalt:

„Noh, olgu peale, eks sa paranda pärast sööma jälle ära ...“ ning ta läks taskus võtmeid raputades minema.

Eedi vaikis ka nüüd. Ta ajas hobused talli ette, võttis neilt rakmed, riputades need vaiade otsa talliseinale, ja laskis loomad talli, silitades kummalgi käega üle koonu. Hobused puristasid rahuldusest ja heameelest, et olid pääsenud puhkusele. Eedi aga ohkas, istus tallilävele ja avas kägardunud suitsupaki suitsetamiseks. Siis ta tõusis ja astus kumaras päi talli otsa kuuri alla, kust viis redel tallilaele, ta asemele. Olles redelil, kuulis ta, kuidas alt hüüti:

„Lase sa hobustele heinu kah!“

Jälle seisis vend seal, jalad harkis, käed kottpükste taskuis, ja käsutas teda. Kuid jällegi ei kostnud Eedi ainsatki sõna, nohises vaid valjusti ja heitis ülal külili heintesse. Siitsamast, räästa alt, jäi ta

hallide silmade vaatevälja tükk rohelist õuemuru. Vend ilmus sellesse, vahtis pilutatud silmi üles, kehitas õlgu, tiirutas ühelt jalalt teisele ja lonkis viimaks maja poole.

„Olgu need hobused heinteta," mõtles Eedi ja surus käed pea alla. Miks pidi vend teda iga asja juures käsutama, nagu mõistmatut poisikest?! Kas polnud just tema harinud talu põllud, oma jalgadega iga lohu ja kingu läbi tallanud; parandanud kõik riistad ja rakmed, mille higist leotatud nahk oli tükkhaaval ta sõrmede alt läbi käinud, kõnelemata hobuste söötmistest ja jootmistest?! Ta pigistas käed pea all rusikaisse, nii et sõrmekondid vajutasid kuklasoontesse, ja jäi liikumatuks.

Katus pea kohal oli vananev, seal oli mitmesuguseid auke, kust immitses alla roosakat valgust, heites heledaid laike tolmustele paaridele. Neisse oli taotud reastikku jämedaid raudnaelu, mille otsas rippus Eedi riidevara — paar villast kuube, püksid, üks heinalasule vajuv vana roostepruun palitu. Nendega oli ta kolinud siia üles, kui talus kevadel oli ruumipuudus ning valmistati pulmakära vastu. Vend võttis naise. Tollest ajast peale oli Eedi jäänudki siia üles, katusealuse hämarasse valgusse. See oligi talle veel ainus kodune koht terves talus, peale põllu avaruste. Siin võis omana tunduda iga üksik paaripuu pea kohal, iga tolmusse mässitud roovlatt, madalad räästaalused kuni suure porihalli herilasepesani talliotsa sõlgpuu all. Siia tuli ta veel julgesti, elumajja aga võõrastades ja areldi. Seal oli kõik muutunud. Ustest talitas sisse ja välja vennanaine — peretütar jõukamast talust kui Kõllakingu — ning ta oli toonud kaasa uudseid majariistu, mis valitse-

sid nüüd ruume nagu võõrad ülbed olendid. Ka vend oli muutunud. Endised kõnelused kahe vahel, mida mõnikord oli juhtunud, olid sootuks taandunud, jättes asemele vaid lühikese käsutava tooni. Vahel tundis Eedi endas isegi otsekui vihast armukadedust naise vastu, kes oli hävitanud ta endise kodu. Ta ei saanud kunagi heita avarat ja lahtist pilku vennanaisele, vaid vaatas talle kõõrdi ja altkulmu. Keegi polnud pärast pulmi teinud juttu, et Eedi koliks tallilaelt tagasi ettetuppa, kus oli senini olnud ta ase. Eedi ise ei soovinudki varsti enam tagasi sinna võõraks muutunud paika. Pigem ta oli juba siin ülal, hallis valguses, kus heinad kahisesid sõbralikult pea all, läbi lae kostis hobuste puristamine ja katuselaastudelt varblaste krabin.

Kohe, kui Eedi kuulis, et hobustel all oli redelist söödud hommikune heintepära, unustas ta äsjase otsuse ja tõusis põlvedele, haarates sületäis haljashalle aruheinu. Ta toppis need laeaugust alla, jagades ühtlaselt mõlemale poole, ja naeratas, kui all hobused rahuldunult turtsatasid ja hakkas kuulduma rahulikke puremishäälitsusi. Ta jäi hulgaks ajaks põlvitama laeaugu kõrvale, kuulatades seda.

Järsku tõmmati talliuks käginal lahti. Eedi muutus taas tõsiseks ja vimmaseks ning sirutas end tasakesi endisele asemele. Ta lebas küljeli, suur kämmal põse all, ning räästa ja seina vahelt langes kitsas valgusjoon ta näole, mis oli parkunud nagu mõne savikausi kulunud külg. Ta silmad tõmbusid kissi nagu kassil, kes vaatab liiga heledasse päikesse. Õues seisis ta vennanaine, lühike, lehvikuna lai seelik peksmas väledate liigutuste juures ümber põlvede. Talliukselt ilmus ta juurde vend, mõlemad sosistasid.

„Heinad... olid...“ kuulis Eedi venna katkendilist lauset. Siis vaatasid mõlemad kahtlevalt üles rääsita poole.

„Tule sööma!“ hüüdis vend lõpuks valjusti katuse poole. „Kuuled või?!“ lisas ta hetke pärast, ning mõlemad läksid käsikäes maja poole. Eedi nägi, kuidas venna pruunid sõrmed sellejuures õrnutsevalt naise küünarnukki kobasid.

Eedi pomises midagi. Ta sirutas käsi pea all, nii et luud naksusid, kuid ei tõusnud. Ta mäletas aegu, kus ema teda siin veel sööma kutsus. Kuid hoopis teistsugused olid need kutsumised ja need söömised. Nüüd oli ema palju aastaid surnud. Võib-olla uskus eideke kuni surmani, et tema pojast võib veel saada midagi „erilist“. Seda näitas nii mõnigi pala, mida ta vahel tema jaoks oli hoidnud. Võib-olla nendest headest kõhutäitest Eedi oligi saanud oma tugeva kere ja käsivarre rammu... Toredad olid kausitäied värskelt praetud sealihaga, kaetud pruunistatud sibulate rõngastest, või kollane kartulipuder koore- ja võikastme silmaga keskel, või hapud kapsad kamaratükkidega, pruun lõhnav leib, paks kama...

Lahtisi silmi unistas Eedi nüüd neist toitudest. Vesi oli valgunud suust ta lõuale. Ta armastas üle kõige tugevaid toite, vägevaid kõhutäisi. Neist kujutlusist äratatud näljatundega tä unustas nüüd äsjase pahameele ja sisimas tekkinud kiusliku soovi mitte sööma minna. Ta ei muutnud oma lapsikut mõtet, kuid oli lihtsalt unustamas seda.

Kuid taas seisis vend õues, ning kui Eedi oli liginemas tarelävele, ütles ta otsekui mingist harjumusest:

„Noh, mis sa veel vahid, kui sööma ei saa!“

Eedi samm peatus, ta rasked käed vajusid alla. Ta ei liikunud paigast, tuiutas hulk aega vennale otsa, pöördus siis järsku ja läks sõnalausumata värava poole, turris juuksekarvad takerdunud kiharaina paistmas katkise sonimütsi kuklaserva alt.

2

All metsa ääres, samblasse kasvanud kivihunniku kohal, kus ta ennest oli istunud, seisatas Eedi. Ta oli ühe hooga tulnud üle kohevaks äestatud kesamaa, heites pikki tõttavaid samme, ja alles nüüd ta rutt vähenes. Ta silmi tuli abituse ilme, ta käed lebasid raskelt külgedel ning ta ei osanud taas teisiti, kui istus tuttavale vaarikapõõsaist varjatud kivihunnikule, et suitsetada. Nälg hakkas kipitama kuiva õõnsa tundena ning metsa imelik vaikus ühes sambla lõhnaga oleks sellele otsekui hoogu andnud.

Lõpuks tõusis mees ohkamisega sarnleva üminaga ja hakkas edasi astuma mööda metsaserva, mida palistasid kadakapõõsad ja kanarbik. Ta jõudis küla põllumaade lõppu, kus mets kaarja ringina hakkas pöörduma. Siin langes maa ja sündis riba niitu, mille kaldad olid palistatud lepikust, kuni suure halli maanteeni, mis tuli ülalt küla vahelt ja laskus siis metsa. Sammuja pöördus põldude äärest lepikuvahelisele rajale. Kui teel oli näha liiklejaid, seisatas ta ja ootas nende kadumist. Kõik oli vaikne. Ta lipsas maanteele. Vaid paarsada sammu küla poole seisis tee ääres Madara talu popsimaja, kus elas üksinda lesk popsinaine, keda kutsuti Madara Anneks. Ta oli talu suguvõsast, kuid nii kaugelt, et

sellele erilist rõhku ei pandud. Eedi pöördus tolle onni poole ja pääses märkamatult väravaist sisse, nagu ta oli soovinud.

Küla määrab mõnegi oma ühiskonnaliikme tee tema isiklikus elus. Sedaviisi olid sündinud ka suhted Kõllakingu peremehe venna ja Madara leskunud popsieide vahel. Eedi polnud teda veel ligemalt silmitsenudki, kui küla juba kõneles, et too lõuakas ja tegelikult tragi naine pidi olema tema väljavalitu. On teadmata, kas ükski kõnelejaist tolle loba täitumist uskus, kuna see oli mõeldud pilkena mõlema asjaosalise isiku kallal. Üks oli suur ja kohmakas, teine samuti kerekas, kuid hakkaja ning tragi, sellest hoolimata et ta polnud enam noor. Oli lihtsalt lõbus kujutleda neid kahte paarina. Ja parajal kohal, rehepeksul või talgutel, visatigi seda mõlemaile ette. Eedi urises ja vihastas ning vaidles vastu, tekitades sellega naerjaile aina suuremat lõbu. Naine aga haaras pilkajaist mõne kinni ning tassis pealtvaatajate naerumürina saatel rabeleja põhukuhja, üteldes:

„Ära ole kade, saab sulle kah . . .“ Selline kange oli ta, see tõmmu, tugev eit.

Nõnda käisid kuulujutud ees, kuni tõde tuli tagant järele. Eedi oli pilke kaudu otsekui uudishimuliseks tehtud, nagu vägisi pöörati ta tähelepanu naisele, ja parajal silmapilgul ta püüdis teda kõrvalt piiluda. Ta märkas muuseas aga, et naisel taludesse rehele tulles oli alati ees valge puhas põll, ja kodus ta majakese ees õitsesid kõrged lillepõõsad. Madara Ann omakorda mõtles kogu loost: no miks siis mitte — mispoolest oli siis Eedi halvem kui teised?! Ja ta hakkas oma naiseliku, kavalalt varjatud pealehakkamisega valmistama teed, et naljast oleks saanud tõsi.

Kunagi sügisel, kui hulk kartulivõtjaid naisi Kõllakingul ööbis, ta oligi leidnud sel viisil tee Eedi asemele, et kummalgi sellest tagantjärele halb polnud. Tollest ajast alates hakkasid Eedi riietuses ilmuma korralikumalt nõelutud paigad sinna, kus enne olid narmendavad augud ja rebenemised. Ei jäänud külale kaua saladuseks see vahekord, küll aga see, kuidas ta oli tekkinud. Mõlemad asjaosalised püüdsid seda kõigest hingest varjata ja Eedi katsus nüüdki häbelikult salata oma käike alla onni, kuigi lõõpimised selle üle ei teinud talle enam eriti suurt muret.

Nüüd, astudes väravast sisse, nägi Eedi Anne onni kõrval pesukünas jämedat linast pesu loputamas. Viimastel aegadel, kus uued vahekorrad kodutalus olid muutnud ta üksikuks, oli ta siin nii sageli käinud, et ta ei pidanud enam vajaliseks lausuda isegi teretust. Ta jäi väravaposti kõrvale seisma, ja kui naine küsivalt pea kergitas, ütles ta:

„Kuule, sa anna mulle õige süüa . . .“

Kuid pesupesija ei katkestanud tööd. See oli pisut tige pilk, mille ta mehele heitis, enne kui vastas:

„Süüa? Kas siis Kõllakingul nälg varaks? Suures talus leiba ikka peaks leiduma?“

Eedi istus onni uksepakule, silitas mitu korda pihuga üle lõua ja pahvatas siis järsku:

„Ma ei kannatanud . . . enam välja! Vaat, tulin ära . . .“

Kui naine ka nüüd endisel kombel tööd jätkas, vahtides vanni põhjal sulisevasse seebivette, tõusis Eedi ja astus sammu ligemale. Ta käed rippusid

endiselt külgedel, kuid ta huuled võbisesid ja ta ütles:

„Ma ... ma arvasin, et tulen sealt hoopis ära ... Ma arvasin, et jäängi nüüd siia, et võtan su ära, et ... kauas ma neid seal ikka orjan ...“ ning ta naeratas virilalt, pühkides laubal pärlendavat higi.

Ta oli juba varem mõtelnud kadestavalt mõnelegi popsimehele, kel oli oma väike katus pea kohal, oma kodu ja naine. Mõnedki neist paistsid elavat muretult, käies taludes hooaja töödel ning magades kodus, kui tuli tuju. Miks ei oleks siis temagi võinud alata sellist elu siin Anne juures?

Kuid naine pesuvanni taga ajas end nüüd sirgu, viskas märja riidetüki lartsatades vette ja ütles ägedalt käsi põllesse kuivatades:

„Või-või, või sina tuled ära, tuled mind naiseks võtma ... ! Ilus lugu küll, kui mul kodus magab sihuke härg nagu sina — mina jookseksin küla mööda ringi, tõmbaksin tööd teha ja tassiksin sulle toitu ette: umbes nii nagu Kadri Lepistu vanale ... Niisuguseid mehi me juba tunneme ... kui saab end ainult teisele kaela veeretada, siis ei murra teda enam kangigagi paigast. Aga mis mul praegu viga — ei käsi ega keela keegi, peale enda tahtmise!“ Ta vaatas hetke raskelt rippuvate kätega seisvat meest ja lausus siis:

„Nojaa — aga sa oled ju Kõllakingu peremehe vend. Kaks poega seal talus ju ainult on — kui tood oma poole talu kaasa, siis võid ju magada kah ... Või mõtled selle osa neile jätta?“

Eedi sai pilkest aru ja vajus veelgi enam kössi. Isa testament oli olnud selgesõnaline ja lühike: Vanem vend annab nooremale kooliharidus nii-

kaugele kui see soovib, ja talu saab vanemale vennale. Muid võimalusi polnud ette nähtud. Ning praegu oli Karla talu peremees, tema, Eedi, polnud aga midagi... Selle kohta olid teda inimesed juba ammugi tähelepanelikuks teinud ning kord ta oligi pärinud vennalt üpris tõsiselt, kas see ei annaks tema kätte poole talu. Siis oli Karla naernud ja ütelnud:

„Mis sa taluga teed? Kas sul isa testament meeles ei ole? Kui tahad, annan uuesti lugeda... Ega ma ole keeldunud sind koolitamast. Kui tahad oma osa, mine kooli ja tudeeri... maksan kulud, nagu kord ja kohus!" ning oli püksitaskus võtmeid helistades selja pööranud.

„Sa... sa ei taha siis?" küsis Eedi nüüd Annelt ja püüdis end sirgu ajada.

„No ei ole ma ütelnud, et ei taha," lausus Ann sõbralikumalt ning asus uuesti küna taha. „Aga mõtle nüüd ise kah, kas see on kellegi sünnis tegu, kui sa oma isatalust siia jooksed kahe palja käega. Millega ma söödan sind siin — see isukene on sul ka küllalt hea — ei ole mul lehma piima tilgutamas ega seaaed peekonist pogisemas? Üks põrsaniru on, selle pigistad kohe korraga kinni... Iseasi, kui sul ehk suur patakas raha pangas — oled ju ligi paarkümmend aastat teeninud, siis ajaks ju läbi ja võiks leppida ka maalapita. Et palju sul neid penne võib olla, mis?"

Eedi läveesisel murul jäi uuesti sõnatuks ja piilus otsekui pääsu otsides üle aia metsa poole. Polnud parata — siin oli ta elu hellim koht. Ta oli Kõllakingul töötanud palju aastaid, kuid tal polnud mingit raha peale nimetamisvääritu suitsuraha, mida vend talle laupäeviti andis. Palk — selleks

polnud kunagi kokku lepitud. Oli ta ju talutööle asunud poisikesena, kes oli õnnelik, et tal seda teha lubati. Ja pärast oli olnud raske midagi muuta. Vahel ta nõudis endale palka, kuid seda nõudmist ei võetud tõsiselt, vähemalt polnud sellel mingit tulemust.

„Ma maksan sulle," seletas vend sellisel juhul. „Ega ma su tööd ilma taha. Saad mu käest raha iga kord, kui sul midagi tarvis on. Aga mis sa teed praegu rahaga? Ütle, milleks sa vajad niisugust suurt summat. Tuleb sul seda tõesti tarvis, saad mu käest iga silmapilk kätte. Siin esialgu..."

Ja niiviisi oli Eedi alati saanud vaid vähemaid rahasid, olgu siis suitsu, saabaste või riiete ostmiseks. Sõnatult põrnitses ta nüüd üle aia ja mõtles sellele kõigele. Valitses hääletus, milles kuuldus vaid pesuvee solksumine naise käte vahel, ning siis äkki Eedi urises:

„Noh, kas sa ei taha siis mulle süüa anda?"

„Uist, põrguline," sähvas nüüd naine. „Küll on inimesel peanutt: suure talu poolperemees käib küla mööda süüa mangumas, ise oled orjanud kodus nagu hobune... Selle tasuks tasku tühi ning kere hele... Mine koju ja löö kord majja! Nõua välja, mis sinu õigus! Minu sõrmede vahelt sulle enne midagi ei pudene — nui niisugune!"

Tükk aega seisis mees endist viisi murul, ta ei avanud suud ega liigutanud käsi.

„Magad püstijalu või?!" sähvas Ann vanni tagant.

Nüüd mees tõesti nagu ärkas. Ta äigas kämblaga üle otsaesise ja pöördus värava poole. Ikka ei lausunud ta sõnagi. Ta astus maanteele ja pöördus seda mööda küla poole pikkade sammudega, keha

natuke ette kallutatud, nagu ta oli harjunud astuma äkete taga, mille raudpulgad kribisid ees mulda.

Tee tõusis üles suuremate talude vahele, mille õuedest avanesid roigasaiast tanumad. Eedi astus ega varjanud oma tulekut, nagu ta seda varem oli teinud, hoides end alla palu varju. Millegipärast meenus talle nüüd silmapilk poisikesepõlvest, kus ta ärevil südamega ruttas munakivitatud pikka tänavat madalduvate majade vahelt sinnapoole, kus ees hakkasid paistma kolletuvad nurmed, rohelised puud ja metsad. Ta ei teadnud, kas ta nüüd või kunagi varem oli kahetsenud toda saatuslikku tulekut. Ta oli küll paar korda linnas käies tundnud peas pööritavat uimastust, kui pidi mööduma suurest valgest majast, kus ikka tungles sisse ja välja puhtas riietuses vormimütsidega poisse, nagu tolle kauge aja eest. Kõik oli endine, ainult selle vahega, et koolimajale oli peale ehitatud kolmas kord, ja tema, Eedi, oli vana mees, kelle villase kortsunud kuue küljes ripnesid vankrist külge jäänud õlekõrred. Teel alla turu poole oli ta end järsku imeliku mõtte sunnil püüdnud kujutleda linnainimesena. Ta hakkas kõndima lühikeste reibaste sammudega, nagu nägi siin kõndivat inimesi. Üle tänava minekul tohutu punane omnibusekere tahtis teda järsku paisata enda alla, kellegi käsi aga haaras teda turjast ja tõmbas kõnniteele, nii et ta sai vaid valusa hoobi küljekontidesse. Seisatanud inimeste hulgast tähendas keegi:

„Joomar ... purjus!“

Oli olnud mõnus kindluse tunne, kui ta lõpuks oli pääsenud linnast välja oma tühjal turuvankril. Õhtupooliku sooja päikese paistel ta isegi oli uinu-

nud ja maganud sügavasti, kuni vana ruun oli ta toonud koduväravate taha.

Nüüd Eedi jõudis küla sepikojast mööda, kust mõnikümmend sammu edasi asus otse tee ääres kauplus, pruunide luitunud seintega madal hoone, mille aknaluugid olid täis kirjuid roosteplekilisi plakateid. Kaupluse ligidal tolmuses kraavis kükitas habetunud vanamees, paistetanult paksude ning punaste põskedega. See oli vallavaene, kes siin kaupluseesisel päevast päeva istus ja joodikuilt viina nurus. Ta oli mees, kes kõike võis ütelda, olles sant, pooleldi jalutu, õnnetu inimene, keda ju keegi puutuda ei tahtnud, tulijat nähes hüüdis ta:

„Tere! Tere — s-sa Kõllakingu härg . . .“ ta oli purjus ja tema seltsis istus samal pervel väike, lapsetaolise kehakasvuga külakingsepp tööriietuses, pudel põlvede vahel. Nad mõlemad hüüdsid Eedit kätega vehkides enda juurde.

Eedi seisatas. Olles suitsunäljas, kobas ta oma taskuid, kuid leidis ainult tühja paki ja pöördus poe poole. Viltuvajunud, näritud lasipuu küljes konutas must hobune — Eedi tundis, see oli Unga talu hobune. Poes istus sama talu peremees seina ääres pruunil pingil ja ajas juttu Kõllakingu Karlaga. Eedi heitis kõrvalt pilgu vennale ja küsis nohisedes paki suitsu. Vend ei teinud temast välja, oli toetanud selja mõnusalt vastu seina, sirutanud säärsaapais jalad kaugele ette ja kõneles käsi püksitaskuis hoides sügisesest metsalõikusest. Eedi nägi veel, et vend oli ostnud sinise emailpange täie heeringaid, mida kaupmees parajasti pakkis.

„Kuule sa, Kõllakingu härg,“ hakkas aia äärest joobnud sant teda uuesti hüüdma, kui Eedi poest

väljus. „Sa pead ennast rikkaks, oled nagu konn mätta otsas — ma pakun sulle siit viina: ega sa sandi pakutud viina vastu ei võta ...“

Eedi tuli aegamisi kraaviperveni, millel mõlemad joodikud istusid, ja ütles surutud häälel:

„Ei pea mina ennast midagi rikkaks ... Olen minagi ... teise mehe ori ...“ Ta istus ja võttis lonksu viinapudelist, mille talle väike kingsepp vastu ulatas.

„No-noh,“ noomis sant sõrme tõstes. „Mis ori sina oled: sul on oma kodu ja katus, sööd selget pekki, kui isu tuleb, oledki mees nagu paras pull ... Ainult kooner sa mait oled — ega sina juba viina ei osta ...“

Eedi naeris loiult ja püüdis luba küsimata sandi käest pudelit.

„Ära karda,“ ütles ta, kui sant vaistlikult oma sõrmed pudeli kaela ümber kõverdas, „küll ma ostan seekord viina kah ...“

Ning kui pudel oli tühi, tõusis ta ja astus poodi. Must hobune seisis endiselt poe ees lasipuu küljes ning Eedi ajas pea püsti, et vennast mööduda.

„Liiter viina,“ hüüdis ta kaupmehele.

Kuid aknaalusel pingil istus Unga peremees üksinda ja ajas kaupmehega juttu. Vend oli juba lahkunud. Eedi ligines letile ja nägi selle klaaside all terve lademe kuivanud kringleid. Nende kollased läikivad seljad paistsid isuäratavaina läbi tolmunud klaasi ning Eedi käskis neid kümme tükki välja laduda.

„Nonoh!“ lausus Unga peremees naljatades. „Või Eedi pistnud pummeldama keset tööaega? Mis siis vend Karla selle kohta ütleb?“

„Mis siis ... temal ... ütelda on," kostis Eedi ja lahkus poest viinapudelit ning kringleid süles hoides. Ta käik oli korraga kergem ning tagasihoidlik naer väristas ta loide suunurki.

„Nalja saab," lausus Unga peremees paberossi süüdates, „kui sihuke jõmm enda täis võtab. Pole seda varem juhtunud — oleks lausa lust näha ..." ning ta ei rutanud kojuminekuga, vaid istus edasi, silitades oma musti sorgvurre ja kõigutades jalga põlvel.

Ei möödunudki palju aega, kui seltskond kraavipervel muutus kärarikkaks, nii et valjud hääled kuuldusid poodigi. Ilmsesti oli seal tekkinud tüli. Eedi suur kogu ligines kätega veheldes poeuksele, talle järgnes pisike pigitunud rinnaesisega kuues kingsepp ja kõige taga tuli kööberdades ning naeru kikutades vigaste jalgadega sant. Nad kõik astusid poodi. Eedi põsed õhetasid ja silmad kilasid tigedalt kulmude alt.

„Sina ... sina ütled, et ma olen igavene toss," lausus ta ja põrnitses kingseppa altkulmu. „Vaat sina ise oled ... Mina aga olen ... ma olen ... hirmus mees ..." Ta krigistas järsku hambaid ja kõndis raskete sammudega poepõrandal edasi-tagasi. „Ma olen ... ma olen ... vana ... vana — veteraan!" pahvatas ta ja vaatas üksisilmi korrasti, otsekui proovides, kõigile otsa.

Ta oligi hirmus, ta vägevad lõualuud liikusid nagu järades ning kaelale paisusid suured sõlmelised sooned. Ta painutatud turi oli vimmas nagu tigedaks muutunud pullil, kelle silmad põrnitsedes otsivad vihaalust. Oma suurte kätega tõukas ta letil leiduvaid kastikesi, müksas jalaga nurgas vastu suhkruning soolakotti ja vahtis väljakutsuvalt kaupmehele.

See püüdis teda vaigistada ega julgenud midagi erilist lausuda. Samuti tõmbas Unga peremees iga kord kartlikult oma jalad pingi alla, kui Eedi temast möödus. Ainult väike kingsepp ei kartnud.

„Mis sa laaberdad," ütles ta põlglikult. „Ära upita pudelit suu juurde, kui pea ei kanna!"

„Pigilind, pea meeles, — ma olen hirrmus... hir-rmus mees..." surus Eedi hammaste vahelt ja ligines ähvardavalt kingsepale. Ta tõstis oma suure käe ja torkas kõvera nimetissõrmega kingsepa musta lodumütsi, nii et see nõksatas kuklasse.

Kingsepp oli jälginud tema liginemist kogu aja taganematul ilmel, käsi pigistatud rusikasse. Vaevalt sai Eedi puudutada ta mütsi, kui juba kingsepa väike keha sirgus nagu vedru ja rusikas virutas hoobi ligineva mehe oimukohale. Selle löögi mõju oli imelik — äkiline hirmusööst valgus suure mehe seni tigedalt kilanud silmadesse, ta rusikad langesid jõetult alla, kogu keha varises lõdvaks ning kartlikuks, peast näis hävivat viinauima toodetud julgus.

Silmapilk oli saanud mehest endine kohmakas ja aravõitu Eedi, kes järsku ei mõistnud, mis oli sündinud. Talle paistis, nagu seisaks ta üksi linnapoiste rusikate ees, nagu see oli juhtunud kunagi ammu koolis, kust ta põgenes. Ta võpatas nüüdki, pöördus ja oli ühe hüppega poest väljas. Ta oli kärme, nagu poleks võinud uskuda. Viltuvajunud müts langes ta peast tolmusele teele ja ta jäi palja päi. Keegi ei ajanud teda taga, kuid ta hüppas üle kraavi ja pistis jooksma mööda põllupeenart, alla metsa poole, kiiresti ja taha vaatamata, nagu oleks tahtnud põgeneda oma saatuse eest.

3

Kaks nädalat oli möödunud Eedi kodunt tulekust. Kuid ta polnud võõra paigaga põrmugi rohkem harjunud kui esimesel päeval. Hommikul ärgates ta ei suutnud kuidagi taibata, et ta ei maga kodutalu tallipealse heintes. Ta pidi ikka veel tunnistades enda ümber vahtima, enne kui aru sai, kus ta oli ja mis tähendasid need valged, veel vaigused seinad ta ümber, ja pea kohalt, paaride vahelt paistev taevas. Alles tüki aja kuludes talle meenus, et siin oli loomaarst Mureli ehitusel olev kahekordne maja, ja et tema oli siin töömees.

Ta ärkas alati vara, hommikune vilu õhk ei lasknud pikalt põõnutada. Küll oli ta varjulisemasse nurka, kus polnud tuuletõmbust, oma aseme kokku kraapinud kõige pehmemaist ja pisemaist laastudest ning püüdnud õhtul sellesse vajuda, kuid taevas ülal oli ju lahti ning sinendas hommikul pea kohal jahedalt nagu vesi. Oli hea, et olid kogu aja püsinud põuased ilmad ning polnud sadanud piiskagi. Poleks siis mõnus olnud lahtise peakohaga kodu. Teised töömehed olid alevikus leidnud endile korraliku ulualuse — mõni võis magada isegi voodis — ja soovitati Eedilegi paremat paika vaadata. Ruumi pidi ju mitmel pool leiduma. Kuid Eedi leppis sellesamaga, niikaua kui lausa vett kaela ei valanud. Tal polnud raha taskus ja see tegi ta araks, ta kartis pärimisi ja seletamisi. Ning siinsamas laastuhunnikul magas ka veel üks teine töömees — habetunud, rõugearmiline ja pruunide hammastega vanamees, vist samasugune kodutu hulkur. Vana norskas ja matsutas unes ning ärkas harva enne, kui saabusid teised töö-

lised. Temal oli hea magada, ta oli kerinud end kuni palja pealaeni halli palitusse ning pannud pea alla laastudega täidetud koti. Eedil aga polnud muud kui oma katkiste varrukatega kuub, millega püüdis end katta niipalju kui sai. Isegi vana mütsilodu oli tol saatuslikul päeval jäänud koduküla tolmusele teele.

Kohe, kui ta ärkas, hakkasid talle meenuma ta mured. Ta tõusis tasakesi, kergitas kuue õlgadele ja hakkas pastlaid silmitsema. Need olid kulunud ja lõpukorral. Suur auk teise talla all tuli paigata. Ta otsis kuuehõlmast jämeda nõela, taskust tüki nööri ja hakkas alla õmblema paika, mille oli saanud sel moel, et korjas üles tee äärde visatud vana kuivanud pastlatüki, millest lõikas välja tervema osa. Ka nöör oli hangitud peagu samal viisil, ainult nõela oli ta pidanud ostma. Ta oleks vajanud õigupoolest säärsaapaid, nagu neid kandsid siin teised töömehed, kuid ta vajas ka toitu, ning ei saanud sedagi rohkem kui hädapärast tarvis. Kannikas kuivanud leiba ja hallitanud vorstijupp paberis olid ta tagavarad. Ta oli võetud meistri poolt abilisena tööle ta suure kere ja jõu poolest, kui ta hulkudes oli jõudnud pärast kodukülast põgenemist otsaga alevikku. Kuid tal polnud puutöölise kogemusi ja seepärast ta ei julgenud meistrile palgaga peale käia, vaid nurus seda äärmise häda sunnil kroonide kaupa. Nii oli ta hädavaevalt söönud ja käis endist viisi palja päi ning pasteldes. Ta lihavuski oli kiiresti vähenenud, nägu tõmbunud kortsu ning kaela punetus muutunud parkunud pruuniks.

Kui pastlad said korda, kängis ta need jalga ja heitis siis pilgu taeva poole. Paaride vahelt helkiv

Eesti Rahva Muuseum

sinetus oli veel selline, et tööaja alguseni võis kuluda oma paras pool tundi. Ta tõusis ja seadis end väljuma. Naaber oli märganud seda, ringutas end palitu all ja küsis oma suud haigutuses pärani ajades:

„No-noh, kuhu sa siis minekul oled?“

Mees oli Eedile sõbralikum kui tavaliselt ta teised kaaslased, ning ta vastas avameelselt:

„Turule . . .“

Ta astus lahtisest ukseavausest välja ja nägi allapoole looklevat munakividest auklikku teed, millel põrisesid juba varajased turuvankrid. Loomaarsti uus maja oli ehitatud aleviku servale kingu otsa ja siia paistsid majade kirjud katused aedade vahelt, valge kirik oru põhjas, jõgi sillaga ning roheline kaskedesse kasvanud surnuaed. Eedi hakkas ruttama turu poole. Kahe nädala jooksul polnud ta ühelgi turupäeva hommikul jätnud seal käimata. Ta kõndis vankrite vahel, käed kuuetaskuis, ja vahtis ringi. Siin oli punaseid marju kuhjaga täidetud korvides, rohelisi hernekaunu ja aedvilja, teisal jälle koorepurke, võipakke, liha ja muud toidukraami. Kuid Eedi ei ostnud kunagi midagi. Kui suu vett täis valgus, sülitas ta kõrvale ning pühkis käega üle huulte.

Teda ajas turule hoopis miski muu kui see külluslik vaatepilt, mida siin pakuti. Ta oli seal, kuna teda piinas imelik soov saada näha kodutalu hobuseid. Sellest ajast, mil ta oli alevis tööl, oli see muutunud järjest suuremaks igatsuseks. Ta teadis, et Kõllakingult käidi sageli turul, kuid senini polnud ta tuttavat vankrit tabanud. Kui ta mõnikord nägi hobust, mis oli kuidagi sarnane Kõllakingu punastele, trügis ta ligemale ja vahtis ainiti looma, kehitas siis õlgu ja läks viimaks minema.

Ka sel korral tahtis ta juba lahkuda, kui järsku märkas turulaudade taga inimeste vahelt teiste kõrvale ritta pöörduvat vankrit, millel oli ees punakaspruun hobune tumedama lakaga, mille jõhvid ulatasid silmade vahelt sügavale ette. Niisugune nina ja lakk oli ainult ühel hobusel maailmas. Ning Eedi tõmbas end rahvahulka tagasi, et vankris istuv vend teda ei märkaks. Ta piilus eemalt venna toiminguid, vaatas, kuidas see müütas liitriga värskeid kartuleid, kaalus päsmriga jahu ning tangu. Inimesed tulid ja läksid, kuid Eedi ei saanud lahkuda. Lõpmata aeglaselt venis ost ja müük, pikalt ja igavalt kõneldi ümberringi. Viimaks oli venna koorem tühi, vend heitis vankripõlle selle üle ja lahkus hobuse juurest. Alles nüüd nihkus Eedi ligemale. Ta tuli hobuse pea juurde, kes lasipuu alt märsist heinu nosis, ja patsutas ta kaelale. Kui Eedi lähenes vankrile, et lasta kätt libiseda üle tuttavate peelepuude, ilmus ta kõrvale turul kordapidav politseinik.

„Mis sa tikud siia võõra vankri juurde ... Tee, et sa kaod — ära passi siin midagi, küll sinusuguseid tuntakse ...“ siunas ta ja sundis Eedit minekule.

Hurjutatav jahmus ja hakkas kiiresti töökohale ruttama. Oligi hilinenud — juba tümisesid maja juures talvad ja kaikusid kirvehoobid hommikuses õhus.

„Küll on vorst niisugune,“ siunas teda omakorda halvas tujus olev meister. „Vedeleb ringi, peab teiste tööjärje kinni ja siis maksa talle veel palka kah ... Eks sama asja pärast sa vist koduntki plehku panid!“

Eedi ronis vaikides tellingule ja asus töö kallale. Tal oli raske siin teiste hulgas. Taevas teab, missuguseid teid mööda oli teatavaks saanud ta pärit-

olu ja kodunt lahkumise motiivid kuni üksikasjadeni. Neid moonutati ja heideti ette küll lausa vaenulikkusest, küll paljalt narrimislustist.

Nad töötasid ühtjärge kella kaheksani, siis tuli vaheaeg eine võtmiseks. Töölised laskusid tellinguilt alla ja otsisid platsi moonakotid. Eedi asus nurka laastuhunniku juurde, kus pidi olema peidetud ta leivakannikas ja vorstijupp. Kuid ta ei leidnud oma pakki hoolsast otsimisest hoolimata. Ta märkas, et teised teda kõrvalt teravasti silmitsesid, ning jahmus. Sõnalausumata istus ta nurka, käed ümber põlvede.

„Hei, Eedi," hüüti talle. „Kas sinu kõht ei krooksugi?"

„Ei," kostis ta. „Ma juba ennest sõin — käisin turul, ostsin . . ." valetas ta.

Tükk aega oli vaikust, siis ligines Eedile ta kaaslane, palja pealaega vanamees, ning ulatas talle leivaviiluka lihatükiga, üteldes:

„Ostsin täna kamaka sinki, proovi, kas ei ole liiga soolane . . ."

Eedi käed ei tahtnud tõusta, kuid ta suu valgus vett täis, nähes soolateradest sätendavat lihalipsu mustal leivakäärul, ning ta võttis pakutu vastu. Kui söömine oli lõpetatud, heitis Eedi pilgu kõrvale ja nägi, et ta leivakomps seisis nüüd laastuhunnikul. Ta vahtis seda ainiti nagu mõnd imet, kuid ei puutunud seda, jättes selle maha vedelema.

Ta sai töötada lühikest aega, kui teda läbi töömüra hüüti. Talva all vappuvast palkseina kõminast kuuldus meistri hääl, kes seisis all, vesilood käes, ja viipas talle. Ta ronis alla ja jäi meistri ette ootavalt seisma.

„Sind otsitakse," ütles meister teda teravalt silmitsedes ja tehes käega liigutuse välja tulemiseks.

„Mind?!" üllatus Eedi.

Meister noogutas.

Eedi astus viivitades üle läve ja nägi esimeseks teel Kõllakingu hobust. Selle ligidal kraavipervel seisis ka vend, silmitsedes ehitatavat maja. Nähes teda, hakkas vend talle liginema. Ta ei teretanud, kuid ütles juba eemalt:

„Näh... pika otsimise peale sain su kätte! Mis sa ometi mängid niisugust kometit — vaat, nüüd kõik küla rumalat lärmi täis..." Ta kõneles manitsedes ja heatahtlikku tooni hoides.

Kui Eedi midagi ei vastanud, jätkas ta:

„Istume nüüd vankrisse, sõidame koju ja elame nagu ennegi! Ma arvan, et meil küll ei oleks põhjust viha pidada..."

„Miks sa siis ei maksa mulle palka — nagu teised töölised saavad..." ütles nüüd Eedi, põrnitsedes maha.

„Taevake," tõstis vend seletades häält. „Ei keela mina sulle, mis sa soovid. Nimeta ainult, kohe annan. Oleksin andnud alati, kui sulle raha vaja. Annan kas või praegugi — säh siin... rohkem ei ole kaasas," ja ta otsis põuest rahakoti ning ulatas vennale kaks sinist sedelit. „Arvan, et läheme ostame sulle selle eest saapad jalga — nüüd nagu ühele poole käik korraga..." Ta hakkaski kohendama istmekotti ning pööras hobuse ümber, nagu olekski asi otsustatud.

Seda ta tõeliselt oligi. Eedi murdis raha pisikeseks kokku, pigistas selle pihku ning ronis vankrisse. Ta ei vaadanud tagasi, vaid istus vankrisse

ilmega, nagu täidaks venna käsku, ja nii nad sõitsid tagasi alevikku nahakaupluse ette.

Eedi sai uued säärikud jalga ja alustas nendega koduteed, kuna lahti kängitud pastlad peideti istmekoti alla vankri õlgedesse. Teel tegi vend veel kord juttu palgaküsimusest:

„Ega ma sulle su töö eest tasu keela, nagu öeldud, kui raha vaja, siis nimeta ainult. Usun, et kaubaga saame ikka hakkama ...“

Kuid Eedi vaikis peagu kogu tee. Alles kodu ligidal küsis ta:

„Kas ... kesamaa palu ääres on äestamata?“

„Jah, pooleli, nagu jäi ...“ vastas vend.

Nad liginesid väravale, mille kõrval kasvas kaks suurt tamme, isa ajast. Õueaia najal seisid pikad riidad pruuniks kuivanud hagu, mis Eedi ise lumesulamise ajal oli sinna virna raiunud. Ta silmad piilusid neid tuttavaid pilte ja ta ohkas läve ees vankrist astudes.

Pärast lõunat seisis Eedi õues. Ta oli taas pastlad jalga känginud ja hakkas hobuseid rakendama. Vend tõttas seda nähes keelama:

„Mis sa nüüd kiirustad ... Täna võiksid ju niisama ... vaadata ja harjuda ...“

„Mis siin ikka vahtida,“ kostis Eedi ja jätkas tööd. „Järg nagunii käest läinud ...“

Ning taas sammus mees äkete taga üle küntud kesamaa, suure raske kogu kõikudes ettepoole, otsekui oleks kaks punakaspruuni kõhnade külgedega hobust teda ennastki vedanud ja kõigutanud.

Külas märgati varsti äestajat ning tähendati:

„Näh, Kõllakingu härg ka jälle kodus ja põllu peal ...“

RAHAKOTT

Vedel pori lirtsus kargu otste all, kui lonkur edasi tõttas sügisestest sadudest põhjatuks muutunud teel. Õhtune hämarus lebas ümbrusel, peent ja külma uduvihma heljus õhus. Nagu loori tagant paistsid pimedusest talude tuled. Lonkur aga rühkis edasi, ta hall kogu oli raskesti kahele kargule vajunud, mida pikad käed kindlas taktis edasi pildusid. Parem jalg oli tahapoole kõver ning lohises toetult taga. Mees ise ei valinud teed ega hoidunud porilompidest. Ta tormas neist otsejoones läbi, nii et muda pladises ja poripritsmed talle näkku lendasid. Vahel värahtas ta karguotsa libisedes porisel teel. Siis kõmises ja tärises ta nööriga turjale köidetud suur kannel. Kuid pea sai ta jälle tasakaalu kätte ja ruttas karkudega veheldes edasi. Aeg-ajalt köhis ja sülitas ta enese ette teele, pomises midagi, naeris või katsus kähiseval häälel laulda segaseid ja imelikke värsse.

See oli Hädaoru Jakob, vallasant, kes elutses vaestemajas.

Ta oli õnnetu olend, kuigi ta ise võib-olla oma õnnetuse suurust täiel määral ei tajunud. Ta oli neid elu vaeseidlapsi, kellel puudub kõik, alates omaste ja kindla seisukohaga elus ja lõpetades isikliku ter-

visega, ning keda nähes armuandi nurumas tänaval või ukse taga, tunned südames nimetut õudu elu ees, mis on võimeline sünnitama sellist viletsust.

Oli ime, et ta lapsepõlv jättis ta ellu. Ta oli nagu orashein, mida purustatakse, hakitakse, pillutakse põua kätte kuivama või heidetakse sõnnikusse mädanema, kuid mis ometi visalt haljendab ...

Kui ta vallaline ema teda sünnitades suri, jäi ta vaestemajas elutseva vanaema käte vahele. Laps vaakus elu ja surma vahel, jahuleemest toidetuna, kuid asjatult ootas vanaema ta surma — nälginud maimukeses elas visa hing.

Kaheaastase lapsena pidi poiss saama uue kasuvanema, sest vanaema viidi värvimata kirstus ja küüthobusel surnuaiale. Poisi kasvatamise võttis enda hooleks vanaema toanaaber, tige ja ahne vanamoor, kes vallavalitsuselt poisi ksvatamiseks püüdis saada võimalikult suure toetuse toiduaineis kui ka rahas, kuid ise võimalikult vähe lapsele kulutas.

Poisi varasem lapsepõlv möödus mustas vaestemaja õhkkonnas, tüli ja tapluste seas. Poolpaljalt tuli tal vastu võtta niihästi suvi kui ka talv. Ta suur söögiisu ja muud eluavaldused vihastasid alatasa vanamoori, kes ta toidunormi piiras nagu vähegi võimalik. Ka löökidega ei olnud vanamoor kitsi. Tal oli kombeks last lüüa pähe ja millega juhtus. Poisikese pea oli muhuliseks klopitud ja sinine. Ta muutus sellest tuimaks, kuid ühtlasi ka salakavalaks. Kui vanamoor või teisi vaestemaja elanikke toas viibis, võis ta tundide kaupa istuda nurgas, vaikselt ja osavõtmatult. Nende lahkumisel aga muutus ta elavaks, nuhkis läbi kapid ja kapialused, midagi söödavat leides sõi end täis kas või lõhkemiseni.

Kui poiss vähe suuremaks sai, hakkas vanamoor teda teisiti ära kasutama. Ta käis külas ringi ja kaebas nuttes, millises hädas ta on võõra lapse kasvatamisega, kelle ta haledusest ja südameheadusest enda hoolde võtnud. Ta kiitis poissi tubliks ja hakkajaks ning pakkus teda taludesse, kus pisemaid lapsi, laste järele vaatajaks.

Nii viibis poiss järjest mitmes talus. Kuid oma kinnise ja tuima iseloomu tõttu ei sobinud ta teiste laste hulka. Need hakkasid teda pilkama ja narrima. Siis puhkesid kaklused, ja lastel olid sageli näod verised või kõrvad puruks rebitud. Jälle sai poiss peremehelt keretäie ja visati ukse taha. Nii kordus mitmes talus.

Vallavalitsus aga sai kadedailt kaebusi, et poiss saab taludest ülalpidamise ja mitte sellelt, kellele vald selleks toetuse maksab. Nende kaebuste põhjal võeti vanaeidelt poisi kasvatusabi ära.

Nüüd jäi poisike üksi vaenulike ja võõraste inimeste sekka, sest vanaeit kihutas ta, kui ta vaestemaja juurde tuli, sajatades ja vandudes minema.

Kuid poiss suutis ennast siiski elus hoida. Tihti ei olnud ta kõhus küll muud kui mõni metsa alt leitud mari. Vahel mõni helde perenaine andis talle tüki leiba või kausikesega suppi. Vahel lipsas ta teeäärsesse elumajja ja varastas, mis juhtus. Külapoisikesed aga pildusid teda kividega või narrisid muidu. Vahel meelitasid nad ta enda juurde, pakkudes võileiba. Ometi ei andnud nad talle enne leiba kätte, kui olid sellele sülitanud. Nälginud poisike kugistas aga sellisegi leiva.

Kuid niisugune elu kasvatas poisis tegutsemisvõimet. Ta muutus järjest osavamaks toidu muretse-

mises. Tast sai päris vilunud näppaja. Sügise poole kolas ta öösiti kõik õunaaiad läbi ja tühjendas paremad sordipuud.

Siis aga sai üks sääraseid teekondi talle saatuslikuks. Peremees laskis talle haavlilaengu paremasse jalga. Viimast jõudu kokku võttes, valu ja hirmu sunnil, põgenes ta kiiresti metsa poole. Haavatud jalast nõrgus sooja verd, millest aeg-ajalt langesid piisad rohule ja mullale. Kergendatud südamega märkas ta, et teda ei aetud taga. Ühtlasi aga tundis ta jõudu lõppevat ja jalas algasid niisugused valud, et edasiminek muutus talumatuks. Pool roomates rühkis ta metsa poole, kus tal niiduäärses palus, tihedate noorte kuuskede all, oli pesataoline koobas, mis ta alateadvuses vastas mõistele „kodu". Seal ta magas ja sinna ta oli kokku kandnud oma pisikesed ja vähesed elatustarbed: seal oli mõni pala leiba, aedadest toodud õunu, kurke ja kõrvitsaid. See koht püsis nüüd mõtteis ta ees nagu mingi ere täht, mille poole ta rühkis ja mille saavutamine näis talle nagu mingi pääsena. Ta suutiski end kuidagi kohale vedada, kuid seal vajus ta kõhn keha meelemärkusetult asemele, roheliste palukavarte vahele.

Sinna samblavoodile, sõnajalgade ja haljaste kuuseokste alla, ta oleks surnudki, sest puhastamata haavadesse lõi põletik, mis vallutas viimaks terve keha, kui teda poleks aidanud juhus.

Tavaliselt raskelt haiged hüüavad palavikus sonides ema või jumalat. Tema polnud tundnud neid kumbagi; seepärast ta ainult oigas, kisendas janunedes vee järele või mõmises kurjasti vanduda. Ja

neid ta nõrkevaid häälitsusi kuulis juhuslikult möödaminev metsavaht, kes ta toimetas tagasi vaestemajja.

Oma jalavigastust seletas poiss metsavahile ja teistele puu otsast mahakukkumisega. Kuna jalg oli juba kõvasti paistetanud ja põletikus, polnud võimalik pealiskaudsel vaatlemisel märgata haavade tõelist iseloomu.

Vallavalitsuselt määrati poisile jälle toetus, loodeti, et seda kaua anda ei tule, sest poisi surm oli peagu silmaga näha. Vaestemaja teistele elanikele tehti kohuseks ta eest hoolitseda. See aga muutus santide omavaheliseks kisklemiseks poisi toidunormi pärast.

Kuid poiss ei surnud, nagu ei sure orashein põllumehe äkke ees ega vihmuss kaevaja labida all.

Kirjeldamatus viletsuses ja kõrges palavikus viibis ta kuude viisi poolteadvusetult, enne kui haigusprotsess muutus kohalikuks ja palavik kehast taganes haavadesse, kuhu jäi aastateks pesitsema. Luu aga oli põletikuliselt moondunud, poolviltu tahapoole kõveraks tõmbunud ning kogu jalg oli igasuguse toetamis- ja kõndimisvõime kaotanud.

Kui siis selgus, et poiss ikka veel surmaks küps polnud, sai ta kargud. Aastate viisi voodis lamanud, pääses ta vähehaaval jälle liikuma. Ta harjus karkudega, harjus kolamisega. Ta turi tõmbus vimma ja käte sooned muutusid kõvaks nagu terasest. Lõpuks ta võis hiiglahüpetega kõndida maha pikki maid.

Siis hakkas ta käima laatadel. Seal müüs ta korve ja luude, mida oma laial turjal kilomeetrite tagant kohale tassis. Kui luuad ja korvid müüdud, hakkas ta kerjama. Kükitas maas, müts pihus, kar-

gud põlvede vahel, ja palus armuandi. Aja jooksul muretses ta endale kandle, kõmistas seda mängida ja laulis kärisevalt kaasa, ta ümber laadaliste tunglev ring.

Aeg-ajalt hüüdis ta:

„Andke sandile! Halastage!"

Ning metallrahasid rabises ta mütsi.

Ühtlasi hakkas ta jooma. See sai ta suureks kireks. Ta korjas sendiviisi raha, et seda ainsa õhtuga kõrtsiletile panna. Ta näppaski, mida sai, et seda viinarahaks teha. Ta ei lahkunud enne kõrtsist, kui viimane penn oli läbi ja ta välja visati.

Kui rääkida ta hingest, siis seda tal, tavalises mõistes, polnudki. Ta elas ainult jõulistest loomalikkudest vaistudest ja hämarast mõistuse-natukesest, mis talle oli antud. Ta oli peaaegu nagu loom, tundmusteta ja tuim. Ta polnud iialgi näinud emaõrnust ega inimese südameheadust. Talle oli tundmatu ja võõras inimese parem olemus. Ta oli näinud ainult toorust, loomalikkust ja kurjust, olles nagu kõvaks tambitud savi, mis tundnud ainult põua põletavat kuumust ja tallavate jalgade raskust. Ja nii tundis külas iga pisem kui laps punaste habemetüügastega Hädaoru Jakobit, lonkurit, korvimeistrit, kandlelööjat, joodikut, näppajat ja hulgust.

Jälle oli ta koduteel laadalt. Hilja õhtuni istus ta teeäärses kõrtsis ja jõi päeval kerjatud raha. See sai otsa ja kõrtsimees kihutas ta maanteele.

Liiklejad olid ammu teelt kadunud. Pimedas olid väljad tühjad ja õudsed. Vana Jakob üksi ruttas edasi, kannel turjal ja kargud kõvasti kaenla alla surutud. Ta pea huugas joodud viinast. Tal oli hea olla, ta oli rõõmus ja mõmises enda ette,

ükski tihedam mõttekiir ei seganud seda tuima poolund.

Korraga sattus ta otse kraavikaldale, ei suutnud tasakaalu hoida ja kukkus külili. Kuuldus raksatus ja kandlepasside põrin. Läks tükike aega, enne kui ta taipas, et oli kukkunud kraavi. Ta ajas enda pervele istuli ja tegi katseid tõusmiseks, kuid märkas nüüd, et oli kukkudes murdnud kargu. Istuma jäädes ja aegamööda ümbrust silmitsedes mõistis ta, et vaestemaja oma õlekoikuga oli veel kilomeetreid kaugel, et ilm oli külm ja tibas uduvihma ning et tee oli võimatuseni porine.

Paarikümne sammu kaugusel aga mustasid hooned ja aiad. See oli Vangu talu. Jakob oli seal kord viibinud hobuseriistu parandamas. Ta võttis terve kargu ühte ja katkise teise kätte ning neid külgipidi vastu maad toetades hakkas nende najal talu poole roomama, et öömaja paluda. Õuekoer tungis suure larinaga talle kallale. Ta pidi end alatasa karku keerutades kaitsema. Seejuures said ta riided, käed ja nägu poriseks. Lõpuks jõudis ta ukse juurde, ajas end seina najale püsti ja koputas kargu otsaga uksele.

Peremees, noore sileda näo ja uhke rühiga mees, tuli laterna tulega ust avama.

„Mul murdus kark katki. Paluksin öömaja. Vast on võimalik . . .“ kogeles Jakob.

„Vaata maita,“ sähvas peremees, valgustades Jakobi nägu, „või sulle öömaja . . . Vald peab sind üleval, sul on vaestemajas tuba ja sina tõmbad öösel ilma mööda ümber! Ja viinast haised sa nagu tõbras, üleni oled end poriga käänanud . . .“

„Mul murdus kark, ma ei saanud muidu kui käpuli . . .“ katsus lonkur jälle seletada.

„Jah, tõmba end hästi täis! Joo kõik abirahad maha . . . Taevas teab, kust su tee tuleb. Sinusugust oma katuse alla võtta oleks selge patt,“ siunas peremees ja tõmbas ukse kinni.

Vigane jäi juhmina seina najale seisma. Elu paistis talle korraga nii naljakas: kui kark oli katki, siis ei saanud enam muidu edasi kui neljakäpukil. Ja ta hakkaski uuesti roomama tee poole. Ta ei pahandanudki sellest, et teda ei võetud öömajale. Ta mõte palju ei tõusnud arvustama teisi inimesi.

Niiviisi roomates oli ta uuesti teele jõudnud. Korraga sattus ta käe alla midagi siledat ja külma. Seda lähemalt silmitsedes ta nägi, et see oli suur mustast nahast metall-ilustustega rahakott. Jakob avas koti, kust hoovas imelikke magusaid lõhnu. Kotis tundus olevat metallrahasid. Ta asus neid lugema, ühekaupa sõrmede vahel katsudes ja nii umbkaudu kindlaks määrates nende suuruse. Kaheksakümmend . . . ja veel leidusid koti põhjas mõned rahad. Kaheksakümmend viis, üheksakümmend, üheksakümmend kaks . . . Pettununa katsus Jakob veel kord kõik koti sopid läbi, kuid need olid tühjad. Paberraha polnudki. Üheksakümmend kaks — seda oli vähe! Eriliseks rõõmustamiseks ei andnud see põhjust. Leid ise, paksude, otse pungil tunduvate nahkkaantega, oli muidugi kallis. Kuid mis sai Jakob sellega teha? Temale luges ainult puhas raha. Väike meelepaha või halvakspanugi tõusis tas selliste suurte sakste vastu, kes kannavad nii kalleid rahakotte, kuid milles leidub ainult pisut peenraha. See leid ei andnud elule mingit teist värvingut, endised

mured kerkisid uuesti esile. Ümber oli pime ja porine, kark oli katki, külm oli. Väärtusetu näis see leid — öömaja ta ju ei suutnud anda... Aga kui ometi? vilksatas korraga Jakobi peas mõte. Kui minna uuesti Vangule, pakkuda rahakotti peremehele? Võib-olla huvitub kotist, halastab ja võtab öömajale? See mõte elustas Jakobit ja andis uusi lootusi. Ta hakkas uuesti raha lugema. Kadedus kiusas teda. Kuidagi ei oleks tahtnud kotti kogu rahaga peremehele anda. Et see aga ei hakkaks arvama, et ta raha ära on võtnud, jättis kotti viiskümmend ja ülejäänu pani oma seapõiest rahakotti, mille toppis püksitasku.

Uuesti hakkas ta talu poole roomama. Poolel teel võttis ta rahataskust veel ühe viielise ja pani oma kotti, ning hoopis maja ligi teise, nii et rahataskusse jäi ainult nelikümmend.

Vangu peremees, kes koputuse peale uuesti uksele tuli, pistis vanduma, kui endist kerjust nägi. Lonkur sirutas aga suure läikiva rahakoti talle vastu ja ütles kohmetanult:

„Leidsin selle teelt, arvasin, et teie oma..."

„Ei-e," venitas peremees kahtlevalt ja haaras rahatasku, „kuid lähme sisse, kaeme tulevalgel järele, kelle oma ta võiks olla..."

Toas pani peremees kerjuse ukse kõrvale pingile istuma ja nööpis ise rahatasku lahti. Sees leidus ainult pisut metallraha, paberraha ega mingit dokumenti polnud. Kuna rahatasku kaaned aga näisid pingul ja tüsedaina, uuris peremees ta sisemust edasi ja leidiski väikeste nööpidega kinnikäiva salatasku, mis pungil oli täis siniseid ja pruune rahapabereid.

Kohe sulges mees koti, et vaadet varjata kerjuse eest, ja küsis ükskõiksust teeseldes:

„Ega sa seda kotti kuskilt ei näpanud?“

„Ei, kulla peremees,“ kostis ta, „teelt selle leidsin, just teie õue alt.“

„Noh, siis on hea. Tuleb homme järele kuulata, kellele ta kuulub. Siin sees mingit dokumenti pole, on ainult pisut peenikest raha,“ ütles peremees, lisades veel: „Viskan sulle siia nurka hobuseteki maha, võid siin magada — kuhu sa enam vastu ööd lähed...“

Hädaoru Jakob kobiski nurka tekile, joodud viinast ja päevasest käigust väsinuna vajus varsti unne.

Peremees aga läks ärevusest vabiseva südamega tagumisse tuppa, kus loost rääkis juba voodi heitnud naisele. Und silmile saamata arutasid nad asja kogu öö ja otsustasid sandi leitud raha, mida oli aukartust äratav summa, omastada.

Hommikul varakult, umbes kella kuue paiku, tuli Vangule ligidal elav popsieit ja laskis Jakobit magamas nähes jutujoru lahti:

„Näe, või tema siin öömajal... Või kark teisel katki? Ei püsi, mait, paigal, kõik ööd ja päevad rändab maailma mööda ringi ja ajab seda va viinatilgakest taga... Seesama su vist kraavi tõukaski?“ küsis ta Jakobilt, kes kõnelusest oli ärganud ja end nüüd asemel istuli ajas.

Kerjus ühmatas midagi ja hakkas oma katkist karku silmitsema.

„Kas teate ka,“ jätkas eit, „et see rikas kaupmees, kes käis siin kandis metsa ostmas, Koltpärk, jah, oli ta nimi, olevat rahakoti kaotanud ilmatu

palju rahaga, vist miljon, või mitugi olevat sees olnud ...."

„Soo-soo, jajah," lausus peremees, ükskõikse näoga naelast võtit ja päsmrit võttes, „läki siis aida juurde, kaalun sulle tangud kätte. Palju neid kõneldud oli?"

Kui popsieit tangud oli saanud ja talust lahkunud, oli peremehe ja perenaise vahel, kes ka aita oli tulnud, pikem kõnelus.

„Nüüd on vanamehel teada. Läheb ja plärab kõik maailma täis ja siis on otsijail jäljed käeski ..." lausus perenaine.

„Paremgi, et ta n ü ü d teada sai," arvas peremees, „nüüd võime veel asja selle järele korraldada. Goldbergi rahakaotamisest oleks ta hiljem ikkagi kuulnud. Ega ta nii kergesti asja välja ei julge lobiseda: kes siis seda usub, et ta rahakoti k õ i g e r a h a g a minu kätte tõi?"

„Ja," vaidles perenaine, „sa unustad, et purjus päi räägib inimene kõik välja. Palju see Jakob valget päeva näeb. Ja kui tema käest kõigi pinnimiste ja pigistamiste peale midagi kätte ei saada, on ikkagi sinu käes kord ..."

„Nojaa, mis sa talle ikka teed? Kaasas kõndida ja õigel ajal kätt suu peale panna ju ei saa."

Mõlemate mõtted töötasid palavikuliselt, otsides ohutumat lahendust ja kergemat väljapääsu.

Vähese vaikimise järel ütles naine:

„Tean hea nõu: jätame õige vanamehe tallu."

„Kuidas tallu?" küsis mees.

„Jah, siiasamasse, armuleivale. Kauas ta tühi ikka elab," kostis naine.

Mees vaikis. Ta nähtavasti kaalus mõttes antud võimalust. Tükikese aja pärast lausus ta:

„Mõtlesin ise peaaegu sedasama. Siin ta oleks täiesti oma silma all ega puutuks endasugustega kokku. Üksik koht, palju's siin kedagi käib. Tuleks talle veel kõva kari peale panna, küll ta siis suu peab. Ainult, kas see võõra inimese talluvõtmine just ei äratagi tähelepanu?"

„Mis ta ikka äratab," arvas naine, „näe Reinumetsal on ka vaestemajast võetud vanaeit. Minu isakodus oli samuti üks vanamees armuleival. Ammus see vaestemaja ehitati. Senini olid kõik sandid taludes toita."

„Teist teed vist ikka ei leidu," lausus mees, „aga asja tuleb siiski ettevaatlikult toimetada. Tallujätmisest ei maksa veel juttu teha, sellega on aega. Küll ma tean, kuidas toimetan."

Tuppa tulnud, ütles peremees kerjusele:

„Paranda nüüd oma kark ära, ja siis lähme konstaabli poole!"

„Mis? Mida sinna?" kohmas Jakob, kes enda kohal nagu mingit varitsevat hädaohtu aimas.

„Kuulsid ju küll, mis Lombi Kadri rääkis. Rahakotis oli ju olnud miljon või mitugi. Sina tõid siia koti, millel nimetähed M. G. — Meier Goldberg, kuid tühjalt. Küllap sa pead teadma, kuhu sealt raha jäi," lausus peremees jäiselt.

Jakob kahvatas huulteni valgeks. See asjaolude imelik pööre lõi ta südame külmaks. Tal oli oma elus politseinikkudega mitmete vähemate eksimuste pärast kokkupuutumisi olnud. Neid silmapilke mäletas ta õudusega. Teda polnud küll kunagi kohtu alla antud, kuid talle oli neilt mundrimeestelt üsna

karm käitumine osaks saanud, nii et ta sellest kord isegi põdema pidi. Kui ta nüüd rohekashalli mundrit kaugeltki nägi, katsus ta ikka kuhugi kõrvale hiilida, nii oli hirm politseivõimu ees ta südamesse juurdunud. See kerkis nüüd uuesti suurendatud kujul esile.

„Olen aus taluomanik," kõneles peremees edasi, „ei saa võtta endale süüd, et vaikiksin rahakoti leiust. Kui sa mulle ei taha tunnistada, et leidsid raha, ja kuhu selle panid, siis küllap sa seda juba politseis teed!"

Kerjuse mõistus ähvardas tuhmuda. Ta oli oma elu suurimas hädas. Kui tal see raha oleks tegelikult olnud, võib-olla ta ei oleks kahelnud seda peremehele andmast, et aga seisukorrast pääseda.

„Seal polnudki raha," nagu karjatus tõusis see lause ta rinnust.

Ja ta hakkas paluma. Ta tõmbas taskust seapõiest koti, laotas vähese metalli lauale, pakkudes seda peremehele. Ta rääkis hirmust politsei ees ja palus peremehelt vaikimist. Isegi paar pisarat valgusid üle ta kortsunud põskede.

Peremees tõukas pakutud raha eemale, lõi endale vastu rindu ja rääkis oma aususest. Ta ütles, et ei saa parata midagi, ei saa teha end kaasteadjaks kuriteos.

„Naha tõmbavad sul nüüd üle silme, see on kindel," ütles ta, „kui aga mina peaksin asjast vaikima, siis olen samane süüdlane, asja kaasteadja, keda samuti karistatakse."

Edasi hädaldasid nad vastamisi, kerjus tõelises hirmus ja mures, peremees teesklemises ja kavaluses. Kuid pikkamisi hakkas peremehe süda sulama:

„Olgu, võib-olla tõesti, nagu ütled, oli rahakott tühi juba, kui sina ta leidsid. Võib-olla mõni teine viskas ta sinna maha, kui oli koti tühjendanud. Oled õnnetu inimene. Aga kas sa ka aru saad, mis sinu päästmiseks pean ohverdama? Oma hea nime, nii ütelda, kogu oma elu pean sinu eest mängu panema, haleda südame pärast, et usun sinu juttu! Olen hädas. Ja võib-olla sa ise lähed lärmad sellest kõigest küla peal — mis saab siis minust?! Pead vaikima igaveseks, pead vaikima kui haud, kui tahad, et sind aitan!"

Jakob lubas kõik, kõik, mis aga peremees oleks soovinud.

Peremees rõõmustas, et oli lavastanud näidendi, mis oodatust paremini õnnestus. Ta laskis kerjusel parandada murdunud kargu ja tõi siis paranduseks ka hobuseriistad, samuti vanad pastlad. Seda tööd võis jätkuda paariks-kolmeks päevaks.

Vahepeal elas küla rahakoti kao ärevuses. Oli kuulutatud suur vaevatasu leidjale. Seda aga ei ilmunud. Metsaostja oli rahakoti kaotanud sõites külavaheteed Meemaste talust, käänates kõrtsi kohal maanteele, kust lühikese sõidu järel jälle pöördus külavaheteele, et selle kaudu saada raudteejaama viivale maanteele. Kuna vahemaa, kus rahakoti kaotamine sündis, oli viis-kuus kilomeetrit pikk ja laada tõttu neil teedel liiklemine elav, siis oli leidja avastamine peagu võimatu. Võis jääda lootma ainult aususele. Kuid mitmekordsekski tõstetud tasust hoolimata jäi leidja teadmatuks.

Vangul anti Jakobile päris korralikult süüa. Ja vaene mees parkis endale toitu sisse hullu aplusega. Peremees, nähes sellist isukust, lõi juba tusaseks

armuleiva-otsuse pärast. Ometi ütles ta kerjusele, kui kõik parandustööd valmis ja see edasiminekuks valmistas:

„Olen kõik need päevad kahetsenud, et asjaga end sidusin ja sind politsei kätte ei andnud. Tean, et tõmbad laatasid mööda ja oled igavene lakekrants. Purjus peaga lobised kõik välja. Sina aga juba minu eest ei vastuta. Sellepärast otsustasin sind jätta enda juurde armuleivale. Siin sul soe söök alati ees, ei ole siis vaja küla ega laatasid mööda kolada. Mõistad muidugi, et see on juba teine suur heategu sinu vastu. See-eest aitad mul vahel üht-teist teha, parandad pastlaid ja hobuseriistu, suvel teed rehasid ning vaatad laste järele. Siia peretuppa nurka saad oma aseme. Vaestemajas olevatki suur ruumipuudus, sest tulevat uusi sante juurde. Nii kõneldi vallamajas, kus sinu enda juurde jätmise asja käisin rääkimas. Jääd siis siia ja pea meeles, et kõrtsi ja külla sul midagi asja pole!"

Jakob ei mõistnud sellele midagi ütelda. Jäi vaid juhmilt vahtima peremehe otsa. Talle näis see asi nagu võõras, see käis risti vastu kogemustele. Ta oli nagu karjakrants, keda meelitatakse, kuid kes aimab, et teda lüüa tahetakse. Ometi ta ei julgenud või ei tahtnud ütelda midagi vastu.

Nii oli asi otsustatud. Talle anti ta poriste närude asemele paari aasta eest surnud vanaperemehe riided ja jalatsid. Peretoa nurka toodi talle koiku ja see jäi ta koduks kogu sügiseks ja talveks.

Vangu peremees aga hakkas tasapisi näitama jõukust. Ostis juurde kalli hobuse. Plaanitses uue elumaja ja lauda ehitust. Talve tulles pani töölised metsa ehituspalke lõikama. Oma rahaallikate varja-

miseks tegi jõukamatelt peremeestelt laene, hädaldas ja kaebas alatasa raskeid aegu ja tingles töölistega palka makstes.

Kes aga peremehe südame- ja sageli ka unerahu riisus, oli vana Hädaoru Jakob. Aja jooksul teda hakkas piinama kartus, et vanamees ometi teab või aimab ta rahasaamise lugu ja kord kõik avalikuks teeb. Nagu rooste rauda nii ahistas see mõte pikkamööda ta südant. Ta kartis iga sõna vanamehe huultelt, kui mõni tallu tulnud võõras viimast kõnetas. Ta vihkas seda santi oma peretoa nurgas, kes näis talle õela kuradina, kes ta elu tahab hukka ajada. Ta valvas ise kui keerub, et vanamees kellegagi kokku ei puutuks, midagi rääkida ei saaks ega talust ei lahkuks. Ta hakkas ootama vanamehe surma nagu hingeõnnistust. Et sant aga üsna kõbus näis, laskis ta tema toidunormi piirata, peitis toidutagavarad, lukutas sahvri ja söögikapi.

Vana Jakob viibis nagu halvas unenäos. Tal polnud küll millegi üle nuriseda. Tal oli peavari. Tal oli oma ase ja riided. Süüa sai ta ka, kuigi mitte nii palju kui oleks tahtnud. Aga kunas oli ta seda nii palju saanud! Ometi oli tal halb. Teda piinas võitmatu igavus ja rahutus. Ta oli nagu lind puuris. Ta ei saanud midagi teha, ikka kuulis ta peremehelt või perenaiselt midagi seesugust:

„Mis sa töllerdad siin jalus! Ära kompsi nii hirmsasti oma karkudega! Sa haised just kui vana sikk! Ära sülita maha, sa molkus! Mis sa nohised nii jäledasti, — tahad teisi toast ajada.“ Ja kui ta läks õue, siis käratas peremees: „Kas mõtled minna kõrtsi või? Hoia sa kurat siis oma nahk!“ Teda valvati ja jälitati kõikjal.

Need jämedad sõnad ei puudutanud ta tuima hinge, ta oli neid ennegi kuulnud, need olid tema meelest loomulikudki. Kuid ta tajus nagu mõnda raudset rusikat oma turjal. Ta ei olnud enam vaba. Talle meenusid laatadel sumisev inimvoog, elajate ammumine, vankrite kolin, hüüded, purjutajate laul, joobumuse lembe uim... kisa, kära, naer... soe ja imal kõrtsiõhk. See oli nagu kodu ja kauge isamaa, mille järele ta igatses ja mille puudumisest otse füüsilist valu tundis.

Ta ei suutnud kuigi kaua vastu pidada, kui teda hakkas vaevama viinahimu, ja ta tegi põgenemiskatset. Rahakoti leiu puhul temale jäänud metallraha kibeles taskus. Ja siis tõttas ta mööda maanteed kõrtsi poole, nagu laps oma emale vastu.

Vana kerjus ei saanud kuigi kaua maitsta viina muretut kibedust, kui peremees tuli hobusega kihutades järele. Tulivihasena tormas ta kõrtsitoas Jakobit märgates sellele kallale ja raputas vanameest turjast, nii et kargud kolinal põrandale langesid:

„Sina saatan ja näru, see on mu armu ja helduse palk! Tee sulle head, sina aga lähed vargile ja tormad siis kõrtsi!“ ja kõrtsimehele lausus ta vähe tagasihoidlikumalt:

„Ta juttu ei maksa tähele panna — ta on püsti hull. Toida ja kata teda ja ta läheb su oma vara kallale. Kui ta veel kunagi siia peaks tulema — ärge talle viina andke!“

Lõpuks tõukas ta sandi uksest välja rekke, istus ise kõrvale ja sõit läks Vangule tagasi. Kogu tee sajatas ta Jakobit:

„Või sina tõbras kõrtsi?! Aga pea meeles, et peksan sind niikaua, kui kärvad, kui peaksid rahakotist

oma lõugu liigutama! Lasen su varguse eest vangi panna, küll ma juba enesele õiguse leian... Kui sa õuest veel jalgagi julged välja viia, köidan su kahe kablaga seina külge kinni ja ei anna sulle kolm päeva süüa..."

Vanamees, kes oli langenud imelikku tuimusse, kuulas vaikides peremehe ähvardusi.

Kodus võeti talt antud riided jälle ära ja anti ta vanad pulstid asemele. Nii lõppes vanamehe lühike käik vabadusse.

Pererahva surve aga muutus raskemaks.

Kevade tulles hakati talus uusi hooneid ehitama. Peremehel oli vähe aega, ta viibis ise vaheldumisi põllul ja ehituste juures. Nüüd pandi lapsed, kes koolist suvevaheajale olid tulnud, vana Jakobit valvama. Need olid vallatusi täis. Nad kiusasid lombakat vanameest igati, kiskusid habemest ja pildusid kividega. Vahel panid nad kisama:

„Papa, mamma, tulge ruttu, „kõngats" läheb pakku!" Neile tegi lõbu, kui isa kerjusega taples.

„Kõngats vahib värava poole! Kõngats tahab kõrtsi minna!" kisendasid nad täiest kõrist, kui vanamees õuel vähe laiemalt ringi liikus.

Veel ühe põgenemiskatse tegi lonkur.

See oli ühel kesksuvisel päeval. Peremeest polnud kodus, oli kuhugi sõitnud. Lapsed olid samuti kadunud. Töölised magasid söögivahet ja perenaistki polnud näha. Kuid vanamees ei saanud talust kuigi kaugele, kui teel ligines kollane kaarik uhke hobusega. Kaarikus istus heledas tolmumantlis isand. Lonkuri kohale jõudes peatas ta hobuse ja sähvas sõnalausumatult nahkpiitsaga mitu heledat lööki üle sandi turja.

See oli peremees.

Nüüd suleti lonkur vana rehe muldpõrandaga kambrisse. See oli hämar ruum. Pisikene „paja“ laskis vähe valgust sisse ja ukse sees oli neljanurkne auk, kust perenaine kerjusele käis toitu ulatamas.

Vanamehel ei olnud sugulasi, sõpru ega tuttavaid, kes tema saatusest oleksid olnud huvitatud. Ta oli peagu täiesti unustatud. Külas teati ainult, et vanamees on Vangul armuleival ja rohkem midagi. Sest vaese inimese elu ei puutu ju kellessegi.

Vanamehe ainsaks ajaviiteks jäi nüüd kannel. Ta kõmistas seda sageli, tuletades meelde ammu laatadel mängitud tükke.

Kord juhtus Vangule tulema naabriperemees. Kuuldes mängu rehekambris, ütles ta:

„Lähen ka vaatan, mis see vana Jakob seal rehekambris nii mängib, et lust kuulata ...“

„Mis sa tast vaatad,“ kostis Vangu peremees pahuralt, „vaata kui sülitab sulle silme vahele ... On teine päris peast segi. Ei saa teda lahtiselt hoida, tikkus laste kallale. Hädas oled teisega. Sai armu pärast majja võetud ... Naine ajas peale, ma ise ei tahtnudki ... Ei taha teda maanteele ka kihutada, süda ei kanna ...“

Naabertalunik tahtis ometi Jakobit näha. Vangu peremees läks temaga rehe juurde kaasa. Nähes mehi ukse taga, katkestas Jakob mängu ja pööras pea kõrvale. Hüüdele „jõudu kah“ ei vastanud ta sõnagi ja küsimusele, kuidas ta elavat, vaikis ta samuti.

„Segi jah vist tal need mõtlemisvärgid,“ lausus naaber ja läks peremehega õue tagasi.

Kui võõras lahkunud, avas peremees kambriukse

ning võttis vanamehelt kandle. Raiepakul peksis ta selle kirvega kildudeks.

Rehekamber oli niiske ja must. Lonkur lebas liikumatult nurgas õlgedel. Ta meeled, kuulmine ja nägemine olid nürinenud. Ta oli ammu unustanud aja, mil oma karkude najal vabalt mööda teid edasi tõttas. Ta keha kidunes liikumatusest. Talle muutus isegi püstitõusmine raskeks ja vastumeelseks. Ta tömp mõte oli isegi unustanud selle, kuidas ja kunas ta siia sai.

Peremees käis seda talle sageli meelde tuletamas. See oli siis, kui oli tuju paha, kui midagi oli halvasti läinud. Ta näis südame põhjast vihkavat seda inimlikku viletsuse hunnikut oma rehekambri nurgas, sellepärast et see veel ei olnud surnud.

„Noh, elad veel ikka?" algas peremees tavaliselt, andes vaba voli oma rikastumisega kaasailmunud ülbusele. „Arvasid, et saad mind hukutada, kui paar korda plehku pistsid? Mõtlesid, et räägid välja ja ässitad inimesed mu vastu üles? Mina aga olen tugevam. Olen rikas... Ma võin sind hulluks tunnistada, võin sind kinni panna, võin teha, mis ma tahan. Ehitan kahekordset maja, võiksin ehitada kolmekordsegi...."

Vanamees kopitanud asemel kuulis peremehe kalki ja pilkavat häälekõla, rohkem ta ei tajunud.

Sügiseks valmis peremehe kahekordne maja, mis oleks võinud olla kolmekordnegi. Valmistati suuri pidustusi majaõnnistamise puhuks. Perenaisel oli mitu abilist köögis. Praeti, küpsetati ja keedeti mitmesuguseid roogasid.

Vana Jakob oli unustatud oma kambrinurga pimedusse. Ta oli mitmendat päeva söömata.

Väljas oli päike loojenenud sügisese pilvekatte paksu vaiba all. Ainult vähe õrna kuma imbus veerengutaeva pilvepalistuste vahekohtadelt. Rehekambris oli vaikne ja pime. Vanamees tõstis veel vaevalt pead ja kätt. Ta kõrvus kohises ja mühises, nagu raske uni tikkus talle kallale. Nii, külmal muldpõrandal ta õhkaski rinnust oma närtsinud eluvaimu, mis kadus meile igavesti teadmatult kuhu, sel silmapilgul, kui rinnakorvi liikumine lakkas. Ta elu madal kaarjoon lõppes külmas pimeduses, kus paar näljast hiirt nuuskisid ta kiiresti jaheneva laiba räbalais.

Väljas aga, vaevalt saja sammu kaugusel, nõretasid uue maja aknad pidutuledes. Kuuldus laulu ja tralli. Seal tõsteti klaase peremehe auks, kiites tema ausust ja teisi voorusi.

Üle sügiseste väljade rusus sünk ja must pimedus, otsekui õelas inimsüdames. Kesktaeval, hõrenenud pilvede vahel, särasid tähed, ükskõikselt külmad ja kauged nagu igavesed virvatuled.

ANDRESE ELU

1

Õrna tähelepanu ja hooldamisega kohendas Andres oma vähest kraami, mis taluõuel oli tõstetud kahele vankrile.

„Noh, võikski ehk sõita," lausus ta ja heitis veel kord pilgu vankri päraosale, kus seisis riidega kaetud kanakorv redelipulkadel, mille all põhus losutas valgete harjastega põrsas.

„Ega siin vaatamist jah, päev on lühike," kostis juuresseisev sulane.

Ja juba tuli toaukse klõmpsudes meeste juurde Andrese naine Maali, valgeisse rätikuisse seotud kompsud käes ja ruuduline suurrätik käsivarrel. Ta paks madal kogu pikas vanamoodses palitus oli nagu kammitsas ja nöörsaapais jalad tippisid lühikesi samme. Juba paigale tardunud kortsudega, kuid lihavast vananenud naise näost libises hindav pilk sõiduvalmis vankrile.

Tuli jumalagajätt taluperega. Maali puges uksest tarre, kuna Andres rebis põuest pudeli ja ulatas lävelseisvale peremehele:

„Võta viska lahkumise liikudeks! Mul endal minekuaur juba sees."

„Andku taevas tervist," upitas peremees pudelit. „Kas oled ka rahul oma vastse elukohaga?"

„Ega muidu sinna läheks. Nüüd ehk ometi saan eluaegse korteri — remondigi tegin sedapidi . . ." seletas Andres rõõmsas elevuses, kusjuures ta vurrude tagant läigatasid üsna terved ja valged hambad ning käsi kohendas peas hülgeohakalist mütsi.

„Ega siis muudkui tervist," kordas peremees jälle, minejale lõdvalt kätt ulatades. Andres naisega suundusid vankrite juurde ja suurist pealisriideist kohmakaina upitusid mõlemad närtsuriidega kaetud istekotile.

Sulane oli juba varem roninud tagumisele koormale ja nii veeres Andrese-paar välja talu õuest, kus ta viimati ligi paar aastat oli leidnud ulualust. Roostesöödud vitsadega tühi lihatünn vankripäral kumises, kuna rattad hüplesid sügavais vedelasse pinda lõikunud rööpais.

Üles kasvanud rohkearvulises rentnikuperekonnas, kus poegi jätkus kõikjale, võttis tsaari kroonu Andrese noorpõlvest viis aastat, mille ta saatis mööda Soome ja Poolamaa linnades. Tagasi jõudes ta hakkas kaupade väljavedajaks ühes linnaäris. Oli ka oma noorusjõus parajaim mees selleks, kuna tal olid tugevad käed, mis võisid naljatades rapsata õllekorvi õlale ja tõsta sülle heeringavaadi.

Teenistuses laialivedajana kogus ta suure pigistamisega summakese, mida aga siiski oli liiga vähe, et sellega midagi erilist peale hakata. Kui raske töö end kehaliselt hakkas tunda andma, siirdus ta maale sulaseks, mõttega seal veel pisut raha koguda. Siin teenis tüdrukuna Maali, kellest peretoas voodi ligiduse tõttu aegamisi sai ta külje- ja hiljem elu-

kaaslane. Neil aga polnud siiski võimalik alata iseseisvat elu, ja kui tuli rahaväärtuse muutumine, polnud neil palju kurta — need olid ainult vähesed sedelid, mida võis kasutute mälestusesemetena kõrvale panna. Nagu imekombel juhtus neil kahe inimese vaevana olema nende rahapaberite kõrval väike pihutäis kuldrahasid, mida nüüdsest peale hakkasid eriti hoidma.

Sugulastest ei teadnud Andres suurt. Oli noorelt läinud nendest lahku ja kaotanud nad silmist. Ainult endast nooremat venda, Augusti, kellest oli saanud jõukas linakaupmees linnas, nägi sagedamini. Kuid sellestki ei arenenud tõsisemat suhtlemist, sest need olid vaid Andrese-poolsed käigud, mis pidasid vahekorda ülal. Nende vahel sigines ainult pealiskaudseid ja tihtipeale kerge naljaga vürtsitatud jutuajamisi, milles selgesti väljendus teise üleolek.

Abielludes oli Andres juba kaunis vana, ta noorus oli läinud sõduriaastais ja töömurdmises hobusemehena linnatänavail ja kaupluste hoovides, ning selle naise sülesoojus sai nüüd kuidagi ka ta südamesoojuseks. Nende vahekorrast kujunes tõsine teineteise hoidmine, mis ei muutunud hiljem ka pikis abieluaastais, sellest hoolimata et neil ei olnud lapsi. Maali oli tüdrukupõlves priisanud end paljude kaenlas, ent tast sai nüüd korralik naine, kes tegi mehe heaks kõik, mis võis, otsekui tänulikust südamest, et teine oli tahtnud teda veel vanatüdruku päevil.

Arvukad olid need elukohad, kus nad olid viibinud. Hiljem Andres pani maha sulasekutse. Ta hakkas tükitööliseks, kuna nii võis teenida rohkem. Pealegi, kus kedagi ei leidunud, kelle vikat mätli-

kumagi soopinna nii madalalt oleks lõiganud puhtaks, kelle püstitatud rukkihakid tuultele oleksid pidanud nii hästi vastu või kelle aetud kartulivagu oleks olnud nii sirge. Pikapeale aga hakkasid ta tööalad muutuma. Kuna põllutöödest jäi üle vahepäevi, hakkas ta tegema ka kõike muud juhuslikku. Kes ise ei mõistnud valmistada pastlaid, tõi tema kätte, kes vajas teravat nuga, viilitud saagi või hästilõikavat vikatit, tuli nende tööriistadega tema poole. Tast sai ka müürisepp, kes ehitas pliite, parandas hooneid, lupjas tubasid. Höövlit, kirvest ja saagi käsitses ta küllaldase osavusega. Ta tappis sigu, lambaid ja vasikaid. Nii kujunes ta külas mingiks asendamatuks kõiketegijaks. Ometi ei tulnud sellest mingit lahedamat elu. Aastad kadusid, vanadus ligines ja kiskus liha luudel lõdvaks, kuid sisseharjunud töö näis lõputu paigaltammumisena. Sai küll muretsetud pisut tööriistu ja toakraami, kuid see kõik kulus, lagunes ja kadus teisest äärest. Tulekahju sepa majas, kus nad olid korteris, tegi nad hädalisemastki toakraamist lagedaks ja kuuekümneaastaselt nad seisid varanduse juures, mis mahtus lahedalt kahele töövankrile. Ainsaks sooviks oli jäänud leida rahulik peavari, kust poleks enam vaja lahkuda ja kus külg-külje kõrval võiksid lõpetada vanaduspäevad.

Naabervallas seisis tühjalt ammuaegne koolimaja, mis ähvardas laguneda ja kõduneda. See asus suure küla keskel, mõnisada sammu eemal koolitalust, mida põllupidajana kasutas rentnik. Andrese pakkumise peale vallavalitsus nõustus lepinguga, mille järgi koolimaja, mida nüüd kasutati vaid tantsupidudeks, endise koolmeistri korteri osas pidi saama

Andresele eluaegseks asupaigaks hoone remondi ja korrashoiu eest.

Nädalapäevad viibis Andres uues elukohas hommikust õhtuni, seades seda elamiskorda. Ta parandas pliidi, paikas seinaalused, savitas ja lupjas palkseinad, nii et suure maja ühes otsas olev toake pidi esmajoones saama soe. Lõpuks ta tõmbas sineveega laia kriipsu valgele seinale ülaosas, nagu oli varem teinud paljude võõraste tubade ilustuseks.

Kui kolijad viimaks jõudsid pärale ja hobused raske sikutamisega venitasid koormat ülesmäge kaasiku servale, oli lühike sügisene päev jõudnud õhtu ligidale. Läänetuul oli pääsenud puhuma ja käristanud madalad pilved, nii et külm ja valge päikeseketas silmapiiri lähedal pääses nähtavale, puistates lüngvalgust üle märgade põldude ja maa, mille niiskus hakkas särama otsekui kullatolmus.

Pika halli maja lohkunud katus sirutas servad sügavale üle seinte. Hoone ühes otsas olid nelinurksed aknad kaetud raskete puuluukidega. Teise otsa seinas oli kitsas uks, mille ees lebas käsikivipoolik ümariku auguga keskel. Siin peatati hobused ja Andres hüppas kergejalgselt maha, astudes suurte veesaabaste klõpsudes õhukeseks kulunud kivile. Krigisedes avanes riiv ja koormalt maha roninud Maali võis heita pilgu kitsasse pimedasse esikusse, kust hoovas värske lubja lõhna.

Kui sulane lahkunud, jäid Andres ja ta naine üksi ning hakkasid tükkhaaval kraami tuppa kandma. Mees koppis sõrmedega seinu, katsudes, kuivõrd need olid kuivanud, tõstis ahjusuu eest plaadi, uuris ahju, seletas ja näitas kõike ning kinnitas korduvalt:

„Soe kui pott — elame siin nagu midagi . . .“

Nelinurksete pisikeste akende tõttu väike tuba oli hämar, kuid ta valged lagedad seinad sinendasid külmalt vastu, ning Maali oli seekord tõsine ega süttinud mehe tarmukusest. Ta vaikis pikalt ja lausus siis tumeda halvustusega hääles:

„Mis elu — esimene asi: mine kerjama! Õhtuks vaja küljealust ja eks siis tule tühja voodikotiga minna naabrusest õlgi nuruma...“

„Ah mis, rentnikurahvas on sõbralikud inimesed, annavad heameelega õlgi,“ kostis Andres.

„Ega see mure üksi,“ kõneles naine edasi. „Eks näe, mis edaspidi küll pannile ja patta peaks saama... Seda juba kuskilt heameelega ei anta. Vanadus murrab ligi, kuid päevi võib olla pikalt — millest aga elada...“

„Millest aga elada...“ osatas Andres. Ta oli naise sellist juttu varemgi kuulnud ning teadis, mis sihiga seda räägiti. Kuid seekord see tuli peagu tõenäolise kibedusega, nii et Andres rahutult oma puhmaskulme kergitas. Ta ei vastanud, vaid ta käsi puges nööpide vahelt sügavale põue ja rebis hetke pärast välja mustast juhtnahast taskukese. Aegamisi ta avas rihma pandla, tõi kotist esile teise riidekotikese, mis seotud nööriga, ja avas selle, puistates värvimatule puulauale pisikese hunnikukese kuldrahasid.

„See aitab meid,“ ütles ta.

Naine astus tihedasti ta kõrvale. Siin seisis nende salajaseks mõtteks kujunenud varandus, mille kohta neil oli sõnatu lepe, et nad sellest oma õnnerahast ainsatki tükki ei kuluta muidu, kui suurima häda sunnil, kuna sellest pidi saama nende vanaduspäevade leib, aitaja puuduva lapsekäe asemel. Seni nad olid

suutnud säästa selle puutumatult, kuigi vahel oli raskeid kiusatusi, sest vähenõudlikugi inimese elu ei näinud rajanevat teisiti kui peost suhu.

Kasetüvede vahelt libises loojuva päikese kiir läbi ahtakeste ruutude tuppa ja leidis krobelisel laual kullahunniku. Nad ühinesid — kuld ja päike — ning silmapilk lõid müntide servad nagu tules põlema. Andres laskis oma tömpide küüntega sõrmedel, mille vaevast oligi sündinud see kuld, lebada kullatükkide kõrval ja ta tugeva käe inetud harjaskarvad said niisamasuguse kuldse kuma.

„Ehee," naeris ta. „See on kõige kindlam varandus. Ei muutu tema kurss, ei põle ta tules ega mädane mullas. Oli meil õnne, et see meil juhtus olema..."

„Oled üks igavene kergats..." kostis naine ja hakkas mehele selga pöörates heatujuliselt lahti harutama riidekompse.

Nii olid sageli lõppenud nende pahandused. Ning Andres kühveldas rahatükid tagasi nende peidupaika.

„Kuid kus sa neid siin kavatsed hoida?" päris Maali, võttes uuesti murelikuma tooni.

„Panipaik mul ammu valmis vaadatud. Üleval tarelael on üks lahtine kortsnakivi, sinna õõnsusse pistan selle, ega tea seda sealt otsida põrguväedki..." vastas Andres ja haakis kinni kotikese nahkrihmad.

Hetke pärast Maali läks käbedal sammul talu poole, käsivarrel tühi voodikott. Andres aga nõjatus uksepiidale ja tõmbas maispaberisse keeratud suitsu, nägu vastu hämarduvat taevast, mida läve ees katsid vanade kaskede haralised oksad.

2

Sooheinad lõhnamas ümber, seisis Andres Õisjärve kaldal, õngeviba käes. Silmad tumedas tusas, jälgis ta õngekorgi liikumist väikeste laiskade lainekeste turjal. Käod kukkusid kahel pool metsas, üksik juurtest rebenenud kask oli küllakil veepinna kohal, kus ta lehestik peegeldus eredamini kui ta kahar latv oli tõeliselt.

Andrese põsemusklid lõid erutuses liikuma, kui männikoorest voolitud lest hakkas hüplema laiade nahksete järvelehtede vahel. Rahunes see uuesti, vajus ka mehe suu pettunult lahti, ta tõmbas õnge välja, et vaadata sööta.

Ühel põnevamal hetkel ta lausa urises pahameelest, kui seljataga äkki öeldi:

„Jõudu!"

Ta ootas paraja silmapilgu kala väljatõmbamiseks ja pöördus alles siis ümber.

Metsavahelisel jalgrajal seisis helehallis suviülikonnas ja kollastes kingades isand, keda Andres tükiaegse silmitsemisega ei tundnud. Ta mõtteist libisesid läbi metsaülem ja suvitajad siinses ümbruses, kuid neist see küll polnud.

„Pillud kõvasti kalu välja, mis?" küsis võõras.

Nüüd Andres tundis oma venna Augusti ja viskas õngelati pervele, et anda teisele kätt.

Hetke seisid vennad sõnatult õhtupooliku päikese paistes. Vesi nende ees läikles, pool järve pinda aga oli juba kaetud metsa tumedast varjust.

„Oli siinpool käimist, tulin ka sind vaatama," lausus August venda silmitsedes.

„Kuidas sa ometi oskasid Õisjärvele tulla?“ imetles Andres.

„Eks juhatamise järele. Kodus su naine teadis, et olid tulnud siia...“ kosteti, ning August otsis välja paberossid, mis süüdatult levitasid magusat lõhna.

Ta ei pöördunud Augustiga kodu poole oma tavalist nurmede rada, vaid suundus otse küla vahele, minnes läbi Varjumetsa talu õuest, mille peremees sageli oli teinud juttu ta jõukast vennast. Nagu tellimise peale oli kogu pere õueaia kõrval juurviljamaal kapsaid istutamas. Peremees seisis harkadra ja hobusega otse jalgraja ääres. Andres andis jõudu, seisatas jutuajamiseks ja tegi midagi esitlemisetaolist: et siin mu vend August... Varjumetsa omanik oleks pidanud olema pime, kui ta poleks osanud näha selles päris korralikku suurustamist.

Augusti tuju aga, kuigi mees lõbusasti ja südamlikult püüdis kõnelda ja naerda, polnud vaba tusasest mõtlikkusest, millesse hetketi väliseltki vajus. Kui jõuti Kõivumäe veerele, kus kasvasid esimesed haprad ja peenetüvelised kased kivide vahel, muutus ta samm päris raskeks ja ta ütles:

„Kui istuksime õige silmapilgu. Siin väljas lahedam ja saaksime segamatult kõnelda...“

Ta varitsev kaupmehepilk libises aeg-ajalt üle venna näo, püüdes uurida teise meeleolu.

Häda oli ajanud ta linnast välja nuruma teadaolevailt sugulasilt ja tuttavailt laenu, kuna äri mitmete ebaõnnestumiste tõttu oli jõudnud seisukorda, milles vajas toetavat kapitali, kuna muidu varisemine pidi olema lühema aja küsimus. Linnas olid kasutatud võimalikud krediidid ning see reis maale

oli ebaõnnestunud, sest inimestel polnud talle võimalust või tahet raha anda, sellest hoolimata et ta selle püüdmises toimis parima osavusega. Loodetud täienduskapitali asemel ta lõpuks kahandas oma soovi pisemale summale, millega õiendada paari ligemat hädavajalist kohustust. Ta saigi vähe raha siit-sealt, kuid niivõrd vähesel määral, et see ta väljavaateid ei parandanud. Viimases hädas meenus talle kunagi kuuldud jutt Andresel olevast rahasummast. Ta ei mäletanud, kas Andres ise oli sellest kunagi purjuspäisena praalinud või olid sellest kõnelnud teised sugulased.

Nüüd oli ta siin, et teha kindlaks, kui palju sellel jutul oli tõepõhja all ja kui palju sellest talle võis kasu olla. Selle mõtte nimel ta oli vantsinud Õisjärve äärde ja selle mõtte nimel ta algas väliselt muretut ja enesest kauget vestlust vennaga.

Ta oli äritegevust alanud lihtsa linaostjana maantee veerel, tundes inimesi ja nende iseloomu. Ta oli omanud kannatlikkust tundide kaupa kõnelda hoopis teistest asjadest, kui tal sihiks oli. Neid ammusi kogemusi ta kasutas nüüd uuesti venna kõrval istudes ja tegi seda kaalutult ning põhjalikult, nagu oleks elu kõige tähtsama linaleisika saavutamine käsil.

Andrese kätte sigis värvilise sildiga peenviinapudel. Selle sisu voolas nagu magus tuli sisikonda ja mõjus palsamina haigele peale.

Nagu iseendast jõudis jutt Andrese elukorrani ja vend sai teada, et tal ei ole mingit mainimisväärset summat praeguses rahas. Küll aga ei saanud Andres jätta tunnistamata, et ta siiski pole nii paljas poiss, nagu väliselt võib arvata, vaid et tal

on kõige kindlamas vääringus — kullas — oma väike vanaduspäevade kapital olemas.

„Jah, rääkisid sest vist kord varemgi ...“ teeskles August ükskõiksust. „Teadsin ammu, et oled kaine ja hoolikas inimene. Ainult mehine ei ole raha hoida sedaviisi tulutult truubiaugus, kust iga suli seda kogemata võib kätte saada. Kuld on kindel ja hea, kuid kapital peab teenima ja kandma kasu ...“

Andresele tundus siin jõuka suurärimehest venna kõrval ta senine hoidlik teguviis tõesti nagu naiivne, eriti kui teine seda nii kindlalt alla kriipsutas.

„Teeksin sulle omalt poolt kasuliku ettepaneku,“ kõneles August edasi. „Paiguta oma raha minu ärisse — teeniksid kõva protsendi. Minu käest võid raha igal ajal kätte saada, kui vajad. Ma ei salga: teeksid sellega mulle ka väikese teene, sest praegusel momendil mu sulakapital on kõik kokkuostetud linade all, mis seisavad vagunites ja ootavad väljasaatmist. Parajasti tuleb aga linnas müügile maja, mis nagu loodud minu uueks kontorihooneks ladude juurde, ja mille ma sellepärast tingimata pean ostma. Suur osa summast on mul enesel juba koos, kuid osake puudub ...“

„Kui anda, siis peab seda tegema naise teadmata ...“ arvas Andres mõtlikult.

„Ega mina su perekonnaelu tunne,“ kostis August. „Kuid ära minu poolt midagi karda, sest võin sulle anda kõva kindlustuse veksli näol ...“

Andresel oli iseloom, kes võõrastelegi ei saanud palutavat keelata, kui see oli ta võimuses. Venna meelitav suhtlemine ja ärimehe seisukoht mõjusid nii, et ta ei saanud ära ütelda. Tegi vaid tingimu-

seks, et vend laenu kohe tagasi maksaks, kui linapartiid edasi müüdud, ja kullas, et Maaliga ei tekiks pahandusi.

„Käsi selle peale ...“ lubas August.

Mehed ronisid mäerinnakult üles, Andres ees. Ta ei kahelnud hetkegi, et selle raha vennale pidi andma, vaatamata äkitselt südamest läbitulvanud alateadlikule tusale, mis seal nüüd urgitses nagu salajane nõel.

Esiku uks oli lukkus. Maali oli läinud kodunt ning Andres leidis võtme räästa alt kohalt, kus see mõlemale oli teada. Naise äraolek oli talle praegu meeltmööda ning soodustas rahalaenamist vennale.

Ta tõi alla kivitolmuga kaetud nahkpaunakese ja puistas rahad venna roosale pihule. August toimetas nad ükshaaval lugedes kollasesse nahkpunga, mille surus põuetasku. Ta oli tänulik oma ärimehekavalusele, mis teda jälle kord päästis. Sellest kapitalist siin pidi algama paranemine. Ta arvestas kuldtükid rahas ümber, otsis taskust vekslipaberi ja täitis selle tublisti suuremale summale.

Andrese süda oli uuesti saanud kergemaks, nagu headel inimestel tehtud heateo järel. Kui vend kiirustas minema, et omnibusest mitte maha jääda, läks Andres teda saatma mööda niiduveert, kuhu juba langes õhtust kastet.

Telliskivist kõrtsihoone läve ees ta vaatas kaua järele punasele autokerele, mis tolmupilves kadus linna poole. Kui ta tahtis pöörduda minekuks, rebiti kaupluseuks lahti ja lävelt hüüdis talle ümbruses tuntud joomar-peremees Maltsopi Jaan:

„Hei, Andres! Saatsid oma venda, suursaksa, mis? On üks nülgija mees, ehee! Kaks korda võt-

tis mu kõrvadelt naha — lihtsalt kiskus asudreibandi dreibandina käest. Kõneleb, mait, niikaua kui jääd lolliks ... ja asi klaar. Aga selle peale tule viska pott õlut — kui mina pakun!"

Andres astus kõrtsi kulunud puutrepist üles ja võttis vastu pakutud õlleklaasi. Külm jook klugises ta kõrist alla ning samal hetkel äkki imelik jahedus haaras südant: see ei võinud olla muust, kui et mõte oli langenud tühjale juhtnahksele kotikesele vana-aegse koolimaja lae peal ...

3

Andrese tervis pidas suvise töö ilusasti vastu ja sügiseks korjus ta sahvrisse kõike vähehaaval — leivajahu, tangu, ka vähe püüli ning muud, mida vajati. Kuid seda oli ikkagi vähevõitu ning leidus naisel põhjust hädaldamiseks ja nurisemiseks. Nüüd aga Andres seda kunagi ei lõpetanud vanal kombel — ja see oli mõistmatu naisele.

Kuldrahade puudumine oli Andrese elu otsekui alustelt nihutanud. Kohe pärast venna lahkumist ta tegi oma sammu varjamiseks kõik mis võis, kuna oli kindel, et poleks Maalilt leidnud selle heakskiitmist. Lae peal ta silmitses pihul kaua ainsat kollast metallitükki, mille oli jätnud kotisonga. Ta laadis kotikese täis maanteelt korjatud raskemaid kivikesi, pistis enne kokkumurtud vekslipaberi nende alla, poetas rahamündi kõige peale ning sidus kotisuu nöörikesega tugevasse sõlme, mida poleks harutanud kellegi nõrgema näpud. Kotikese peidupaigaks valis ta nüüd uue koha — see oli igaks juhuks, et naise käsi ei ulataks avastama raha puudumist.

Allatulekul ta rautatud saapakand raksatas kõvasti vastu eelviimast redelipulka ning see murdus katki. Ta ei rutanud selle parandamisega. Küll oli kirves nüri, oherditiib murdunud või puudus paras puu.

Venna kuju suve jooksul tuhmus ta mälus kuidagi ähmaseks, läbikäimise võimalusel selle jõuka mehega polnud enam endist edevaks tegevat veetlust.

Ta oli päris õnnelik, kui lõpuks ometi saabus raha kättesaamiseks kokkuräägitud aeg ja ta ühe turule sõitva talumehega sai linnaminekuks kaasa. Teel tabas neid läbileotav vihm, mis poris pani lainetama teed. Nad jõudsid linna varahommikuks, kus veel kõik majad magasid nagu rammetus unes. Andrese mitmekordsele kõlistamisele tuli teda lõpuks sisse laskma vend ise. Ta viis vihmaveest tilkuva Andrese kööki, kus valge pliit oli veel leige, ja laskis tüdrukul teha pliidi kõrvale aseme.

„Siin sul hästi soe ja saad kuivatada riideid," seletas ta.

Väljaotsitud veinipudelist paar kõva napsi — ja Andres uinus õige pea väsimusest tuimunud peaga.

Hommikul ütles August Andresele, kõlistades võtmetega laualuku juures:

„Sa vist tulid selle raha pärast? Õigupoolest sul poleks ju põhjust sellega rutata, sest raha truubiauku tagasi panna pole ju kellegi mehe tegu. Pealegi näib, oled veel nii kõbus, et pole sul ta järele mingit tõelist vajadustki. Kui just tarvis, võiksin sulle osakaupa anda. Pealegi ta siin palju kindlamas kohas kui seal, kus kes teab milline vargapoiss igal ajal üles võib nuhkida. Esialgu ehk sellest peaks jätkuma..." ja ta avas laeka, kust tõmbas sinise rahasedeli, mille ulatas Andresele.

„Ma ikka ... tahaks nagu kullas ...“ lausus see.

„Ah nii ... Tõtt ütelda, ma ei saanudki toda kulda pantida, nagu kavatsesin, vaid pidin ta rahaks tegema. Ning neid rahatükke uuesti kokku osta pole nii lihtne. Lepi parem meie oma rahaga, pole ta kullast halvem ühti ...“

„Tahaks ikka kullas ... ega muidu — naise pärast. Sai ju tema teadmata antud,“ surus Andres nagu pealetikkuva raskuse alt.

„Noh, kui sul just naisega niisugune kodukord,“ muigas vend, „eks siis pea saama. Kuid see võtab aega, tuleb oodata ...“

Venna kuld oli päästnud ta küll esimesest löögist, kuid üldiselt polnud asjad paranenud. Heitlus võlausaldajatega suurenes ning osa ta varast oli arestitud. Endine korter ja veinipudel, need olid veel otsekui vanast harjumusest — „perekonnaau“ ülalhoidmiseks, millest talle iga päev kraaksusid ta tore naine ja võimaluste piiramisest meeleheitele aetud tütred. Seejuures maalt sõitnud venna vastuvõtmine ja ta soovide tagasitõrjumine oli veel küllalt kerge. Võrdlemisi.

Nii läks Andres sedapuhku tagasi ja sisemine kurnav pinevus ta koduses elus jäi alles.

Järgmised käigud ei andnud teisi tulemusi. Teda võeti vastu kui külalist, anti peatäis veini ja pisut raha, kuid kuldmüntide kättesaamiseks leidus ikka mõni takistav põhjus.

Kuigi kaks vananevat inimest sõid vähe ja lihtsalt, vähenesid talve jooksul tagavarad ja raha eest tuli nii mõndagi osta. Andres töötas rohkesti metsas, aga ta jõud oli kahanenud märgatavalt. Ta pidi töö juures puhkama ning ta pruun meriröövlinägu

tõmbus kitsaks. Kodus ta sageli oli tujutu ja urises, nagu naine teda varem kunagi polnud näinud. Mure sõi teda nagu uss õuna südamest.

Uus kevade tulek oli talle raske: ta kopsud hakkasid vinguma ning ta pidi loobuma raskemast tööst. Ilusam osa kevadest, puude lehisse ehtimine, oli talle ta krooniliseks muutunud kopsuvea pärast täieliseks põdemise ajaks, kus ta tasapisi kaevas tubakamaad maja lõunapoolses otsas.

Oma laadilt ja meeleolult oli kevad tõotusrikas alati ja see ei lasknud ka Andrest kaua paigal püsida. Kui tulid soojemad päevad ja jää Õisjärvelt oli lagunenud, võttis ta ahingi ja sulpsis kõrgeis veesaapais iga päev läbi selle sulamisvetest ujutatud kaldad, tuues koju mõne kudemismängus tabatud havinolgi. Ühel päeval ta saagiks langes ka tavalisest suurem kala. Ta võttis kogu kaluriosavuse kokku, et seda tabada, ronides vettinud kännutükile, kust oli käe sirutamiseks parem kõrgus. Vaevalt sai ta toetada mõlemad jalad, kui känd lõi vaaruma. Siin polnud hetkegi kaotada ja ta virutas ahingiga kala turja, partsatades ise samal ajal kummulipöördunud kännutükilt vette. Kaldale ronides ta ahingivars värises suure havi visklemisest.

Õhtul talle ei maitsenud hästi ta suurpüügi praad. Ta sõi isuta ja tõttas magamaminekuga. Vaiba alt ütles ta naisele tumedalt:

„Ma vist hakkan haigeks jääma ...“

„Eks käi aga ennast veel leotamas ...“ kostis naine.

Öösel ärkas Maali süvenevast ebamugavustundest. Ta kõrval hingas Andres raskesti ja katkendlikult. Miski kuum ja hõõguv puutus naise pihta. Katsu-

des see oli Andrese kondine käsi, jube oma kuivas kuumuses. Voodiotsa vari kattis magaja näo, kuid hämarusest tungis valendavalt esile kõrge luine otsaesise laik.

Maali süütas pisikese õlilambi laual ja raputas Andrest õlast. Mees avas silmad, mis kiirgasid nagu laetud kuuvalguse õudsest hiilgusest. Ta palavikuviirastustes pilk ei näinud naist ega tuba enda ümber, vaid veidraid pilte kaugest noorpõlvest. Tuledest valgustatud saalis tantsisid paarid masurkahelide saatel. Hallides sõdurikuubedes mehed noodipultide taga puhusid, puhusid. Ohvitserid läikivais saapais ja kõlisevate kannustega keerutasid säravais undrukuis naisi, vana hõbehalli peaga kindral punaste lampassidega pükstel nagu veri tõstis kõige kergemini jalgu ja ta luukõhn pale värises keerlevate laetulede all.

Hommikuks küll haige palavik vaibus, kuid varakevadise päikese tõmmu läige ta näonahalt oli kadunud, otsekui pühitud. Ta rinnad rigisesid nii, et see kuuldus väljas talitavale Maalile juba läve taha. Kui kõhahoog korinal tõusis kopsudest, siis väljasurutud röga punetas verekiudude rohkusest. Maali seisis ta voodi ees kohutatult nagu sulgiajav kana, ja kui nägi verelaike ta rögas, ütles:

„Kutsun rentniku Liisa seniks siia, kui ise käin alevikus arsti juures ...“

„Kust sina siis arstile ... seda raha võtad ... Minul pole sentigi,“ lausus Andres väsinult.

„Näed, nüüd on hea, et meil on alles meie kuld,“ ütles Maali. „Võtan sealt ühe tüki ja vahetan rahaks ...“

Andres võpatas.

„Ei ole... minule midagi vaja," lausus ta.

„Küll on. Lõunaks ehk olen tagasi..."

„Kuid... sa ei saa sinna üles — redel... on katki."

„Küll saan, küll ma ronin..."

„Ära nüüd... roni. Mine tea, kust enda rebestad..."

See nali pani Maali muigama. Sellega Andres oli nagu endine Andres. Ja näe, mees tõusiski voodist otsekui tervise juures ning läks aluspükste välkudes esikusse, kust vinnas enese Maali pahanduste saatel redelit mööda lae peale. Tüki aja pärast tuli ta alla tagasi, peos ümarik kuldraha ja teises käes juhtnahast kotike. Ta pistis selle sügavale voodi peatsi alla ja ütles:

„Et su käed... seda... enne ei... puutu, kui olen... terve või... otsas!"

Vaevalt sai ta vaiba alla, kui ta silmad vajusid, higipiisad otsaesist katsid ja rind hädiselt rigisema hakkas.

Tulid haigusajad, kus arstirohud nagu kõige vähematki poleks aidanud. Andres ei kannatanud suuri valusid, kuid palavik kurnas ta jõu. Tundide viisi ta lebas teadvusetult, ainult sinised huuled pomisesid sosinal midagi ning imelikud varjud libisesid üle kalestunud näo. Hommikupoolikul oli hetki, mil ta oli ärkvel. Teisel haiguspäeval ta ütles naisele:

„Kirjuta kohe Augustile, et tuleks siia... Tunnen, et ma kägu ei kuule... tulgu kohe... ootan!"

Sellest päevast peale alati, kui avas silmad ja ümbrusest aru sai, oli ta esimeseks küsimuseks:

„Kas August... on tulnud?"

Kui Maali vastas eitavalt, sosistas ta:

„Küll ta tuleb... ja aitab sind. Varjumetsalt saate hobuse, seal head inimesed. Peeter ehk aitab kirstu tõsta...“

Maalile jäi arusaamatuks haige põnev ootus venna järele. Tal olid omad arvamused sellest jõukast mehest. Ühel päeval ta kähvas Andrese sellekohasele küsimusele pahameeles:

„Niisugust vandrit sa veel ootad...“

„Vaiki...“ kostis nüüd Andres ja heitis aukulangenud silmist naisele säärase etteheitva pilgu, et Maali oma mõtte avameelset väljendust kahetsema hakkas.

Mõnikord, õhtul või öösel, ajas haige end voodis istukile ja kähistas:

„Ära puutu... ära puutu mu kullakotti... siis sa näed... et seal pole muud... kui ainult kivid... ainult kivid!“

Õudusega kuulas Maali sonimist kullast ega mõistnud, mille poolest see ausasti ja vaevaga teenitud vara võis painata mehe hinge. Ta oli haigevoodi kohendamise juures korduvalt silmitsenud seda musta pambukest, kuid tal polnud tungi avada seda, sest ta silmis seisis, kuidas Andres seda ise oli teinud.

Ühel päeval tuli Varjumetsa Mart, kellelt Andres igal kevadel oli rentinud tükikese aeda tubakamaaks, kuna oma maja ümbruse maalapp suutis mahutada liiga vähe taimi.

„Tulin vaatama, Andres, kas sa juba ei tule oma tubakamaad harima...“ püüdis ta haiget kõnetada.

Andres liigutas paar korda huuli ja lausus siis:

„Künna see maatükk... pealegi üles... ja tee midagi peale... Minu tubakamaa on kabeliaial...“

Maali märkas haige toonis imelikku muudatust ja tas tõusis pilguks lootus, nagu võiks Andres siiski veel jääda ellu ja saada terveks.

Mart aga vaatas neid mõlemaid nagu kahte vana puukändu kõrvuti, millelt tuul ja vihm ähvardavad võtta viimse vastupidavuse.

4

Päevadest said nädalad, kuid külla ei tulnud veelgi surmateadet Kõivumäe vanast koolimajast. Andres oli visa, ning mida keegi ei uskunud, kes teda ta haiguse ajal näinud, sai tõeks, — ta paranes uuesti.

Ühel soojal keskpäeval nähti teda mäeküljelt alla jalutamas, vana mustaks värvitud kasukatõbi seljas. Ta kõndis niiduäärsele põndakule, kus valendasid juba villpeadeks õitsenud võililled ja mesilased sumisesid valges ristikus. Siin istus ta kivile päikese käes.

Möödunud haiguspäevad olid talle nagu segane tihnik, millest mõte ei tahtnud läbi tungida. Ta ei mäletanud valu, küll aga painajalikku rabelemist viirastustes, mis sarnanes lõputu sumpamisega mädasoos või lämbumisega paksus udus. Ta meenutas hirmsat rahutust ja ootust, miski tume seletamatu, mille lahenemist ta vajas, oli painanud teda. Ning nüüd ta mõistis, et too nimetu, mis ei lasknud teda surra, oli tahe tagasi saada oma kullakotti. Haigestudes ta hakkas ootama venda, et see tuleks ja õiendaks lõpuks oma võla, millest saaks kätte matusekulud. Kuid vend ei tulnud ja Andres pidi uuesti pöörduma elule. Palavikuviirastustes ootus muutus

sagenevail ärkveloleku hetkil kipitavaks mureks, mis polnud lahtunud tänapäevani. Miks polnud August tulnud?

Andrese endamisi valminud plaaniks oli uuesti sõita linna ja nõuda vennalt leppimatult raha, nõudes seda veksli alusel, kas või nüüd juba paberrahas.

Ta tundis end peagu tugevana selleks sõiduks. Isu oli tulnud tagasi. Ta jõi iga päev piima, mida Maali tõi koolirentniku talust. Ühel ta haiguspäeval oli Maali tuppa toonud hagu pliidi kütteks, mille hulgas oli toores värskete lehtedega kaseoks. See roheline kimbuke oli talle silma jäänud kuivanud raagude hulgas ja ta tundis äkki — nälga ning jõi tassikese keedetud piima. Nii ta hakkas sööma, kuni kord tõusis paariks sammuks toas. Päev-päevalt ta suutis rohkem, tegi tiiru ümber eluhoone, ja siis ta käigud juba ulatusid alla niiduni.

Kambris seisis aknalaual pruuniks peitsitud tubakakastike, mille kaas oli tolmunud. Kokkukägardatud maispaberi-nutsakas püsis sellel, nagu ta sinna oli heidetud enne haiguspäevi. Andresel oli sageli kiusatus igavusest käia endise kombe järgi ja keerutada paberisse tubakat, kuid ta oli ütelnud Maalile:

„Kui sellest haigusest muud kasu polnud, siis vähemalt tubaka tõmbamisest sain lahti . . .“

Ja nii seisid suitsetamisriistad puutumatult.

Paranejal oli aega palju. Seinakapil tuksus pahura kärinaga ümariku lauakella süda, mis ajas ringi paindunud ja murdunud välimusega osuteid, millised kogu Andrese elu olid lausa lennanud, kuid nüüd venisid. Kolm korda nädalas püüdis ta päeva lühendada maakonnalinna lehe lugemisega, mida

Maali tõi koolirentniku poolt, kui see seal oli juba läbi loetud.

„Su rikas vend olevat ka lennanud uperkuuti," ütles kord Maali, kui tuli vana lehte viimast ja uut toomast.

„Mis uperkuuti?" päris Andres, istudes laua taga, prill näpu vahel lugemiseks ootusvalmis.

„Pankrotti olevat läinud, täitsa omadega läbi. Lehes olevat see värk kõik üleval..."

Andrese käed, mis eluaja olid harjunud vikatit ja kirvest hoidma, lõid värisema, nii et paber ta käte vahel krabises, kui ta pisut tõntsid silmad otsisid vastavat kirjutust. Lõpuks oli see käes. Seal vestis lühike sõnum, et jõukana tuntud, kuid juba varem maksuraskusis heidelnud linakaupmees August T. on lõplikult pankroteerunud ja jäänud puupaljaks, tõmmates kaasa hulga oma tuttavaid ja sõpru.

Andres laskis silmad üle seinte libiseda, mille lubjavärv oli tuhmunud kollaseks, ning lõpuks jõudis pilk prillide tagant käte vahel värisevale paberile tagasi, siis pani ta selle lauale. Seejärel käed nagu iseenesest tõusid tubakakasti poole ja avasid selle. Endise vilumusega ta käristas paraja tüki maispaberit, hoidis seda vasaku käe sõrmede vahel ja paremaga tõstis sellele pruuni tubakapuru. Selle oli ta ise kasvatanud, parkinud ja lõiganud parajalt peeneks. Tikud tõi ta truubiservalt, tuli siis tagasi oma kohale ja süütas aeglaselt suitsu.

Maali jäi üllatunult vaatama, nii et alatasa lõua all lipendavad rätikusõlmed hetkeks vaikisid, ja hakkas siis siunama:

„Juba kõrvetab... Seal see lubamine. Ise surma suu äärest enda vaevalt eemale vedasid..."

Kuid Andres ei vastanud midagi. Tõmbas suitsu nii lühikeseks, kui näpud kannatasid, ja pani siis huulte küljest märgunud lõpposa laua servale. Siis tõi ta voodi peatsist juhtnahast kotikese, mille pandlaid hakkas päästma laua kohal, otsekui endistel aegadel. Maali tõttas ligi ja jäi ootama, käed ristis põllel. Kui kivikesed kolinal lauale veeresid, jäi ta ikka samasse poosi, nagu oleks teda rabandus tabanud.

Koti põhjast pudenes kullana läikivaid liivaterakesi ja valge vekslipaber, mis nagu ahne käsi kattis laialiveerenud kivide kirjut karja.

„Hulluks oled läinud või...“ pomises Maali lõpuks ja heitis südame põhjani kohutatud pilgu Andrese näole, mis oli lõtv ja väsinud nagu surnul.

Andres hakkas kõnelema, jutustades ja pihtides kõik rahulikult, vaadates ennast nagu suurest kaugusest. Aeg-ajalt vaid neelatas kuivusetundest kõris. Ta lõuga ja põski katvad pikaks kasvanud habemekarvad olid juba armetult valged nagu seaharjased.

Maali kuulatas ega lausunud sõnagi. Takuse põlle oli ta servapidi kätte võtnud ja näpistas seda sõrmede vahel, liristades aeg-ajalt ninaga, otsekui suure nohu ajal. Siiski imbus ta silmadesse vett, aga ta ei näidanud seda Andresele, vaid käänas selja ja hakkas Augusti kiruma:

„Niisugune vander ja suli! Kohe, kui ta sind küsis, läks mul halb aimdus südamest läbi... Kui oleksin võtnud solgipange ja visanud talle vastu vahtimist! Läksin pärast kodunt, et talle mitte õhtusööki anda, aga näe, viis terve maja lagedaks... Küll talle nüüd see nuhtlus parasjagu ära kulus...“

Kui rääkimised räägitud, jäi tuba sel päeval vaikseks. Raske oli see vaikus ja ümarik lauakell valitses seda oma kareda raiumisega. Varakult poeti voodisse õhtul, kui loojangu värvide kaja veel võbises toakese seinalubjal ja lõoke keris viimaseid trillerdusi kaasiku taga põllu kohal. Ei tahetud põletada õli lambis.

Järgneval päeval Andres kaevas ja haris aiamaad maja ümber. Ta istutas tubakataimi ja valas neid vägeva veega. Kui mujalt rentida lapike lisaks ja istutada 500—600 taime, saaks sügisel poole müügiks, arutles ta.

Õhtupoolikul kõndis ta külla ning pöördus sisse Varjumetsa tanumast. Ta häälitses koera, kes oli ta vana tuttav seatapu päevist.

„Ega midagi, ega midagi... oled jälle jalul," lausus talle Mart tervituse peale.

„Jalul jah," kostis Andres. „Kas teil juba aiamaa istutamisel?"

„Ei saanud veel. Ootasin vihma, et enne läbi korrata. Taimi polnud ka kuskilt saada..."

„Kui teeksime tubakamaa peale kaubad, nagu endisel ajal?"

„Noh, kui sa kabeliaiast veel tubakamaad ei saanud, olgu peale siis..."

„Ei olnud veel osaks antud..." kostis Andres.

„Oli kuulda nii, et Augusti varandused linnas ka olid läbi põlenud..." mainis peremees.

„Mis seal parata —" ohkas Andres ja ta silmad uurisid taevapiiri, kust tihenevaist pilvist võis loota vihma. „Kas peremees tänavu ei annaks Marjasoo minule niita?" küsis ta siis.

„Oled ta mul alati niitnud ega ole mul lusti teda teistele pakkuda," vastati.

„Noh, heakene siis jah, kõnnin edasi Jaagumatsile, ehk saan ka sealt heinamaatüki . . ."

„Ära murra nii ägedalt — ise alles voodist tõusnud," hurjutas peremees.

„Elu tahab ju elamist," lausus Andres.

Ta oli seda varemgi armastanud ütelda, kuid seekord peitus selles juba kibedat ja raskemeelset murelikkust.

VILJATU PUU

1

Kui Kadri ukse avas, seisis ta silm silma vastu maanteega: nagu luitunud pael tuli see loogeldes ülalt küla poolt, tõmbus siin onni kohal sirgemaks ja vajus siis alla metsa, jättes enda taga männilatvadesse terava lõhe. Teelt tõi laudadest sillake üle kraavi aiaväravani, ja siin, lagunenud, luitunud lattaia taga, käed aia varbades, armastas Kadri tihti seista, pilk pööratud tee poole. Ta madalakasvulisest kogust ulatas pea vaevalt üle aia, ja kui teel keegi liikus, küünitas naine ennast varbaile. Pruunid, nööbina ümarikud silmad ta näos olid elavad ja rõõmsad, kui ta vastas mõne suure küla tuttavalt heidetud tervitusele. Ta pearätik oli rõõmsat värvi ja kleit kirju, nii et teda oleks võinud lausa tütarlapseks pidada. Ta seisis ja vahtis aia taga, kuni nägi alt metsa poolt tulevat aeglasel kõnnakul vana mehe, pikk õngelatt käes, hall kalakott nööriga kaelas. Siis lasksid Kadri käed aiavarvust lahti, ta nägu tõsines ja lõtvus. Veel enne, kui tulija majakese ligi jõudis, pöördus naine ja läks majja või asus talitusele väikese tare otsa ehitatud seasulu juures. Tulija aga tõukas õngelati katuse räästa

alla ja istus ohkides puhkama uksepaku kivile läve ees.

Nii meeletu suur oli nende vanusevahe — Kadri elujõuline, noor ja reibas, Hendrik vana, põdur ja kühmus —, aga ometi olid nad mees ja naine. Hendrik oli olnud varem kingsepp siinsamas onnis ja Kadri karjalaps küla viimases talus, juba üheksaaastaselt peale, millal ta jäi kaitsetuks orvuks ema ja isa peagu üheaegse surma järel. Veel kuueseitsmeteistkümneaastaselt oli tütarlaps väliselt vilets ja välja kasvamatu, piinatud võõra peremehe suurest töösundimisest ja näljutatud tigeda perenaise kehvast toidust. Kunagi ei lastud tüdrukut majast kaugemale välja, ega olnud ta õlgadel muud riiet peale karjalapse räbalate. Hendrik, kelle õngeteekond järvele viis mööda selle talu karjanõmmi, teadis ja tundis karjalapse viletsat olu. Ühel päeval — see oli päev kiiniaja parmudest sumiseva kuumusega — leidis ta tütarlapse paistetama löödud põsega metsast puu kõrvalt nutmast. Tüdruk oli saanud peksa kadunud vasika pärast. Hendrik võttis tüdruku, tõi oma koju — ja jättiski sinna. Küla, kes sündinud lugu põnevusega jälgis ja seekord oma poolehoius kandus nõrgema poole, arvas, et üksik, vana ja hädine mees tõi tüdruku endale kasulapseks ja hoidjaks, kes kord võiks pärida ka maalapi ja majakese. Kuid paari aasta pärast lasksid need kaks ennast kirja panna — abiellumiseks. Nii sai Kadrist vana mehe naine.

Ning esialgu, kui trööstitu minevik veel tuhmumatuna Kadri mälus püsis, polnud tal muutunud elus millegi üle kaevata. Elu voolas siin vaikselt ja rahulikult nagu veenire kraavi põhjas. Onn seisis

üksikuna maantee ääres, kuid selle läve eest võis aeglaselt tõusval maastikul näha tervet küla oma suuremate ja vähemate taludega, aedade ja kaasikutega, mis suvel roheliste lopsakate mütsakutena tõusid vastu sinist taevast. Vaikseil laupäevaõhtupoolikuil kerkisid hallidest saunakatuseist suitsud ja vajusid siia alla metsa äärde, kus palu taha kadunud päike kiirgas puude vahelt üksikute hõõguvate killukestena.

Otse üle tee, vastu Hendriku majakest, asus küla suuremaid talusid, Kiinikivi. Harimata ja metsikute latvadega kuusehekk viis sinna sisse. Ka Hendriku maja ümbrus oli lage, toa otsas kasvas vaid üks suur kolmeharuline õunapuu, mille latv küündis kõrgele üle halli katuse. Puu lehed olid kitsad ja tumedad, oksad seisid küll kevaditi täis valendavaid õiekobaraid, aga neist ei kasvanud vilja. Sügisel leidus puus vaid üksikuid õunakägaraid, kibehapusid visse, mis maitsmisel kiskusid huuled mõrudusest vingu. See oli metsik, viljatu puu. Kingsepp oli ta latva löönud pika lati abil musträsta majakese, ja seda aastast aastasse kanda oli puu ainus ülesanne.

Aiamaa puu ja majakese ümber oli haritud köögivilja jaoks. Maja taga madaldus pind ja seal kasvatati kartuleid, kuni alla niiske lombini, kus algas lepik ja seisid talu põldudelt korjatud rohtukasvanud kivihunnikud. Onn ise keset seda madalat, niisket maad polnud palju suurem parajast saunast. Selle seinapalgid olid juba vanad, ja hall, paiguti samblalaikudega kaetud katus oli vajudes jätnud korstnanuti kõrgele, otsekui sirutamisest peeneks muutunud kaela. Alt kippus sein mädanema ja seda oli

kindlustatud tugeva mullavalliga, mis kevaditi kõige enne lumest vabanes ja kuhu siis tärkasid pikad hõredad rohulibled. Aia kõrval seisis aga paaril maassevajunud puuroikal valmis neli-viis palginotti ja natuke edasi virn aiaposte ühes lattide ja lippidega, aastate jooksul aegamisi muretsetud, need kõik aga olid juba vihmast ja tuulest siniseks tõmbunud ja saanud väliselt vana värvi. Hendrik käis ja koputas vahetevahel kepiga palgiotstele ning uuris, kas mädanik pole niiskest maast puusse tõusnud, kuid onn ja aed seisid siiski parandamata. Vana mehe tööjõud ja tahtmine ei ulatanud enam plaanidest kaugemale.

Kogu elu seisis siin selles, et Hendrik värvimata puulauakese juures akna all paikas poriseid saapakotte, mille kuhjast nurgas jätkus kevaditi ja sügiseti vana mehe täiele tööjõule, suviti ja talviti nõudis see aga vaid osa ajast. Kadri jälle käis ja korjas sirbiga aiaäärtelt ja kraavikallastelt heinu, mida tassis koju ja kuivatas lambatoiduks. Vaba aja veetis Hendrik vana harjumuse järele õngelatiga järvekaldal, kuna Kadri hakkas seisma aia taga ja piiluma piki maanteed, üles ja alla. Ta parkunud kareda nahaga nägu oli pööratud januselt ja uudishimutsevalt iga liikumise järele teel, olgu see või suur hall veoauto raskete õlivaatidega turjal. Aga siit libises tuule vuhinal allapoole ka jalgrattureid, valgete särkide rinnaesised uljalt avali, ja laupäevaõhtuil noori poisse, kes tõmbasid pea varjates õlgade vahele, kihutades nagu meeletud. Või rühkis jälle õhtu tulles ülespoole raskeid heinakoormaid, millel lebasid heinalt tulijad tüdrukud, paljad punased sääred vastu päikest. Koormalt pudenes teele lõh-

navaid heinakõrsi ning õhku jäi lauluürinaid sulaspoistelt, kes kõndisid kõrval, ohjad heidetud õlale ja käsi toetatud koorma küljele. Ning nende kõigi järel tõusis õhku peen valge tolm, mis kattis õunapuulehed heleda korraga, puges sisse akna- ja uksepragudest, rigises aia kõrval seisja hammastegi all.

Aastate möödudes tundus Kadrile, nagu oleks see teelt tõusnud tolm põletanud ta hingegi, nii et silmad läksid kibedaks ja said täis vaenulikku tuska, kui lõpuks laskus hämarus metsast tõusva ööuduga ning sundis teda minema umbsesse tuppa, vana mehe juurde.

Kadri oli suutnud unustada oma viletsa lapsepõlve ja piinatud nooruse ning lõpuks oli see juba nii kaugel, et sellel tema silmis polnud enam mingit tähtsust. Kuid unustades oma mineviku halvad päevad oli Kadri pilk saanud teistsuguseks ka oleviku suhtes. Ta nägi ikka vähem ja vähem Hendriku omaaegset heategu, ning seistes aia kõrval, pilk suure küla poole, ohkas ta vahetevahel. Ta hakkas tundma oma elu nii, nagu see oli, kuna tänulikkuse tunne temas ei saanud olla nii suur, et ta selle eest oleks müünud midagi oma õigustest. Näljutatud tütarlapsest oli saanud korraga naine, kes pidi vananema vana mehega koos, pärast seda kui ta vaevalt oli ärganud. Kõik see tegi hinge kibedaks ja tigedaks, nii et aja kuludes polnud tal oma mehele enam midagi ütelda peale kõige hädavajaliku. Kuid ta ei saanud talle heita ka sõbralikku pilku, kui ta tõi toitu lauale või nägi teda järvelt tulnuna märgades riietes istuvat uksepakul. Ennem olid naise pruunid silmad siis teravad otsekui kivikild, mis kõlgub viskaja käes.

„Näed nüüd," kõnelesid kibedamate keeltega naised külas, „mis inimene oma heateo palgaks saab, — Kadri ootab Hendriku surma ja vahib üle aia nooremaid. Vaata, et ei tõuka teda veel ise otsa poole . . ."

Vana mehe lõpp tuli aga iseenesest, nagu tuleb ots kõdunenud haavapuule, mis kord tüvest pehkinuna kergestki tuulest küljeli kaldub. Ühel varasügisesel päeval oli Hendrik juba hommikul läinud järvele, kõbedana ja heatujulisena, nagu ta vahel ärkas. Kadri oli üksi kodus ja samuti mingis rõõmsas elevuses, mida temaga viimastel aegadel vähe juhtus. Päeval käis paar poisikest otsimas parandusele toodud saapaid, Kadri lobises nendega. Õhtupoolikul pöördus keegi võõras aiaväravast sisse — oli Selgpauna Robert, suur pikk rõugearmiline maanteehulkur, kes seljapaunast müütas lilleseemneid, õmblusnõelu, naiste pesu ja riidereste. Ta oli tolmune ja päikesepõlenud ning laotas oma kauba onnikese lauale, hoogsalt kõneldes, nii et kollased tubakast parkunud hambad aina välkusid:

„Prouale üks vastne pluus, või kleidiriie, või paar häid sukke? Vanameest polegi kodus? Ausõna, et prouale annan selle kõige parema kauba, mis on . . . Näed, oma käega valin välja, kõva, ilus, hea! Prahti võib teistelegi pakkuda . . ."

Kadri kummardas huvitatult laua kohale ja soris paari määrdunud riide- ja pesutüki hulgas ning kuulas mehe jutujorinat enda kõrval. See müksas talle, naeris just kõrva juures ja pani siis käe üle naise puusa. Veri tõusis Kadri kõrvalehtedesse ja kaela, ta ei tõrjunud võõrast tagasi, vaid kilkas iga kord naeru, kui see midagi naljakat ütles.

Just sel silmapilgul jõudis Hendrik järvelt koju. Ta astus väsinult üle läve ja nägi neid külg külje kõrval itsitamas, võõra käsi üle Kadri puusa.

„Võeh saatanaid," lausus ta vana mehe jõuetu üllatusega, milles oli rohkem teesklemist kui viha.

Kadri jahmus, kaupmees selle asemel pöördus päris rahulikult ja ütles heatujuliselt:

„Näe, vanasaks ka kodus! Noh, kuidas kala näkkas kah? Tule vali ka prouale üks paar uusi pitsidega pükse..."

„Küll ma sulle püksid teen..." kostis nüüd Hendrik lausa vihaselt. Ta oli kehast nagu sirgunud, kaks kortsulist kaelasoont tungisid teravasti esile ja vanainimeslikult hallides silmades kimeles midagi teravat. „Tee, et kaod, muidu lasen politsei tulla ja su kõige sinu Lätimaalt toodud salakaubaga pokri pista!"

„Vai nii," naeris Robert vastu ja hakkas kaupa tõttamata kokku pakkima. Seejuures sai ta mahti salaja ühe valge taskurätiku Kadrile põlletasku pista ja ise kelmikalt silma pilgutada. Siis lausus ta head päeva ja läks vilistades minema.

Kadri pigistas taskurätikut oma pihus ja pööras mehele selja. Kuid ka Hendrik ei lausunud sõnagi. Mehele toitu otsimata väljus Kadri ja hakkas toa kõrval mollikeses heinu hakkima, nii et kõvera raua tihedad ja vihased löögid kaikusid üle põldude kuni külani.

Ja sellest ajast peale unustas Hendrik kingsepatöö. Vana mehe ainsaks paigaks jäi kõrkjane järvekallas keset kohisevat palu. Ta istus seal päevast päeva kühmuvajununa ja hallina, ka neil päevil, kui ilmade tõttu polnud mingeid saagilootusi. Laua

taha sööma istus ta mahalöödud silmil ja sõnatuna, nagu tundes end milleski süüdlasena. Näis, nagu oleks ta korraga vaadanud sisse kuskilt keelatud ukse pra ost ja näinud seal midagi, mis parem oleks võinud nägemata olla. Ning see kõik sundis teda nüüd kodust eemale. Parim paik oli külma, kiretu ja rahuliku vee ääres, kus ei olnud muud kõnet kui vaid lainete lobin ja kõrkjate kahin. Kangete jalgadega ja norgus peaga tuli ta sealt õhtuti koju. Sajust ja udust olid ta riided vettinud ning võtnud külge kala ja järvekasvude imaltooreid lõhnu. Öösiti korises vana mehe rind järjest enam, surudes kõha tagasi aeglase kõrinaga, et mitte teha viga songahaigele allkehale. Kuid naine ei keelanud teda ühelgi päeval välja minemast. Kojujäämine sündis kord siiski sel lihtsal põhjusel, et vanamees ei jõudnud enam voodist tõusta. Külast tuli üksikuid inimesi haiget kingseppa vaatama ning vaevalt nädala pärast pandi otsalõppenud, koltunud korjus laudsele.

2

Talvel kahlas Kadri läbi lumehangede küla poole, istus taludes köögilõukail ja lobises perenaiste seltsis juttu, viies sealt koju ketrustööd. Ta oli nüüd Hendriku surma järel esialgu nagu kohmetanud ja häbistatud sellest pingelisest vaenust, mis nüüd iseenesest vallandununa tagantjärele vastikuna tundus, nagu mõne halva vee maitse, mis joomise järel alles tüki aja pärast suus oma jälgi avaldab. Selle kõige summutamiseks otsis Kadri meelsasti inimeste seltsi ja viibis liigagi sageli Kiinikivi köögis. Kuid leba-

des õhtuti üksinda oma voodis, tilluke haljast plekist õlilamp öö läbi põlemas onni saviplönnidest ahjumüüril, püüdis ta kilkide kriiksumise sekka läbi poolunegi endale tõendada, et ta Hendriku surma kordagi polnud p a l u n u d.

Kuid töö, mida enda elatamiseks tuli nüüd teha, hävitas pikapeale ka need mõtted. Lumi kadus talve järel kiiresti ja kevade tulles oli Kadri siin ja seal talus kartulimaa-sõnnikut laotamas, kartuleid panemas ja ristikuväljadelt kive korjamas. Ta majakese halli ukse ees rippus siis suur roostetanud ripplukk, ning lõunatundidel tuli ta koju, otsis katuseserva alt palgiotsalt võtme, avas ukse ja toimetas seasöötmise, tõtates jälle tööle tagasi. Kevadega ühes aga oli ta kehagi nagu pisut puhkenud ja silmisse tulnud uued värvid, tugevamad, jõulisemad. Juba ta armastas nii sageli naerda, et Kiinikivi peremees kord sulasele lausus, kui Kadri oli vaevalt üle ukse kadunud:

„Mis sa veel vahid, Juhan, näed, et Kadri otsib uut meest . . .!"

Ja Kadri tõttas kergejalgselt nagu tütarlaps Kiinikivi metsiku heki vahelt kodu poole, oma talitustele.

Ning onni juures oli Kadril rohkesti tegemist. Ta haris aiamaad, pani kartuleid, istutas kapsaid ja tegi suuri pikki lillepeenraid maja otsa. Kuid otsekui vanast harjumusest tõttas ta oma vagude ja peenarde vahelt sageli aia äärde, seisatas siin, kätega varbadest kinni hoides, ja vahtis piki maanteed üles ja alla. Otsekui sellest vahtimisest oli ta kael pikk ja sooniline ning parkunud nägu suur nagu päevalille õis, mis sirutab ennast pilvise taeva all lakkamatu igatsusega nägematu päikese poole.

Juhtus vahel mööduma mõni külapoistest, väänas naine oma näo naerule, ning poisid vahtisid teda natuke uudishimulikult ja läksid siis muiates edasi.

Kuid ühel päeval langesid Kadri kitkumisest mullased käed äkki aiavarbadest lahti: alt, metsa poolt tuli tuttav kuju, pikkade sammudega, kott õlal, kepp käes ja sonimüts kuklas. Enne veel kui mees õieti maja kohalegi sai, seisis Kadri juba väravas, käed selja taga ja hüüdis:

„Kuhu sa sel kevadel nii kauaks jäid? Mul oli hädasti tarvis kurgi- ja lilleseemneid ...“

Tulija aeglustas sammu, astus väravast sisse, lõi naeru muheldes peoga laksu Kadri ümarikule puusale ja ütles:

„Küllap mul sinu jaoks juba seemneid leidub ... Pole veel hilja kedagi!“

Ning mees päästis paunanöörid rinnalt lahti, tõstis koti käe otsa ja mõlemad astusid majja.

Varsti tõusis suitsuvine onni korstnast keereldes kevadise taeva poole. Naine toppis köögis hagu pliidi alla ja küpsetas vesiste silmadega suitsuses ruumis singitükkidele löödud kanamune. Ta oli pannud puhta põlle ette ja vilksas vahetevahel pilgu üle läve tuppa, kus pikk kerekas mees magas norsates voodis.

Sellest päevast peale jäi Selgpauna Robert Hendriku majja.

Väliseltki nägi küla, kuidas elu all majakese juures kohe muutus. Juba paari päeva pärast kisti vana lagunenud aed eest, selle mädanenud lipid pandi hoolikalt riita ja pikk rõugearmiline mehekolask kaevas seismisest halliks muutunud uusi aiaposte maasse. Siis tagus ta uued lipid lattide külge,

nii et ligidane mets kõmas ja töötaja päikesest pruun kukal õõtsus. Kui esimene aia külg valmis sai, tehti uus värav ja sillake kraavile, nikerdatud käsipuudega kõrval. Aeda kaevati veelgi uusi peenraid, kuhu pandi seemneid, mida leidus mehe seljakotis. Iga päev venis aga majakese korstnast suitsuvine, nii palju oli Kadril köögis tegemist. Üsna sageli hüüti töötavale mehele aia äärde „tule sööma" ning vahel toodi keset tööaegagi leivatükk lihalipsuga kätte.

Ühel päeval seisatas mees keset aeda, käed puusas, ja vahtis üksisilmi suurt õunapuud maja otsas. Ta katsus pihuga selle lehti ja küsis siis õue tulnud Kadrilt:

„Mis loom see siis on? Metsik vist?"

„Ei mina tea," kostis naine. „Aga ega siit küll ühtki õuna pole saanud, mis oleks kõlvanud hamba alla panna."

„Peaks vist pookima," tähendas mees.

Ja järgmisel päeval läks ta varakult kodunt välja. Tagasi tulles oli tal käes kimbuke lehetuid vitsaraage: oli toonud pookoksi naabervalla kärnerilt. Õunapuud polnud veel õites ja oli paras aeg pookimiseks. Suure redeliga ronis mees üles puu otsa ja hakkas kärpima vanu viljatuid oksi. Neid langes nagu risu alla ning üles jäid paljad värskete haavadega nutid, kuhu kiiluti vahele oksakesed pruunide puhkemata pungadega. Kõik Kadri vanad pesuräbalad rändasid üles sidemeteks. Kadri vahtis ammuli sui mehe tegevust alt, ning kui terve rida vanu oksi oli saanud ümber valge sideme, ronis mees puu otsast maha ja ütles:

„No nii! Seks kevadeks aitab. Tuleval kevadel paneme teisele peaharule jätkud, ületuleval saab kolmas oma vati, ja nii nelja-viie aasta pärast võiks saada juba esimesi korralikke suislepp-õunu . . .“

Mõni aeg pärast vana õunapuu pookimist tuli kevadine suur sadu. Juba õhtupoolikul tüündus loodus ja sumedus taeva all kasvas, kuni looritaolised hallid udupilved hakkasid kerkima igalt poolt taevaranna kaugustest. Punane päike loojus nagu vette ja otsekui kangas hakkas taevast valguma sadu, mis öö tulles tihenes ja kirglikult peksis vastu majade laastukatuseid. Hommikuks oli vesi maanteekraavis uhtunud teetolmu valendavateks liivajoomedeks ja aiapeenarde vahel seisid vahumullised veeloigud. Ei läinud palju aega, kui juba poogitud okstes võis märgata pungade nihkumist, hõbehallid udemed, õrnakesed, tungisid pruunide kilpide vahelt esile, päikese ja valguse kätte. Ebaõnnestunud jätke leidus vaid mõni üksik.

Kadrile oli elu nüüd tõotusrikas, see oli muutumas nagu vana jätkatud õunapuu, millelt mõne aasta pärast oodati maitsvat ja küpse vilja. Naine ei saanud jätta seda rõõmu ainult enda varaks, ta käis külas ja lobises. Ta ei pruukinud palju rääkida Robertist — selle tööd olid kõik oma silmaga näinud. Kiinikivil, kus ta oli ise olnud sageli päevatööliseks, küsis peremees, kas Robert ei saaks neile päeviti appi tulla kruusa vedama, kuna hiljuti oli vallamajast jagatud teetegemise käske ning inimestest oli puudus. Kadri jooksis koju, mõteldes teha Robertile heameelt selle sõnumiga, kuid see kostis:

„Ei mina nende lõssi lõrpima lähe — on maailmas veel targematki teha, kui olla nende ori . . .“

Ning Kadri pidi jälle jooksma tagasi sõnumiga, et Robert ei saa tulla.

See, et külla asunud uus mees keeldus taludesse tööle minemast, ka kõige kibedamal tööajal, tõi vaenu onni ja talude vahele. Juba järgmine kord Kiinikivile minnes sai Kadri kuulda kibedaid sõnu.

„Noh, millal siis proual ja härral pulmad tulevad?“ küsis peremees.

„Kellel siis nüüd aega pulmi pidada, eks sügise poole näe...“ naeris Kadri pooltõsiselt vastu.

„Sellel maanteehulgusel veel midagi ajast — ei tea, kas tead ta nimegi?!“ sähvas perenaine tigedalt.

Tusatujus läks Kadri koju. Ei tõesti, ta ei teadnud midagi muud, kui et mehe nimi oli Robert, ja pulmadest ega millestki niisugusest polnud ta kunagi juttu teinud. Kes ta oli, kust õieti pärit, see oli Kadrile niisama ebaselge. Ta püüdis selles asjas selgust muretseda ja ütles kodus ettevaatlikult:

„Külas uudishimutsevad kangesti, mis mees sa oled ja kust pärit...“

„Või nii...“ naeris Robert. „Ütle neile aga, et Petserist peri ja suure setu veli...“

Ja sellega asi jäigi. Möödus veel mõni aeg ning Kadri katsus kavalusega mehe isikule ligi saada.

„Vallamajja peaks nüüd vist sinu passi viima,“ ütles ta, „nime kirja panemiseks. On juba tükk aega vallas elatud — tuleb viimati trahv...“

„Tohoh,“ urises mees vastu, „mis krahvid siis siin vallamajas valitsevad — olen pool maailma läbi käinud ja pole veel kuskil kellelegi oma nime ninale kirjutama läinud... Kui vaja, tulgu küsima.“

Kuigi mees laskus uutele kasulikkudele töödele Kadri majapidamises, oli viimasel mureokas süda-

mes. Kõik nagu polnud korras. Mees küll kaalus üles majakese mädanenud palkseinad ja hakkas alla asetama palgijuppe Hendriku päevist, aga Kadri mõtted ei saanud rahu. Ta otsis salaja läbi Hendriku reisipauna ja tuhnis ta riiete taskuis, pöörates need pahupidi, kuid ei leidnud ainsatki dokumenti, kirja ega paberit, mis kuidagi oleks selgitanud tema isikut. Ta oli vaid Selgpauna Robert, tundmatu ja teadmatu minevikuga maanteehulkur.

Õhtuti, kui päike oli loojunud ja ehavalgus tagumise kambriakna kaudu veel pikalt roosatas toa palkseinu, uuris Kadri läbi hämaruse enda kõrval magava mehe nägu. Sel oli kummaline komme uinuda kiiresti ja muretult, nagu ta oli seda teinud juba esimesel päeval tulles, mil ta end koduselt voodisse sirutas ja juba silmapilgu pärast magas. Küllap see oli eluaegne harjumus olla kodus igas paigas ja magada oma väsimus välja seal, kus parajasti sai maha sirutada. Magades olid mehe näojooned lõdvad ja põsenukid tulid teravasti esile, kuna lõug vajus tagasi ning suurte kitsaste huultega suu oli natuke avatud. Pehmed juuksekahlud olid padjal turris ja nende hulgas oli juba hulgana halle kiude. Otsaesine oli kõrge ja lai, eriti kui juuksed olid tagasi vajunud. Selle nahal, otse juuksepiiri ligi, nägi Kadri pisut heledama kriipsu ja kui oli sealt ettevaatlikult juuksed laiali tõuganud, avanes pilgule pikk punsunud haavaarm, mis ulatas lagipeani.

Kas oli mees kakleja ja löömar?

Palju õhtuid vähkres Kadri unetuna selliste mõtete vallas, kuna kilk niisama rahutult häälitses ahjuseina lubjalõhnalises savis.

Aias aga paisusid peenardel juba rohelised kurgimügarikud ja lõkendasid suvililledе värvilised õied. Seal oli kullavihma meenutavaid kresse, õhtul lõhnavaid öölevkoisid ja lillherneste liblikaparvi läbisegi kapsaste ja kaalidega. Õunapuujätkudest olid tõusnud pikad õrnad kasvuraod, mis järjest enam hakkasid tuules lipendama. Robert märkas seda, seistes ühel päeval puu all ja lausus Kadrile, et oleks tarvis noortele jätkudele tugesid köita, sest kui tuleks kõvem tuul, murduksid need seal kõrgel tüvest lahti. Kuid imelikul kombel polnud Robert enam kuigi tõtlik tegevusele. Toed jäid köitmata ja ühel hommikul oli paar purunenud jätku kurgipeenarde vahel maas. Robert vaatles neid näpu vahel ja heitis siis üle aia.

Nõnda saabus sügis järjest pimedamaks muutuvate õhtutega ja nukra koltumisega küla laiadel põldudel. Maja uued aluspalgid olid kohal ja Roberti tööisugi näis ühtlasi olevat kadunud. Ikka sagedamini istus ta jõude toas akna all ja trummeldas sõrmi vastu klaasi. Vahel sadas päevade viisi vihma ja siis vajus kogu madal loodus ümber halli sompa, kuna onnikese räästad jooksid sorinal vett. Neil päevil magas mees voodis ramprasket und.

Kui Kadri oma esialgsele rõõmutuhinale ei leidnud külast kaasaelamist, nii ei antud talle ka muredes lohutust. Pigem tehti ta koormat raskemaks pilgete ja näägutustega. Ta pidi käima sügistöödel talupõldudel, kui Robert üksinda kodus põõnas. Ühel õhtul heideti talle Kiinikivi peremehe poolt, kui ta oli minemas koju, karrake piimaga näpu otsas:

„Ei pane see parun sind seal kodus veel kedagi tanu alla . . .!“

Kadri vaikis ega saanud kosta veel midagi, kui perenaine juba kahjurõõmsalt ilkus:

„Kus ta ikka paneb, kui mehel endal naine kirjas — olevat kodust põgenenud hulgus, kari lapsigi kuskil Pärnumaa kandis . . .“

Hämarus varjas Kadri nägu ja pliidisüte kumast ei piisanud, et näidata perenaisele teise silmis keerlevat vett. Kadri ütles „head õhtut“ ja tuli koju üsna sirge seljaga. Tuul vihistas üle hämarduvate kõrrepõldude ja taevas oli täis sügisesi madalaid pilvi. Jõudnud koju, asetas Kadri köögis piimakarra riiulile ja jäi siis ukseavale seisma, käed seljataga. Ta vaatles meest, kes hämaruses oli istudes toetanud turja vastu kambri seina, ja küsis:

„Kuule, sul olevat ju naine ja lapsed kuskil Pärnumaal?“

Sigines tükiks ajaks hääletu vaikus, siis liigutas mees jalgu, nii et tool nagises, ja vastas:

„Mul on olnud igas vallas naine, ja lapsi — teeäär täis, Pärnust Tartuni . . .“

„Niisuguse asja juures ära tee nalja,“ ütles naine väriseva häälega. „Kui sa aus mees oleksid, siis teeksid minuga pulmad, ega peaks mind külainimeste naeruks . . .“

Jälle valitses vaikus nagu paks vaip, mis on käega katsutav ja õlgadega tajutav, siis lausus mees madalama häälega:

„Mis sa nende pulmadega nii ruttad, eks sa enne vaata — kes ma olen!“

„Mis sellest vaatamisest, kui sa mulle oma nimegi pole teada andnud . . .“

„Minu nimi on Peeter Auksmann,“ üteldi korraga häälel, mis Kadrile oli võõras, ja teda millegi-

pärast riivas, nii et südagi hakkas ärevamini lööma. Tükil ajal aga ei lausunud nüüd kumbki enam midagi ja naine pöördus kööki. Ta tegi tule pliidi alla ja hakkas pannil küpsetama õhtuks mehe lemmiktoitu — munaputru makaronidega. Suur härdushoog oli teda vallutanud ning eneselegi märkamata valgus pisaraid ojana üle näo ja langes särtsatades pannil sulavasse rasva. Lõpuks sai ta tööga valmis, kuivatas näo ja viis pudru ning piima kaussidega lauale, üteldes nutuvärin hääles:

„Tule nüüd sööma! Ei tea, kas panen tule põlema?"

„Ei ole tarvis, näeb niigi," kostis mees rahulikult.

Nii oligi, akna all oli veel küllalt valgust, et võis laual eraldada toidunõusid, kuid sööjate näod jäid varju. Mees sõi isukalt ja ei avaldanud millegagi endise kõneluse jälgi. Kadrile tundus hetkeks, nagu oleks ta jälle täiesti endine, ammune Robert. Kuid söömise lõpul, kui naine kohendas juba magamisaset, tõusis mees ja ütles:

„Ma lähen veel natukeseks välja, teen paar suitsu!"

Kadri tõmbus akna alla, et jälgida ta minekut. Pikk mehekogu astuski üle hämara õue ja toetus siis aiale, kus tulemasina välkudes süütas suitsu. Naine toas riietus lahti ja puges ohates voodisse. Ta käänles unetult tüki aega, kuni sügav pimedus oli täitnud toa, ja tõusis siis, minnes tarelävele. Sealt hüüdis ta aia najal seisvale mehele:

„Kas sa ei tule veel?"

„Ei tule," vastati pimedusest.

Naine valges alusundrukus seisatas trepil hetke ja pöördus siis tuppa tagasi.

Veel möödus tükk aega, mil ootuspinevuses naine arvas enda olevat vahel segasesse unnegi sukeldunud, kui ta ärevus teda uuesti sundis tõusma ja väljuma. Suur laia survega tuul puhus metsa poolt ja palu kohises ja mühises seal nagu langev veekangas. Oli äsjasest pimedam, kuid endiselt seisis tume kogu aia kõrval. Kui selle käsi paberossi suu juurde tõstis, lendas rida õrnu sädemeid pimedusse. Naine lõdistas õlgu ja hüüdis veel kord:

„Kas sa ei tule juba?"

„Ei tule," vastati jälle, ning uus rida sädemeid lendas öösse.

Äsjasest kauemini seisis naine väljas, kõndis tiiru kummeliheinasel murulgi ja kadus siis jälle tuppa. Ta kuulatas voodis lebades järjest tugevamaks muutuva tuule kraapimist katusel ja seinte taga ning uinus sellest lõpuks rahutusse ja unenägudest segasesse unne.

Hommiku ähmane valgus paistis aknast magaja ärgates. Unenäod olid veel segi tõelikkusega, kui ta tajus, et tuba oli täis niisket, jahedat välisõhku. Uks seisis praokile ja ukse kõrval seinal, kus oli rippunud Roberti seljapaun, tabas silm tühja varna.

Kadri tõusis voodist, kohutatud äkkisaabunud üksindusest, ja tõttas õuele, tehes tiiru ümber maja. Väljas oli ähmane sügishommik, tuul taeval kihutas madalaid määrdunud pilvetükke. Naine seisatas nõutult sasitud aiavilja keskel ja tõttas siis aia äärde. Kuid ta ei kärsinud ka seal, vaid ruttas tagasi majja. Nii kõndis ta kümneid kordi aia ja läve vahet, asjatult oodates tuttava kuju kerkimist väravale.

Kaks päeva viibis Kadri oma majakese üksinduses ja vaatles vaid suurt vana õunapuud, millelt

rajuöö oli maha murdnud kõik noored jätkud, mis nüüd vedelesid vihmast poriseks taotud peenarde vahel. Siis läks ta külla, kus juba Roberti minekut oli märgatud. Kui sellest juttu tehti, lausus Kadri vesiste silmadega, unustades kogu alanduse, otsekui karmide ja kahjurõõmsate perenaiste ärrituseks:

„Ah, et ma loll teda nende pulmadega kiusama hakkasin, me oleksime võinud ju elada — niisamagi . . .!“

VANATÜDRUK

Külast eemal, Tõmmoru lagedal ja järsul kaldal, lagunevas majakeses, mille juurde kuulus lapike aiamaad, elas Liine elu lõpuni üksildase vanatüdrukuna. Oma vanadusaastail jäi ta ikka muutumatult samaks: juus lumivalge, pikk kõhn keha turjast kühmus, nägu pisikestes hallides kortsudes.

Mitte üksi ta liiga tagasihoidlik iseloom ja tuim olek polnud süüdi selles, et ta eluea jooksul ühegi mehe tähelepanu polnud pälvinud, vaid pigem just asjaolu, et ta väliseltki ei omanud mingeid naiselikke võlusid. Ta oli inetu. Juba tütarlapsena omas ta ilmetu suure nina ja töntside joontega näo. Seda külgesündinud inetust aitas suurendada lapsepõlves põetud haigusest armiline nahk. Keha oli tal kondiline, naiselike vormideta ja tugev nagu mehel. Tas ei leidunud midagi ligitõmbavat, ta oli kuiv ja raagunud nagu metsaalune kadakas. Ta voorusteks olid tema töökus ja sisemine tasadus.

Kui ta kunagi neiuna riietus paremini, et minna tantsuõhtule, ta inetus muutus karjuvamaks. Ta pidi istuma ja pealt vaatama. Teda ei viinud keegi tantsima, ükski ei tulnud temaga jutlema. Mõned siiski mööda minnes hüüdsid talle nalju või irvitusi. Ka

tüdrukud hoidsid tast eemale, isegi need, kes temaga töö juures suurepäraselt sobisid. Siis tõmbus ta kõrvale tantsuringist ja toetus eemal kasetüve najale ning vaatas kaugemalt lõbutsevaid inimesi. Mõni joodik tikkus talle siin ligi, vahel mööduv poiss vaatas talle uurivalt näkku, silmitsedes hindavalt keha, ning läks mööda. Ja nii mindi tast mööda kogu eluaeg.

Vanemaks saades ta ei ilmunud enam inimeste hulka osa võtma nende rõõmudest. Ta elu sisuks sai töö. Ta isa ja ema surid lühikese vaheajaga teineteise järel ja ta jäi üksinda elama nende majakesse Tõmmoru veerel, ning elatas end päevatööst talumeeste põldudel. Arvamatu oli see töö, mis ta tegi oma eluea jooksul! Kevadel, suvel, sügisel, ka talvel, oli ta otsituim päeviline terves külas. Ta töökus oli tuntud, kuid ei hinnatud seda alati palgamaksmisel. Siiski ta suutis enesele korjata väikese tagavara.

Ka tema armulugu saabus kord, kuigi hilja, elu sügispoolel, mil ta juba oli viiekümne ligi.

Sel suvel oli ilus heinaaeg. Peremees, Liine, päevilisena, ja Kusta, sulane, viibisid nädalapäevad luhas. Hommikul, pärast päikesetõusu, kui kaste rohult kuivas ja idaservalt punetus kadus, muutus taevas ääretult tuhkhalliks ja püsis pilvedest segamatuna kogu päeva, kuni loojak oma meeleolutsevate värvidega ehtis ta põuast rahu. Päevad olid kõrvetavalt kuumad, valgus virvendas ja säras luha kohal, niidetud rohi närbus kiiresti ja tuli võtta viivituseta saadudesse, et ei kuivaks liigselt. Üle kogu laia luha käis töö.

Ühel päeval toidumoon sai lõpukorrale ja peremees sõitis koju hankima uut. Liine ja Kusta jäid kahekesi tööle. Kusta niitis, Liine puistas kaared rehavarrega laiali ja hakkas siis eelmisel päeval niidetud heinu lademesse riisuma. Päike kallas heledat ja sooja valgust üle luha. Hallsinine ja kohutavalt kõrge taevas ülal tukkus, kiirgav ja helkiv tulikera — päike — isegi näis nagu magavat, ja ta rahulik pikk hingamine põletas maad. Kaugel ümber luha tõusvail mail suikusid kuusemetsad nagu halli udu sees, nagu õrnad kangastused taeva ja maa vahel. Kogu luht oli mingi sügav hiiglakauss, mis lebas päikese herenduses, ja mida läbis laisalt veniv jõgi madalate rohuste kallaste ja helkiva veepinnaga. Niidul laiali pillatud heinalised näisid töötavat hääletult. Sumbunud ja heinalõhnaga täidetud õhku suri iga heli, isegi liigutused näisid kaduvat siin, nagu oleks tühjus ammuli sui neelamas kõike. Üksnes vikatiterade helkimine vastu päikest ja valgete särkide helendus tähistas niitjate liikumist.

Keskpäeval hakkas Liine võtma kuivi heinu saadudesse. Kusta vajutas vikatilõe samblasse ja tõttas teda abistama. Saadude alla asetati vedamiseks hagu. Kusta läks ligidasse võsastikku murdma selleks leppi. Üks põõsaist aga pääses Kusta jala alt murdumatult ja vibutus püsti, seejuures kuivanud haralise oksaga ropsates poisi pükstesse. Need kärisesid, rebenenud kohalt paistsid valged aluspüksid. Mees takseeris õnnetust tükk aega vandudes, tõmbas siis püksid jalast, heites need käele ja läks valgeis aluspükstes Liine juurde, keda palus katsuda auku parandada. Tüdruk pöördus kuhjaasemele, kus olid nende tarbeasjad, istus maha ja otsis välja

nõelumisabinõud. Kusta seisis juures, suitsetades vaatas pealt ja kirjeldas, kuidas õnnetus juhtunud.

Liinel oli nõeludes rahulik ja hea olla. Ta oli imelikult rõõmus, et Kusta oli palunud teda parandada oma pükse ja temaga nüüd nii sõbralikult vestles. Oli ilus ja vaikne silmapilk. Jõgi säras. Üks aurik tossutas mööda, suitsupilved jäid heljuma niidu kohale, kuna veepinnal lained nagu tulised viirud jooksid kallasteni.

Siis läks Kusta uuesti niitma. Valgeis aluspükstes kummardas ta vikati kohale, rohi langes särinal tera ees ja tõugati kaareks kokku. Poisi jälgedest jäi rada kaare keskele, samm-sammult kaugenes ta, kuni juba hakkas pisenema. Liine nõelus ja heitis poisile pilke järele. Tal oli tunne, nagu oleksid ainult nemad kahekesi siin niidul ja päikese all, ning tal oli sellest hea meel.

Kusta oli täismees, mitte enam mõni poisike, ta mustis juustes oli juba halli, kuid ta elurõõmsus oli tuntud. Ta meeldis kõigile tüdrukuile, ja ta kasutas seda, elades kergemeelset elu. Ta oskas toredasti lobiseda, üheltki tantsuõhtult ta ei puudunud ja tal oli nii palju, keda viia tantsule. Kuid ruttu ta võis nad ka unustada. Tal teati olevat kahe tüdrukuga laps, ja kummagagi nendest ei teinud ta enam tegemist. Teistele tüdrukutele meeldis ta sellegipärast ikka.

Kui Kusta kaare lõpetas ja tagasi tuli, olid Liinel püksid nõelutud. Mees tõmbas nad jälle jalga, patsutas Liinele pihale ja naeris:

„Kui võtaksingi su enda püksipaikajaks . . .“

Tüdruk polnudki siin heinamaal nii inetu. Ta nägu ja tugevad käed olid päikesest põlenud. Ta

sobis ilusasti loodusega, kuivanud heina, pruunika soosambla ja paljaks niidetud luhapinnaga. Ta oli võib-olla liiga kare, kuid looduslik, värske ja tugev. Poisi sõnad tõid tüdruku silmi sooja pilgu.

Ning kui nad hiljem läksid niitma, püsis ta kogu aeg tihedalt poisi kannul ja ta kaar oli niisama lai ja niisama puhas kui Kusta oma.

Sest ajast peale hakkas Liine vaiksel, sõnatul viisil näitama Kustale poolehoidu. Ta ei läinud kogu suve mujale päeviliseks kui ainult Raudsiku tallu, kus Kusta oli sulaseks, kuigi mujal võib-olla tasutingimused olid paremad. Töötades hoidus ta poisi ligidusse, kui keegi ei näinud, võis ta pikka aega vahtida meest hellitleval ja imetleval pilgul. Ta ise tundus rõõmsamana ja priskemana, nagu kerget õitsengut oli märgata ta kuivas olekus. Ta inetu nägu oli sageli hingestatud ebatavaliselt soojast ilmest. Töö edenes ta käte all jõudsasti. Iialgi polnud talus põldude koristamisega saadud valmis nii kergesti ja kiiresti kui nüüd.

Teistele ei jäänud märkamata Liines ilmnenud muutus. Selle üle heideti nalja, teda naerdi ja pilgati. Tema aga läks vaikides kõigest mööda.

Elutundja ja kogenud mehena mõistis Kusta kõige enne tüdruku tagasihoidlikke poolehoiuavaldusi. Talle, mehele, keda ihales nii palju ilusaid ja noori tüdrukuid, valmistas esialgu nalja sellise inetu vanatüdruku tumm poolehoid. Ei puudunud palju, et temagi oleks hakanud pilkama ja nokkima. Vahel, mööda minnes, ta naeris Liinele, patsutas pihale või näpistas puusast.

Kuid Kusta oli sündinud ja kasvanud maal, õppinud praktiliselt mõtlema ja elu mõistma. Pea-

legi ta oli jõudnud sellesse ikka, mil hakatakse paljutki ümber hindama. Ta tundis vanaduse liginemist. Halliks tõmbusid juuksed kõrva juurest ja pealagi hakkas hõrenema paljaks. Enam polnud kere nii kerge tõusma hommikul töö ajaks, nagu mõned ajad tagasi — isegi siis, kui mitu ööd järjest ümber aeldud. Enam ei lõiganud vikat nii valusasti läbi kõrte, kuigi ta seda pinnis ja teritas hoolsamini kui kunagi varem. Luud-kondid valutasid sageli ja lõputust töötamisest oli kõrini villand. Nüüd ta seisis vanaduse lävel, ainukeseks varanduseks seljariided ja lõõtspill, koduks talu, kus parajasti viibis. Tulevad päevad hakkasid hirmutama. Sügisel ta pidi vabanema suvilise kohalt ja otsima uut paika. Kuid kas seda oli nii kerge saada?

Kõike arvestades polnud mõte Liinele sugugi õnnetu. Tüdrukul oli oma tare ja maalapp, millest tööga oleks võinud korraldada ilusa kodu. Ka teati tal olevat pisike rahasumma paigale pandud. Ainult ta vanadus ja inetus tegid ta vastuvõtmatuks. Kusta oleks võinud ümbrusest saada nooremaid tüdrukuid. Kuid need olid kas ise taludes teenijateks või elasid mõnes popsihurtsikus koos isa, ema ja suure õdedevendade karjaga. Leidus ka paar asuniku tütart, kellele Kusta oleks võinud mõtelda, kuid mõlemate vanemad olid veel noored ja majas oli teisigi lapsi. Palgata sulaseks — mis muud ta oleks olnud sellises peres? — Kusta ei tahtnud minna. Tal oli parajasti vahekord ühe noore, plikaohtu popsitüdrukuga, Lepiku Miiliga. See aga elas kitsas onnis koos emaga, ahne ja tigeda vanamooriga, kellega kaklema minna polnud Kustal mingit lõbu.

Suve kuludes Kusta mõtted hakkasid tõsisemalt

peatuma Liine juures. Ainsa raskusena nägi ta ees intiimsuse loomist tüdrukuga. Kas suutis ta seda kergesti saavutada? Teiselt poolt jälle ta mõistis, et Liinest saab parem, südamlikum ja hoolitsevam naine kui ühestki tütarlapsest nende iluduse ja noorusega. Ta otsustas naljatades näidata Liinele sõbralikkust.

„Mis sa arvad," naeris ta kord, „kui võtaksin su naiseks? Sulle kangesti peremeest tarvis ja näe, mulle jälle oma kodu! Oleme paras paar..."

„Mis sa nüüd ajad..." kostis Liine. Kuidas pidi ta ütlema, et see talle väga meeldis!

Nüüd Kusta sageli kõnetas teda sel moel. Ta ei teinud mingeid armuavaldusi, vaid seletas oma plaane kaalutult ja põhjendatult. Sügiseks saidki nad nii kaugele, et kõik oli vaja ainult lähemalt kindlaks määrata.

Ühel õhtul lõpetati töö kartulipõllul. Oli juba hämar, ja naised tühjendasid viimaseid korvitäisi ning hakkasid minema üle kohevaks kaabitud mulla talu tulede poole. Üksi Liine jäi veel seisma kuhja juurde, kus Kusta heitis kartulite katteks sületäie õlgi. Poiss seisatas, ohkas ja lausus siis:

„Nii villand sellest orjusest! Oota siis mind, tulen nii tunni või poolteise pärast, et kõik läbi kõnelda... Hobused tarvis enne talitada!"

„Nojaa! Lähen nüüd õhtusöögile," ütles Liine ja pöördus ka minekule, kuna Kusta jäi kuhja ümbert korjama tööriistu — labidat, reha, vikla, kirvest.

Liine suundus talu õuel tiigi äärde, kus naised pesid. Vesi pladises, tiik lõhnas imalalt ja oli süsimust. Kõdunevaid lehti kahises pehmelt jalgade all kalda poris.

„Noh, kas said Kustaga kosjakaupa?“ viskas üks naisi.

„Kes siis Kustaga kosjakaupa ei saa...“ vastas Liine, kes oli teadlik, et nali ja sõnamäng on parim kilp terava keele vastu.

„Ehk kellega siis Kusta kosjakaupa ei saa...“ arvas keegi kolmas.

Siis tuli perenaine lävele ja hüüdis kõiki õhtusöögile.

Toast tulles leidis Liine õhtu olevat päris kottpimeda. Kuid aegamööda harjusid silmad ja hakkasid lõpuks seletama kaugematki ümbrust. Taevas oli alati heledam ja valgem kui maa. Suured rahulikud pilveribad andsid tähtedele veel küllaltki ruumi ja nende sinakas sära pehmendas sügisõist pimedust. Silmapiiri, kus moodustus metsade tumedaid siluette, jätkasid pilved, muutudes ise selgeks maastikuks, ilusaks nagu muinasjutt. Tumedate tompudena, milles valvava silmana vilkus mõni valgustatud aken, seisid talud laiali ümbruses. Teeäärseil põldudel olid kärbikud haledalt püsti.

Nagu oleks taevas rõhunud maad, nii suure ja raske vaibana näis ta. Kuid maa oli veel soe ja soojendas õhtu pimedustki. Päris lembed udu- ja auruvoolud heljusid kohati, kõrgemal, ja selles peitus nagu suve mahedust, kuid kui samasse põrkas äkki valdavana ja teravana linaleo mõrkjashapu hais, siis purunes suve illusioon olematuks tolmuks ja õhk kõneles soojast sügisest ja läheduses olevast nurmest, kuhu olid laotatud äsja leost võetud linad.

Kaasikutest ja haavikutest mööödudes kuuldus, kuidas langes koltunud lehti, just kui koputaks raugenud käsi pehastanud uksele: kop-kop-kõps! Liine

tee viis taludest mööda. Mõnes aias olid veel õunad maha võtmata. Peent ja meeldivat õunalõhna kandus sealt õhe. Kaugemal, naaberkülas, vilistas masin, kajatuna hääbus hääl kaugustesse. Vastaskaares, ka kuskil eemal, undas peksumasin südilt edasi. Ühetoonilisena ja uinutavana hõljus pimeduses see töölaul, mis sügisesel maal lakkamatult saadab iga rändajat ja käijat.

Liine läks jalgrada üle soonõlva, kus kasvas madalaid kadakaid, põlvekõrgusi kuuski ja kääbusmände. Pooletunnise käigu järel jõudis ta koju, pani jalga kuivad villased sukad, ajas selga puhtad ja uued riided, võttis õlale suurrätiku ja läks uuesti välja, istus tare kõrvale pingile, ootama Kustat.

Ei möödunud palju aega, kui alt soo poolt hakkas paistma põlev pabeross, tüse mehekogu ja kuuldusid tulija sammud. Kusta istus Liine kõrvale pingile. Ta oli jutukas, seletas ja põhjendas oma kavatsusi ja plaane üksikasjalisemalt kui kunagi enne.

„Tingimata ostame hobuse," kõneles ta. „Kui sa ütled endal olevat korjatud kolmsada krooni, siis see on juba kenake raha, mis niisama ei tohiks seista. Esialgu muretseme ühe lehma, hiljem võiks ju kakski pidada. Ma parandan laudakatuse juba sel sügisel ära. Talvel hakkan hobusega vedudel käima ja teenin nii natuke kõrvalt. Ehk võiksime osta ka puutööriistu, sest nagu tead, ma puutööd tunnen. Igatahes saad peremehe majja, kes sul meeste töö teeb ja kõik korras hoiab. Või ei taha sa heameelega peremeheametit mulle anda, oled sellega ise harjunud? Võin ka lehmi lüpsta, kui tahad, tee mulle enne eksam, võin igas töös..."

„Mis sa nüüd ...“ turtsatas Liine, kellele Kusta jutt näis naljakas.

„Ei noh ...“ jätkas Kusta, „et oleks kindlam. Saaksin kord sellest orjaelust ja talumehe teenimisest lahti ja iseseisvaks, selle tasuks võiks kas või lehmigi lüpsta! Muidu, näed, hakkan jääma vanaks, ei ole kuhugi pead pista, siis toetame vastamisi ...“

„Sina nüüd vanaks ...“ lausus Liine imetlevalt.

Kusta rääkis edasi. Kõik oli tal nii mõistuslik, kindel ja kaalutud. Ta kõneles tõttavalt ega lasknud tekkida vaikust. Liine kuulas, kuid sõnad voolasid tast mööda ega jätnud muljeid. Oli vaid tugev heaolu ja rahulduse tunne.

Kusta aga kõneles edasi, lähemaid üksikasju:

„Kahe nädala pärast lõpeb mu teenistusaeg Raudsikul, siis võiksime juba ühes elada. Teeme nii: ülehomme on laupäev, siis laseme endid kirja panna, ja kahe nädala pärast võime juba pulmadki ära pidada. Muidugi, kui sina ise vastu ei punni, nõus oled ja tahad ... Sinu sõna on nüüd see peaasi.“

Liine istus vaikides Kusta kõrval. Öö levis ümber nagu lõputu must vaip, millest veelgi tumedamana paistsid eemal soomännid ja kuused. Taevas sirasid tähed. Oli tunda, kuidas ülalt langes külma kargust.

Ka Kusta vaikis. Liine olekus peituv suur usaldus, tagasihoidlikkus ja rahu mõjus temasse imeliselt. Selles oli eriline võlu. Ta tundis südant soojenevat tüdruku vastu, tundis tahet olla hea ja sõbralik teisele. Ta tõusis ja ütles muutunud häälel, asetades käed tüdruku õlgadele:

„Mis me ometi külmetame siin väljas, lähme parem tuppa ...“

Taevaäär hahetas hommikuselt, kui Kusta lahkus pruudi poolt ja tõtates hakkas minema Raudsikule, enesel süda kerge ja meel rõõmus, kuna nüüdsest peale tema ja Liine vahel polnud enam midagi võõrast.

Kusta abiellumisplaan andis külas palju kõneainet ja tekitas suurt elevust. Oli irvitusi, mõnitusi, naeru, oli ka neid, kes hindasid Kusta sammu kui mõistliku mehe tegu. Viimased olid enamuses vanemad inimesed, abielulised, ka paljud sulased, kes unistasid oma kohakesest. Kõik romantiline oli neis ammu kustunud, armastusele nad ei saanud enam vaadata nooruse seisukohalt. Ilu ja noorus — selles polnud neile midagi praktilist. Kusta teeb hästi, saab oma kodu, kenakese maalapi ja tööka naise!

Ta sõbrad aga kahetsesid teda, kuna olid kaotanud lõbusa kaaslase, kelle seltsis oli tehtud mõnigi unustamatu ehalkäik, ja mõteldes ta kositavale, krimpsutati põlglikult nina: inetu vanatüdruk! Kes oleks võinud seda aimata, kuna Kusta varem neist kõigist rohkem võis tahta ja saada? Abiellumisealised tüdrukud omavahel lausa irvitasid Kusta valitut, kelle juures leiti vigu järjest rohkem ja rohkem, nii et lõpuks ta polnud üksnes vana ja inetu, vaid ka laisk, haige ja lollakas.

Kustat ei kõigutanud miski, ta vaid naeris igasugustele juttudele. Ta oskas end nii ülal pidada, et nokkijast ikka üle sai, nagu täismees poisikesest. Oli isegi neid, kes Kustast ta viimase sammu pärast hakkasid rohkemgi lugu pidama.

Kuid üks Kustale jutujätkuks visatav sõna oli kõigil ühine, nii ta abiellumist pooldajail, kui ka selle vastaseil. See oli jutt Lepiku Miili südame-

valust, kelle Kusta maha jätnud, eelistades talle vanatüdrukut. Nii armastati Kustale nöögates ütelda, et tütarlaps enda pimedaks nutnud ja katuseräästa alla koguni poomisnööri üles seadnud. Neid jutte oli Kustal veidi raskem taluda. Tal oli varemgi tüdrukute mahajätmisega tülinat olnud. Enamik neist oli ta kinnihoidmiseks meeleheitlikke katseid teinud, temaga kokkusaamisi otsinud, nutnud, teda palunud, ähvardanud või sõimanudki. See tüdruk aga vaikis ega andnud Kustale endast mingit märki. Olukord tundus poisile pinev, pealegi et ta teiste kaudu tüdrukust nii palju pidi kuulma. Kustal oli natuke halb, kuna nende viimane koosviibimine oli olnud eriti soe ja südamlik. Õhtuti Liine poole minnes ja kadariku kohale jõudes hiilis ta Lepiku Kadri onnist kaugelt mööda ja oli valvel, et mitte kogemata Miiliga kokku juhtuda. Samuti oli ta hoolas hommikuti Liine poolt tulema, et pimedas Lepiku tarest mööda pääseda.

Liinel oli niisamasuguseid raskusi kui Kustalgi. Ka talle tikkusid inimesed oma arvamiste ja juttudega ligi. Tema aga sai neist oma loomuse kaudu üle. Ta vaikis, nagu ta alati oli vaikinud.

Kord juhtus Liine kojuminekul vastamisi Lepiku Miiliga. Tüdruk, kelle mustad juuksed tolknesid korratuses otsaette ja silmad näisid tõesti nutetud ja punased, peatus Liinet nähes.

„Noh, soovin siis sulle õnne kah!“ ütles ta kätt ulatamata, põlglikult naeratades. „Said poisi kätte. Kuid ära arva, et ta sind, vana tükki, muu kui su maa ja maja pärast võtab! Pane tähele, pane tähele, mehe löön sult hiljem siiski üle...“

Ta silmis läikis varjamatu kadedus ja viha.

Sellest kokkupõrkest kõneles Liine ka Kustale, jättes vaid mainimata tüdruku ähvarduse temalt meest üle lüüa. Kusta vaikis tükk aega ja ütles siis:

„Ära pane tähele ta juttu! Mis muud kui suurest kadedusest. Ma pole tema pool kuu aega käinud ega lähe ka enam iialgi."

Liine jäi rahulikuks. Kustas püsivat pinevust aga aitas see jutt suurendada.

Ometi talitas Miili lõpuks samuti, nagu Kusta teisi tüdrukuid oli näinud tegevat.

Ühel õhtupoolikul, mõni päev enne Kusta pulmapäeva, tuli väike halles riideis poisike joostes nurmele, kus Kusta kartulivarsi kokku äestas, ja pistis mehele sõnalausumata paberilehekese pihku. See oli kiri Miililt, kirjutatud ruudulisele paberile, mis nähtavasti oli rebitud vihiku vahelt. Virilad, halli pliiatsiga veetud tähed kõnelesid:

„Tule homme õhtul viimast korda minu poole. Pean sinuga tingimata kõnelema. Kui vähegi inimese südamega oled, ära jäta tulemata, muidu ei tea, mis teen! Ootan sind homme õhtul.

Miili."

Seda kirja lugedes Kustas esialgu valitsenud pinevus vähenes. Tüdruk oli ometi nagu teisedki. Ainult sõnad „muidu ei tea, mis teen" tegid natuke rahutuks. Kaua see siiski meest ei vaevanud, sest ta teadis, et vaesed popsitüdrukud, kes tütarlapsepõlvest peale ise leiba teenivad, endile kunagi oma peidetud tugevuses midagi ei tee, kuigi sellest elu valusamail hetkil mõtlevad ja kõnelevadki. Nad on

harjunud kannatama ja kannatavad ka siis, kui seda ise ei taha.

Hoopis raskem oli Kustal lahendada küsimus: minna kutsutud õhtul Miili poole või mitte? Kas minemata jätmine asjatult ei ärrita ja pahanda tüdrukut, kas poleks mõistlikum teda katsuda rahustada ja vahekord temaga leplikult ja sõbralikult lõpetada.

Murelikuks muutus Kusta meel Miili kirja peale.

Liinel oli enne laulatust nii palju koduseid toimetusi, et ta jättis välistel töödel käimise. Nad otsustasid Kustaga pulma puhul korraldada väikese piduliku õhtusöögi ning sellele kutsuda ümbruse sõbralikumad inimesed. Selleks ostsid nad vasika, kelle Kusta paar päeva enne laulatust tappis, ja Liine asus keetma ning valmistama. Õhtuks seisid hangunud süldikausid sahvris.

Hämaruse tulles Liine otsustas minna paari kilomeetri taga elava õe poole, laenama sellelt lihahakkimismasinat ja ka lauanõusid, mis tal endal puudusid, ning paluma õde appi pidusöögi korraldamiseks.

Õhtu oli jahe ja tuuline. Käia oli hea, sest ümbrust valgustas kuu, mis ilmudes aeg-ajalt pilvede tagant paiskas kahvatut valgust üle sügisese surnud maa. Liiati pilved olid niivõrd hõredad, et ka nende tagant pääses kuuvalgus mõjule ja tegi öö heledaks. Liine ei märganud ümbrust, ta pea oli täis õnnelikke mõtteid.

Ta oli jõudnud Lepiku Kadri hütini, kui äkki kuulis liginevaid samme. Põiki temale lähenes kel-

legi kogu. Liine põues läks soojaks, ta tundis tulija — see oli tema Kusta. Nähtavasti ta tahtis ka täna veel Liinega kokku saada ja kõnelda. Tüdruku süda hellus ja ta seisatas, et oodata. Kuid kas ta nägi õieti, kas ta silmad ei petnud, kas polnud tegu viirastustega?

Liine pidi kahtlema kõiges, sest ta nägi Kustat liginevat Lepiku hütile ja ronivat sisse Miili aknast. Liigagi valge oli, et eksida... Kuu oli keset selget taevast, ükski pilv ei varjanud seda.

Liine peas hakkas imelikult kumisema. Ta nagu kuulis ja nägi Kustat, kuidas see ütles:

„Kuu aega ma pole käinud Miili pool ega lähe sinna iialgi..."

Siis ta nägi Miili valusa kadedusega täidetud silmi ja tüdruk sisistas talle nagu siinsamas:

„Pane tähele, mehe löön sult ikkagi üle!"

Ümber aga oli kõik endine, kuu valgustas maad, puudest ja põõsastest langes varje, hurtsik kadariku äärel oli must ja liikumatu. Külma rinnaga hingas ligiduses soo.

Siis meenus Liinele, et peab minema õe poole, et tal on midagi korraldada. Ta tahtis asuda minekule, kuid mõistis äkki: seda polnud ju enam tarvis! Ta pöördus ümber ja hakkas jooksujalu üle soo minema kodu poole. Märjas samblas lirtsus vesi ta jalge all, kuu peegeldus laugaste mustis vetes. Kui ta jõudis koju, ilmnes ta sammus juba selgesti vanainimeslikku väsinud lohmakust.

Kogu ta vahepealne elu, suvest siiani, paistis talle äkki nagu unenägu, nagu rõõmus naeratus, mida ta

oli imetlenud, mis aga ei kuulunud talle. Kõik see polnud talle! Südamega, milles kõik oli surnud ja mis oli kõle ja tühi nagu hilissügisene nurm, ronis ta tol õhtul oma voodisse.

Väljas aga vajus külma kargust, halla, mis hõbekorrana katab rohu ja sügishommikuil raudse rõngana ümbritseb soid ja teisi madalamaid kohti.

TÜTAR

1

Tasa sammus hobune vankri ees. Läbi pimeduse nägi Peeter kõrge kaarlooga tagant ta väikesi kikkkõrvu ja norguvajunud pead. Samasuguses norgunud olekus istus Peeter ise vankris, turi kühmus, piits püsti peos. Kuni eespool hakkas paistma kodutalu. Viljaküüni avatud väravaist kiiskas tulevööt ja tuulelõhn tõi ajuti venivaid katkelisi pilliviise, mis surid ümbruse vaikusse ja pimedusse.

Paari tunni eest Peetri kodust lahkudes oli see olnud niisama. Sügisene öö oli pikk ning veel ei juhtunud vastu ühtki tantsupidult tulijat. Häirimatult oli ta saanud rakendada hobuse ja lahkuda ning häirimatult sai ta ka tagasi sõidult, mille asjatus oli ta teinud tuimaks ja ükskõikseks.

Kõik oma elus oli Peeter Melikuusk saavutanud raske töö kaudu. Ta oli sündinud popsihurtsikus, läinud noormehena tehasetööliseks pealinna, õppinud seal rauatööd, tulnud tagasi koduküla ning avanud sepikoja. Hiljem mõisade jaotamisel oli ta saanud lapikese maad ja hakanud asunikuks. Põllumajapidamise kõrval ta ei pannud maha oma õpitud

ametit — sepatööd, vaid rabeles edasi kahel rindel. Veel lihtsa külasepana ta abiellus samast vallast talutütrega, kes omas jõuka kodutalu ja nägusa näolapi. Neiu arvas õnne peituvat just selles ühenduses, mille algus oli soe, kuigi lühike. Sepa taotlustel oli edu. Ta asunduskrunt ei jäänud varsti maha vanatalude ammustest majapidamistest.

Peetri iseloom oli raskepärane, kuid viinast või äkilises vihahoos avaldus ta elujõuline ja kirglik olemus. Ta sobis algul naisega hästi, kuid pärast tütre sündi arvas ta naises olevat aset leidnud mingi muudatuse. Nende vahekorras polnud enam endist teineteise mõistmist, ning vahel talle tundus, nagu oleks kodus talitanud keegi võõras.

Siis tuli uus tume täpp nende ellu: neile ei sündinud teisi lapsi. See tusastas Peetri meelt üle kõige. Ta kahetses, et tal polnud poega, ning see kahetsus sundis teda langetama naisele mõnegi külma ja ükskõikse sõna.

Kasvavale tütrele osutas Peeter rohket tähelepanu. Algkooli lõpetamise järel ta pani tüdruku maakonnalinna majapidamiskooli, hinnates seda parimaks haridusjätkuks maatütarlapsele. Selle lõpetades oli Hilde — nõnda oli tütre nimi — sirgunud neiuks ja käitus täiskasvanud inimesena. Näis aga, et kodust äraoleku ajal oli siginud tütresse mingi külmus isa vastu, peaaegu seesama, mida Peeter oli leidnud naise juures pärast tütre sündi. Tüdruk ei kõnelnud midagi tulevikuplaanidest, kuid näis, et tal polnud head silma kodutalu jaoks.

Hinnates kooli lõpetamist pidulikuks sündmuseks, valmistas Peeter kodus väikese pidu. Ta tõi tütre koju uuel pikkvankril ning ilusa hobusega, kuid

ometi sõitsid nad peaaegu sõnagi lausumata ning tütre nägu oli tumedas tusas.

Kodus oli karjapoiss teekäänule püstitanud kaskedest auvärava, millesse oli pistetud rukkililli ja karikakraid. Kuumas päikeses olid kaselehed juba longu löönud ja tolm kattis neid. Õhtul joodi kanget koduõlut, naabrid ja sugulased olid pidulistena koos. Peeter kergitas kannu kannu järele, sest mingi sisemine vaev ei lakanud temas. Ta sattus hoogu, kõneles palju ja vaidles. Ta meeleolukusest oleks arenenud peaaegu tüli. Jutt libises hiromandile, kes kevadel oli asunud külla ning kleepinud üles kuulutused, millel seisis käsi mustade haraliaetud sõrmedega.

Hiromant oli prillidega noormees, süsimustaks värvitud kulmude ja juustega. Ta juurde tõttas uudishimulik ja ebausklik maarahvas, peamiselt naised, kes hiljem agarasti levitasid kõmu ta täpsetest mineviku- ja tulevikukuulutustest. Hiromant asus korteris kaupluse juures, sama maantee ääres, kus Peetri sepikodagi, vaevalt pool kilomeetrit eemal. Peeter kujunes ta ägedamaks vastaseks, olles nagu mingi teine prohvet, kes kuulutab esimesele kadu ja hukatust. Sepikoja rauakõlinas manas ta inimeste rumalust ja ebausku, mis sunnib oma kopikaid kandma linnavurle taskusse. Hiromant näis peagi olevat vastasest teadlik. Kui nad juhtusid vastamisi maanteel, kus ettekuulutaja jalutas oma tegevuse vaheajal, pöördus noormees ümber või käänas mõnd kõrvalist rada põldude vahele.

Nüüd humalaaurus põrutas Peeter rusikat vastu lauda, kui kuulis oma kodus juttu hiromandi tarkusest. Kuid üks naabreid viskas talle ärplevalt:

„Ära laida midagi — väimees-poega...!"

„Tohhoo kur-rat!" laksatas Peeter õllekannuga põlvele, nii et vahutükiline vedelik pritsis pükstele.

„Olgu mis on," jätkas sama mees, „ühes asjas võin ka mina ettekuulutajat mängida: sinu tütar, Peeter, läheb hiromandile mehele..."

„Tohhoo kur-rat," kordas Peeter. „Või hiromandile mehele — julged sina siin aga sonida! Ma ei pea seisuste vahet — aga ainult aus mees tuleb kõne alla, mitte mõni linna pasatski, keda kord kelmuste pärast kinni pistetakse. Selle lori pärast võtan igal mehel kõri pihku!"

„Ära paugu ühti, hoia parem silmad ja kõrvad lahti..." pomises ennustaja, lõi masinast suitsule tuld ja läks teisele jutule, nagu mees, kes juba küllalt on ütelnud.

Peeter vaikis. Naabrimehe lause jäi talle aga meelde ja tegi ta valvsaks ja tähelepanelikuks. Seetõttu talle päevade jooksul selgus, et ta tütrel oli seljataga pikem, linnast pärinev vahekord ta enese põlgusaluse — hiromandiga, ja et see vahekord praegugi kestis ta oma naise soodustusel. Ta sai täpsed andmed, et tütar ja naine piduõhtutoitude ülejäägi olid kandnud hiromandi kambrisse, ning et see mees mõndagi aega sõi Peetri majast pärit olevaid toidupalu. Ükshaaval need teated siginesid sepikojas Peetri pihku ning talle kirjeldati isegi toidunõusid, mis ta varandusest pidid olema ennustaja kasutada. Töövaheajal Peeter tegi kontrollkäigu sahvrisse ja keldrisse. Ta leidis, et majast olid tõesti kadunud kõik keelekandjate poolt kirjeldatud esemed.

Ühel umbselt raskel ja lämmataval juulipäeval kuivasid koplis heinad tihedas lademes. Rünkpilve-

des võis karta äikese kogumist, nende alumised servad sinendasid täis painavat raskust — heintega oleks tulnud rutata. Peeter aga ei leidnud naist ega tütart. Ta otsis läbi toad, talli, aida ja lauda. Lõpuks ta juhtus naisele pööningul, kus see oli pugenud heintesse. Küünipoolse otsa sarikate varjus norises ka tütar. Peeter tajus nüüd äkki kogu ulatuses nende tuimust ja ükskõiksust kodu vastu. Ühes hiromandiloo kibedusega tundus talle mõlemate suhtumine ta töösse ja püüdmistesse samasuguselt inetu nagu magajate puhisevad ninahäälikud keset suvise tööaja tõtlikku kibedust. Ning Peeter päästis pükstelt rihma. Ta peksis esiteks läbi naise ja siis tütre. Ta peksis mehiselt ja valjult, tarvitades rihma kohtuniku õiglustundega, ja jättis alles siis, kui meenusid sepikojas ootavad inimesed.

Õhtupoolikul lõppes sepatöö ja Peeter tuli koju. Endiselt lamasid halliks kuivanud heinad koplis, pilvist tumedaks muutunud taeva all, keegi polnud neid koristanud. Toad olid tühjad ning Peeter asus üksi heinte kallale. Ta riisus heinad hunnikusse, võttis määratud hangutäied ja tassis küüni. Higi langes ta laubalt, segunedes sadama hakkava vihma harvade piiskadega. Enamik heinu sai küüni enne sadu, mis hakkas langema nagu märg hall kangas. Siis laskis mees karja koju, võttis karra ning lüpsis õhtuse lüpsi, sest veel polnud näha naisperet.

Järgmisel päeval jäi sepikoda suletuks. Peeter tegi üksinda talutööd, otsimata taga naist ja tütart, kes jäid kadunuks. Ta ei võtnud endale ka abilisi, vaid tahtis ja sai kõigega hakkama üksinda. Sellesse töösse ta kammitses kogu oma raevu, pahameele ja kurbuse.

Siis, paari päeva kuludes, tuli naine tagasi. Peeter nägi teda väljast tulles seisvat köögis. Naise käed rippusid jõuetult alla, oodates mehe vihahoogu. Peeter aga ei lausunud talle ainsatki sõna, ei küsinud talt ka tütre järele. Nõnda möödus päev. Õhtu ligi astus naine tahatuppa, kus Peeter toppis paberosse. Areldi ja raskelt surudes ütles ta:

„Hilde on ka jälle kodus tagasi . . .“

„Või nii . . .“ kostis mees karmilt, „kuidas mina teda ei ole näinud?“

„Ta ei julge sinule end näidata . . .“

„Seda ei tohi olla, et minu majas minu teadmata elatakse,“ ütles Peeter. „Olen vallaametites ning siin ei tohi mingi salakorter olla. Saada ta kohe siia . . .“

Hetke pärast oli tüdruk isa toas, langetatud peast vajusid juuksed raskete vihtidena otsaesisele ning ta värises kartusest.

„Anna mulle andeks,“ kogeles ta. „Ma tean nüüd, et ma olen valesti teinud . . .“

„Põlvili!“ kostis Peeter.

Tütar langes põlvili, ristatas käedki ja kordas uuesti oma palvet.

Isa vaatas tütart, ta kahvatut nägu ja murelikke jooni, mis juba selles nooruses uuristasid ta palgeid. Ta ei suutnud end pidada, härdus. Liigutus vallutas ta suure kogu pea alati ja pani silmis vee keerlema, kui mõtles endale ja oma saatusele. Ta ruttas tütre juurde ja tõstis selle üles.

„Ma ei taha sind sundida kellelegi mehele, kes on sulle vastumeelt,“ ütles ta. „Vali nagu ise soovid. Aga ma ei või näha, kui sa sõbrustad niisuguse inimesega, kes ebaausal teel leiba teenib ja põllumehe-

kutsest midagi ei pea. Sa tead, et mul ei ole poega ja ma vajan majja inimest, kes mu tööd jätkaks. Annaksin talu väimehe kätte ja ise jääksin sepikotta. Mis aga oleks mu ehitatud talust, neist hooneist ja masinaist kasu, kui sa läheksid niisugusele linnast välja pugenud kelmile?!"

Peetri kõne oli nagu palve.

„Jah, tahan teha nii nagu sina tahad," kostis tütar vaikselt.

Peeter kõndis toas edasi-tagasi, kuna tütar istus laua ääres ja hakkas toppima paberosse, millist tööd oli sageli varem teinud. Ta peened ja valged, peaaegu linnainimese sõrmed tegelesid virgasti pruuni tubaka, hülsside ja toppimisriistadega. Nähes isa uuesti sõbralikus ja andestavas meeleolus, vaatas ta talle otse silmi ja ütles:

„Kuid inimesena pole ta kaugeltki nii halb ja väärtusetu, nagu sina temast arvad..."

See lause pani Peetri ohkama. Ta oli juba väsinud ja talle näis, et ta oli võidelnud asjatult.

Ta kogeski, et oli liiga hilja taibanud kodus hakata painutama suureks kasvanud väärvaimu. Ta pidi küllalt silmi kinni pigistama ja laskma mõndagi oma teed minna, et tütres ei süveneks vastumeelsus kodule, millest teda püüdis ära hoida. Ometi jäi ellu kõige halvem, mida miski ei suutnud parandada: raskuse vaim, mis majas tegi inimesed tusaseks, ebasobivaks ja kurvaks. Ainult hetkeks oli see hajunud liigutaval leppimise momendil, mil südamed koorusid jäisest kestast.

Kui Kukulaane viljaküüni paluti järjekordseks tantsuõhtuks, oli Peetril sellest päris hea meel. Ta lootis, et inimeste tulek oleks aidanud lahutada tinast

meeleolu ning kergitanud majalt raskemeelsuse paine. Ta lootis koguni võimalusele, et tütar leiab vahekorra mõne tubli noormehega ümbrusest. Selleks kutsus ta eriliselt pidule ja enda külaliseks naabri poja Johannese, kes oli tõsise loomuga talupoiss ning kellele Peeter kord purjus päi oli lausa välja ütelnud soovi — näha teda oma väimehena.

Peeter ise aitas korraldada viljaküüni ning avas tantsu. Siis jäi ta pealt vaatama. Küüni nurka paigutatud laua taga mängis orkester: viiulimees unistavalt kallutatud peaga, raskel duurkandlel kõmistas kandlelööja ning kolmas mängija plõnksutas kitarri. Tantsijate muretu ring täitis ähmjalt valgustatud küüni. Keerutajaid vaadeldes meenus Peetrile ta oma tütar ning ta hakkas silmadega otsima teda, et näha, kas ta kavatsused on andnud tulemusi. Oma rahutuseks ta ei leidnud tüdrukut teiste hulgast, ka naabri Johannes seisis üksinda värava kõrval, näol igavuse ilme. Veel enne võõraste saabumist oli seisnud Hilde piduriides elumaja lävel. Mingi aimuse õelad küüned ulatasid Peetri südameni ja tõmbasid sinna kriime. Teda nagu sunniti minema toa juurde.

Kui ta avas tütrele kuuluva kambri ukse, nägi ta laual väikeseks keeratud tulega lampi. Kapi otsas, otse ukse vastu, puudus tavalisel kohal aga Hilde pisike pruun kohver. Uksi avades nähtus, et kapist oli kadunud tütre mantel, mis talle oli ostetud alles hiljuti. Siis leidis Peeter laualt kirja.

„Armas isa," seisis seal, „ma ei saa ikka leppida eluga sellisel kujul. See inimene on mulle rohkem kui lubadus sulle, mida ma nüüd täita ei suuda. Tahan oma elust tabada kas või õnne varjugi. Seda

saan ma ainult sel teel. Asjata on sul mind otsima hakata. Ela hästi! Sinu tütar Hilde."

Peeter luges. Ta mõtteid paelusid sõnad „tahan tabada kas või õnne varjugi". Ta kortsutas raskelt laupa, virutas kirja vastu lauda ja tõttas õue. Siin seisatas ta, vaadates mustavalt pimedasse, pilvevaibast lämmatatud taevasse. Endamisi midagi pomisedes tõmbas ta tasakesi kuuri alt vankri, rakendas hobuse ja sõitis käratult maanteele.

Siin algas meeletu kihutamine, lühikeste peatustega aeg-ajalt, mille kestel ta vaatas tikutule valgel kella. Ta jõudis jaama natuke enne öist rongi, nägi üksikuid uniseid sõitjaid pugevat hetkeks peatunud vaguneisse. Nende hulgas aga polnud seda, kelle pärast Peeter siin seisis. Rongi lahkumise järel seltsis talle tuttav jaamaülem, käes vilkuv latern. Peeter palus teda telegrafeerida naaberjaama, et nii teada saada, kas tütar polnud sealt läinud rongile. Vastusest selgus, et naaberjaamast oli võtnud pileti pealinna kaks inimest: noor neiu väikese kohvriga ja prille kandev noormees.

Peeter vahtis tardunult õlilampide valgel läiklevaid rööpmeid. Vaikides istus ta vankrisse ja sõitis tagasi, sundimata endisest kihutamisest väsinud looma.

Nüüd seisis ta koduõuel ja päästis aegamisi hobust rakkest. Loom vähkres kummeliheintest lõhnaval murul, siis laskis Peeter ta talli. Viljaküüni juurest kuuldus ringmängu laulu, heledad neiuhääled lõikasid üle meeste madalast üminast. Taevas idas hakkas tumedast muutuma kergelt hämaraks. Nähtusid rasked voldilised pilved, võis eraldada aia- ja õuepuude kontuure.

Toas seisatas Peeter künnisel. Ta vaatles naist, kes lebas väikeseks keeratud tulega lambi valgel otsaseina voodis, magades või teeseldes magamist. Oli naine teadlik tütre põgenemisest? See küsimus iseenesest tegi Peetri vaenuliseks ja külmaks. Ta võttis kõrvalvoodist padja ja teki, mõttega minna magama lakka. Naine sellest ei ärganud.

2

Möödus paar kuud ja Peeter püüdis olnut unustada. Endamisi ta tegi maha, et tal enam pole tütart olemas. Inimesed külas oma pealetikkuvuses tüütasid teda haletsevate päritlustega. Sel puhul ta vaid heitis käega ja küsis, kas keegi ei teaks talle tublit kasutütart juhatada. Viinapeatäiega ta tegi mõne naabri oma usaldusaluseks ja pihtis sellele kogu oma elu ja vahekorda naise ning tütrega, tehes joobnud inimese analüüsi ka iseenda sammudele.

Nagu toidukünast eemal olnud hobune raske koorma ees, lõi vaaruma ta otsus unustada tütar, kui saabus sellelt esimene kiri. See avamatult näppude vahel, tundis Peeter ärevust, mis küündis südamest sõrmeotsteni. Ta silmitses pealinna postitemplit, tuttava käega kirjutatud aadressi, kogu sinist ümbrikku, ning mõistis, et ta seda õieti oli kogu aja oodanud. Pikkamisi avas ta selle. Tütar kirjutas:

„Armas isa! Kas oled mulle väga vihane? Mõtlen sagedasti sinule ja palun endamisi, et sa minule andestaksid. Ühtlasi mõistan, et ma sulle olen olnud tõesti halb tütar. Aga koju ma seekord ei saanud jääda, ma oleksin olnud õnnetu seal... Elame praegu pealinnas, kirjuta mulle, kui sa andestada

võid, see oleks mu südamele kergenduseks. Sinu õnnetu tütar Hilde."

Juurde oli lisatud aadressiks postkontori postkasti number.

Peeter vastas tütrele veel samal päeval. Ta kirjutas lühidalt: ei mingit andestamist niikaua, kui tütar oma isast ja isasõnast lugu ei pea!

Ometi ei saanud ta ise teisiti, kui pidi päevade viisi juurdlema, miks oli teine alla kirjutanud „sinu õnnetu tütar". Kas selleks, et isa südant härdaks teha, või oli see kirjutaja tõelise südamevalu väljendus? Mõteldes tütrele, meenus talle vanem maamõõtja Paul Aabväli pealinnas. Selle mehega ta oli sõbrunenud mõne aasta eest, kui see viibis korteris Kukulaanel, kui külas oli toimetatud maamõõtmist. Viinaklaasi taga olid mehed saanud ligidasiks. Lahkudes oli maamõõtja kinnitanud Peetrile, et ta igal ajal on valmis pealinnas tegema Peetri heaks kõike, kui sel oleks seal mingisuguseid õiendusi. Nüüd Peeter tuli mõttele, ehk saaks Aabväli kui haritud ja arenenud inimene anda mingit head nõu.

Ta sõitis pikema kaalumiseta pealinna, kaasas kollane kartong praetud hane, pannkookide ja kristallkümmeli pudeliga. Aabväli oli kodus ja võttis külalise vastu ülirohkest läbikäimisest kerge ja pealiskaudse ladususega. Peeter andis üle külakosti ning pudel avati kohe. Ta ei suutnud pikalt ajada tavalist juttu, vaid tõttas puistama südamelt oma muret.

„Tohhoo, ei oleks võinud uskuda, et sinule niisugune vemp mängitakse," naeris Aabväli kergemeelselt keelt laksutades. „Mulle meenub, kuidas kord minu järel ühe papi tütar pealinna putkas..."

„Sina ja hiromant — seal on ikka tükk vahet," lausus Peeter.

„No võtjat meest ei ole kummastki," raputas maamõõtja oma valget tukka, mille keskkohalt juba paistis hõredaks jäänud pealagi. Nähes, et Peeter jäi tusaseks, tegi ta järelemõtleva näo, ümises midagi endamisi ja seletas siis asjalikult:

„Tõtt ütelda on siin minu arvamise järgi ainult üks võimalus. Hiromant tuleks lihtsalt mängust kõrvaldada. Tuleks ta kelmuste pärast politsei kätte anda..."

Kuigi Peetril oli vähe usku seesugusesse lahendusse, läksid nad aadressbüroosse, et Peetri tütre aadressi järgi kindlaks teha ka hiromandi elukohta, kuna Peeter ei teadnud temast muud, kui et ta oli end kuulutusel nimetanud hirosoof Ahmed-Meedikoks. Puldi taga töötav ametnik teatas tüki aja sorimise peale kaartide hulgas, et Hilde Melikuuse nime pole üldse sisse registreeritud. Peeter leidis, et see võis tehtud olla jälgede peitmiseks tema eest. Nad lahkusid ja Aabväli viis kaaslase meeleolu parandamiseks restorani.

Õhtu hilja olid mõlemad kõvasti tujus. Kuid ka nüüd ei lõppenud Peetri mure oma asja pärast. Aabväljа eestvedamisel sõitsid nad autos politseijaoskonda ja pärisid sealt hiromant Ahmed-Meediko aadressi. Neid ähvardati ametiasutuse naeruvääristamise ja joobnud olekus tülitamise pärast pogrisse pista. Nad pöördusid kõrtsi tagasi. Aabväli kinnitas Peetrile korduvalt, et olgu see aga muretu, tema juba aja jooksul otsib selle poisi üles kas või ajalehe kuulutuse kaudu ja korraldab asjad nii nagu vaja...

Peetri lootused Aabvälja abile polnud enam kuigi suured ning ta ei pettunud, kui kuude kuludes ei tulnud pealinnast mingit teadet. Ta ei tülitanud sõpra ka järelepärimistega, sest nägi, et oma muredes teistelt kaastundmust leida oli niisama meeletu, nagu esimeselt vastutulijalt laenu paluda.

Peeter uskus, et ta oma karmi kirjaga oli katkestanud viimase sideme enda ja tütre vahel, kuna aeg veeres, ilma et Hildest oleks tulnud mingit märki. Kuid kevadel, pärast põllutööde lõppu, saabus vastu ootusi pealinnast kiri. Selle tagaküljel oli saatja aadress: Hilde Melikuusk, Kressi t. 37—2. Kiri oli pikk, kaks täiskirjutatud lehte, ning selles jutustas tütar ligemalt oma elust. Ta kinnitas lugupidamist isa vastu, kirjeldas tundmusi, mis teda vaevanud seepärast, et ta vanemaile muret valmistanud. Ühtlasi teatas ta, et on lahkunud noormehe juurest, kelle seltsis kodust põgenenud.

„Ka siin oli sul õigus, isa," kõnelesid pleekinud värvitindiga kirjutatud tähed, „ta oli inimene, kes ei mõistnud elu korraldada ja kellega ma üldse lõpuks ei sobinud. Teenin praegu endale ise leiba — olen ametis ühe kujuri juures, tema nukkude töökojas. Kui juhtud tulema pealinna, võta vaevaks mind üles otsida," oli lisatud kirja lõppu.

Kirja vaikne toon pajatas kannatustest ja sellest, et elu oli midagi õpetanud. Vaimusilmas Peeter nägi tütre peeni sõrmi tegelevat nukkude voolimisega, nagu ta viimati neid oli näinud puistamas tubakapuru toppimismasina servade vahele. Näis, et õnn ja tema vari olid paljas eksleva inimhinge unistus.

Enne jaanipäeva sõitis külast noorsoo-organisatsioon ekskursioonile põhja poole. Sõidukavas oli

ühepäevane peatus pealinnas ning Peeter andis end üles ekskursioonist osavõtjana. Kaasasõit oli odav, kuid sündis selle eest veoautol. Enne väljumist Peeter saatis tütre aadressil kaardi: „Sõidan ühes ekskursiooniga. Jõuame pärale teisipäeva hommikupoolel, mil sind külastan.“ See oli tehtud, et tütar teaks olla kodus.

Läbiti tolmuseil teil võõraid maakohti. Üle lahtise auto vihises tuul ja kattis sõitjad halli määriva puudriga. Peagi võis hammaste all tunda maanteekruusa ning suude ümber ilmus must porine ring. Siin-seal alevikus peatuti, kaasavõetud kompsudest nositi kõhutäidet, või mindi toidupoodidesse. Teekond sõiduosas ei möödunud äpardusteta. Ühe küla vahel purunes auto tagumise ratta kilp ja sõiduk vajus küljeli. Rikke parandamine klambrite abil võttis tunde. Tülpinud sõitjad magasid selle aja kraavipervedel, kuued päikese ja kärbeste kaitseks üle pea tõmmatud.

Peeter ei tundnud sõidul ümbruse vastu huvi. Ta istus paari kaasasõitva vanema mehe seltsis, tõmbas paberossi ja ootas pealinna jõudmist. Rikke ja puuduliku arvestuse tõttu see teostus suure hilinemisega.

Oli õhtupoolik ja tänavate asfalt lõhnas pigiselt päevase päikese soojusest, kui Peeter õppereislastele määratud peatuskohast — ühest suviselt tühjast koolimajast — puhtaks klopitud riietes kõnniteele astus. Ta läks tütre korterit otsima ühe vanema külamehe seltsis. Neil tuli kõndida pikki tänavaid otsatute puumajade rivide vahel, kuni linna servani, kus raudtee tegi käänaku, haarates terve linnaosa oma embusse. Siin lõhnas põlevkivi suitsust ja eemal paistsid määratute kuhjadena mahapandud tuhamäed.

Otsitavas tänavas maja nr. 35 oli madal ühekordne puumaja, järgmine aga selle kõrval suur kolmekordne ehitus. Kaaslane, kes oli Peetri loost teadlik, silmitses imestanult maja ning lausus:

„Näe, kui toredas hoones on su tütre korter ...“

„Kuid õues on veel teine maja ...“ ütles Peeter suure kibedusega, sest oli märganud, et nr. 37 seisis hoovi värava kohal, kuna suur maja oli juba nr. 39.

Nad avasid värava ja leidsid väikese räpase maja madalate ja kitsaste akendega solgitorude ja prügikasti poole. Uksele kloppides said nad avama tulnud vanaeidelt teada, et samas elab küll Peetri tütar, kuid et teda polnud kodus.

„Tuleme õhtul tagasi,“ ütles Peeter eidele. „Ütelge talle, et ta siis ootaks — olen tema isa ...“

Mehed kõndisid tagasi linna. Seal läksid õpireislased muuseumidesse, parkidesse, kinodesse. Peeter jäi üksi. Ta jalutas tehase poole, kus oli töötanud noore poisina. Tahmaseis riideis töölisi läks endiselt väravaist sisse. Suurte telliskivimüüride tagant kostis masinate huugamist ja töömüra. Vägevast korstnast vajus võimas suitsujuga üle linna ja ühinedes teiste samasugustega värvis halliks taeva tornide kohal. Peetrile meenus minevik, ta silmitses tehasesse minevaid noori töölisi ja nagu midagi hella liigahtas ta rinnas.

Õhtu eel tagasi jalutades kohkus ta mõttest, et tütar ehk nüüdsama võiks temast mööduda. Ta pingutas mälu, et kujutleda, millisena Hilde võiks välja näha. Ühel risttänaval ta jahmus vastupöörduvast noorest daamist, keda pidas oma tütreks. Kõnnak nagu tuletas teda meelde, nägu ja juuksevärvgi. Peeter jäi talle pingutades otsa vahtima, et lõpuks mitte

eksida. Teine aga väristas õlgu ja heitis ta hallvillasele maakuuele põlastava pilgu. Terav lõhnavoog jäi möödudes lehvima. Hetke pärast nägi ta jälle teist, kes ka sarnanes ta tütrele, kujult ja välimuselt. See tuli kulunud pruunis palitus, peas odav barett. Ta lonkis mahalöödud pilgul, kahvatuil põskedel väsimus. Peetri kohale jõudes tõstis tüdruk pilgu ja pomises:

„Papi, anna suitsu ...“

Peeter nägi, et tüdruk oli võõras ja kõvasti purjus.

Nende kahe nägemusliku mulje all ta läks uuesti tütart otsima. Endiselt kutsus ta naabri kaasa ja varustas end viinapudeli ja suupistetega. Vanaeit õuemajast ütles seekordki, et otsitavat ei ole veel kodus ja tahtis ukse sulgeda, kuid Peeter astus temast mööda ja tähendas, et tahab oodata. Torisedes juhatas eit nad sisse.

See oli piklik, madala laega tuba, kust uks määrdinud eesriiete vahelt viis edasi, nagu näis, kööki. Vanaeit asetas väikese klaasiga õlilambi lauale. Toas oli kõva kastitaoline diivan, ümarik laud, mõned toolid ja voodi, mille otsad löödud valge riidega. Voodi kohale seinale, diivanile ja lauale oli riputatud ja paigutatud värvilistes hebelites nukke. Oli siin ruudulistes pükstes pajatseid, valgete juustega inglinägusid ja igasugu teisi moonutisi.

Et ootamine venis, avas Peeter viinapudeli ja kutsus vanaeide laua juurde. Eideke viskas ahnesti napsu, hammustas sprottidega saia peale, kuni ta kortsulised põsed lõid kergesti roosaks ja silmi tuli hele läige. Ta muutus jutukaks. Hambutu suu terava kullinina all pobises toidusuutäite vahelt, paja-

tades oma elust ja haletsedes tänapäeva. Mehed said teada, et tal oli vaid üksainus poeg, kes sõitis merel ja saatis emale niipalju raha, et see sai pidada selle viletsa korteri, millest toa veel pidi üürima välja ka kaasüürilisele. Küllap toetus ei võinud olla kuigi suur, sellest kõnelesid räbaldunud tapeedid toa seintel, mille all seisid lutikate kilbitaolised seljad.

Peeter hakkas eidekeselt pärima oma tütre elu.

„Mida ta siin linnas õieti teeb?" küsis ta.

„Sellest ajast peale, kui minu juurde tuli, traageldab nukkusid kokku. Näete, kojugi vedanud teisi — ripuvad nagu tillikad seintel..." kostis eit.

„Palju ta selle näputööga siis ära teenib?"

„Mis ta nüüd teenib, krooni või poolteist vast saab päevas ära..." kugistas eit saiatüki kallal. „Aga küllap tal vist on tolle nukuperemehega muudki kaupa..."

„Mida muudki kaupa?" päris Peeter tigedalt.

„Mida mina vana inimene nüüd just teada võin või tohin, aga — saab ehk tanu alla..."

Peeter jäi vaikseks ja tusaseks. Ta kavatsus tütart koju tagasi viia ei näinud õnnestuvat. Oli hilja juba. Pudel seisis pea tühi, suupistetest vedelesid jäänused laual. Nagu mustad varjud konutasid inimesed seal juures. Näis, et oli asjatult oodanud. Peeter päris eidekeselt nukkudemeistri aadressi ja kirjutas selle üles. Mehe nimi oli Felix Keldurand. Nad jätsid pudeli lauale ja lahkusid. Eideke pomises mingeid mõttetuid tänusõnu.

Järgmisel varahommikul sõitsid ekskursandid autol edasi. Peeter jäi linna. Teda ei huvitanud rännak mööda põhjarannikut ega pakkunud talle lusti noorte naljad. Elu oli kõikjal ühetaoline ning

igal pool seisid südame ligi omad mured. Suures kibeduses ta tahtis otsida tütart tolle kujuri ja nukumeistri juurest, kelle aadressi oli saanud.

Otsitav koht asus ühes kitsas vanalinna majas, kuhu pääses paekivist võlvialuse kaudu. Munakivitatud hoov hallide müüride vahel hõõgus külma niiskust, oli kitsas ja kokku surutud. Siin asus mehaanik, habemenugade teritaja — ta oli mingid aurahad oma ukse kohale riputanud —, üks kuduja ja vanakraamikauplus. Peeter luges selle sildilt nime: Feliks Keldurand.

Tal tuli üles ronida lagunenud puutreppi mööda rõdutaolisele alusele, kust läks uks vanakraamikauplusse. Selle aknalt vahtisid vastu tolmunud kellad, paar fotoaparaati, mõni vaagen, lühter ja punane ümarik plüüšpadi. Üles oli riputatud jällegi Peetrile tuttavaid nukukesi, mille inglinäod naeratasid üle aknale kogunenud tolmu. Uksele, mille ülemine osa oli klaasist ja kaetud nöörile aetud eesriidega, oli paigutatud hiinlane. Tema vidusilmad ja mustad rippuvad vurrud andsid talle tigedalt piiluva ilme.

Peeter katsus ust ja kolkutas siis traadist uksekella, kuid keegi ei tulnud avama. Hetkeks näis, nagu oleks kaupluses vilksatanud kellegi vari. Järgnes aga vaikus, ning terve õugi oli nagu välja surnud. Peeter pidi lahkuma.

Kuid ta ei jätnud püüdmist ja tuli paari tunni pärast tagasi. Nüüd oli uks lukutamata ning Peeter astus hämarasse ruumi. Kuskil tagapool tirahtas kell ja tüse, palja pealaega mees ilmus leti taha, läikiva pandlaga rihm kõhul. Ta loiud, rasked näojooned ei liikunud, pärides tulija soovi.

„Kas siin töötab Hilde Melikuusk?“ küsis Peeter.

„Ei, siin ei tööta sellenimelist isikut," vastati.

„Aga mulle juhatati, anti aadress..."

„Teie eksite, siin küll ei asu teda," kostis mees endises liikumatus rahus.

Peeter laskis libiseda silmi üle igasugu koli riiulitel, mida jällegi ehtisid nöörile aetud nukkude rivid. Ta nägi poest viiva ukse kõrval naelas tuttavat pruuni palitut, mille ise ostnud aasta tagasi, ja ütles, vaadates poemehe hallidesse silmadesse.

„Et teie lõustade tegemine paremini õnnestuks, valige endale järgmine kord mudeliks inimese nägu, kes parajasti teist petab..."

Ning ta ajas oma suure keha sirgu ja lahkus kauplusest. Trepist alla minnes ta kuulis, kuidas selja taga uks lukku keerati. Ta vaatas tagasi ja nägi läbi klaasi piilumas lihavat, raskete joontega nägu, mille silmad olid uurivalt rahulikud ja hallid nagu pori. Tema palja pealae kohal kõlkus hiinlane vidusilmade ja mustade rippvurrudega.

Peeter sõitis tagasi koju. Ta tuli jaamast öiselt rongilt jala, otse üle kastest märgade niitude. Madalal taeval kollendas suvine kuu, vinetades läbi uduvoogude. Tulija väsimusest valutavaile silmile näis, nagu oleks tollegi pale seal üleval omanud porikarva silmad ja inetud rippvurrud suu juures.

3

Tulid ajad, kus Kukulaane asundustalu koduna kaotas Peetrile oma tähenduse.

Pärast pealinnareisi ta hakkas tõsiselt mõtlema kasutütre võtmisele, milliseid tähendusi oli varem heitnud teiste pealetikkuvate küsitluste tõrjumiseks.

Ta tõigi tallu noore tütarlapse maakonna endise suurema mõisa häärberis asuvast kasvatusasutusest — varjupaigast. Temale anti sealt meeleldi asutuse parem kasvandik.

Tegelikult sai kasutütrest tütar perenaisele, kellele ta meeldis abivalmi iseloomu ja kärme olekuga. Ühtlasi tüdruk oli perenaisele seltsiks ta viimase aja üksinduses ja külmas koduõhkkonnas. Naine usaldas oma mured noorele tütarlapsele pihtivas avameelsuses ja lõi niimoodi usaldusliku vahekorra. Seetõttu tütarlaps aga võõrastas peremeest. Peeter nägi seda kohe. See aga ei rusunud teda väga, sest tüdruk jäi talle ikkagi majas liikuvaks võõraks inimeseks. Samuti sai talle kodu seevõrd igavaks ja vähemeeldivaks, et ta järsku kodurahva üllatuseks asus masinistiks rehepeksu-garnituurile, mille ehitust tundis endise meistrina. Nendel päevadel seisis ta sepikodagi suletuna.

Talle meeldis rännata õlises masinistikuues talust tallu ning nõjatuda töö juures oma raudmüraka rattale, tundes seda kindlas rütmis värisevat, kuna ülalt langes sooje tahmakübemeid ning hall tolmupilv keerles undava peksumasina kohal. Juba pärast rukkilõikust, mil veel päevad olid pikad ja soojad, algas see rändurielu. Alati tõi tööpäev raske une kuskil lakas kahisevates heintes. Sügise arenedes lühenesid päevad ning tuli töötada tormilaternate pilkuval valgel. Pimeduses aga lendas sädemete sadu katla korstnast, hõljudes ülal nagu tillukeste tulikärbeste parv.

Igavateks silmapilkudeks olid vihmased päevad, mil töö seisis. Nukrana ja külmana konutas siis katel väljas ning Peeter pidi koju minema. Seal istus ta tujutult akna ääres, tõmbas tubakat ja vaatles

hallist taevast langevat vihma, mis õue tegi poriseks ja tiigi pinnale peksis suuri lõhkevaid veemulle.

Nii veeres aeg. Ühel vihmasel õhtupoolikul Peeter jällegi istus eestoas akna all ja kiskus jalast oma töösaapaid. Keskpäeval oli taevas tõmbunud sumedasse nahkpilve, millest mõne tunni veeredes tuli püsiv tinaraske vihmasadu. Näis, et ähvardaski jääda sadama pikemaks ajaks, kuna taevas oli tuuletu. Parajasti, kui ta seadis saapaid kuivama truubi kõrvale, koputati uksele.

„Sisse!" hüüdis Peeter.

Uks avanes ja sealt sisenes naisekuju, raputades vihma oma mustalt kummipalitult. Peeter teda ei tundnud, see oli ilmsesti linnainimene, nagu võis märgata õhtupooliku hämarvalguses. Aga küllap see oli mõni teekäija või rändkaupleja, nagu võis otsustada tillukesest kohvrist käe otsas. Kukulaanel polnud neile keelatud kunagi ulualust, seepärast Peeter lausus:

„Pange aga palitu varna ja võtke istet, küllap teile antakse öömaja..."

Tulija, kes äsja oli teretanud, jäi hetkeks nagu nõutult seisatama ja ütles siis areldi:

„Kas... sa mind ei tunne — olen Hilde!"

Peeter jäi tunnistama. Ta silmile viirastusid need kaks kuju, kelles ta pealinna tänavail oli arvanud nägevat oma tütart, ja siis veel kuju ta kaugemast neiupõlvest, kuid ükski nendest polnud see, keda ta praegu enda ees nägi. Otsekui pikem oli ta neist kõigist, omades ahtakesed kuivetanud jooned, nagu neid võib näha sadasid üksteisele sarnanevaid linnade tänavail. Tütre hääl ainult oli samasugune pehmelt kumisev nagu aastate eest.

Tütar sirutas isale käe. Uuesti oli Peeter unustanud viha ja meelepaha, mis teda varem oli painanud, mõteldes tütrele. Ta haistis teise riietest linnainimese lõhnu ja nägi sõrmi, mis olid valgemad ja peenemad kui kunagi varem.

„Tulin koju... sind külastama," ütles tütar, pannes mantli varna.

Seal astus ema peretuppa. Hilde langes talle kaela ning Peeter nägi kõrvalt, kuidas naise silmist hakkasid pisarad tibinal mööda põski alla voolama. Ühtlasi märkas ta esimest korda, et need põsed olid juba kortsulised ja vanad ja et juuksetutt otsmikul oli hall-kirju.

Hilde avas oma kohvri. Selles oli kaasa võetud väikesi kinke. Kastike paberosse isale, emale mõned saiad ja paar karpi kilu, peale selle Peetrile tuttavaid nukukesi. Peeter avas suitsukasti ja süütas sealt endale paberossi. Need polnud just kallid, ta oli viimasel ajal võinud endale lubada paremaidki. Ühtlasi märkas ta, et tütre kingad olid kantud, kleit polnud uus ja palitu oli odav. Kuid pidi möönma, et see kõik oli hoitud väliselt korras.

Kui ilmad uuesti paranesid, päike välja tuli ja tuul kuivatas vee kartulivagude vahelt, polnud Peetril enam ruttu tööle. Ta saatis masina juurde mehe, kes varem oli olnud abimasinistiks, ja jäi ise korraldama koduseid töid.

Tütre kojutulek pani ta mõtlema, et Hilde pidi uuesti olema midagi kogenud. Asjata polnud tal varavananenud noore nägu ja liiaks tõsine ja raskepärane käitumine. Isa oleks tahtnud kuulda pihtimust tütre käest, seletust, miks kõik õieti oli nii sündinud, miks ja kuidas oli see tulnud, ning mispärast

ta linnas haavavalt kohtumisest isaga kõrvale hoidus. See oleks pidanud selgeks saama ilma igasuguse pärimiseta isa poolt ning siis ta oleks tahtnud paluda tütart uuesti koju jääda.

Kuid ta nägi, et tütar rohkem seltsis emaga. Jutt isaga oli igapäevane, ei tulnud sellest mingit seletust, ning teadmatus jäi nende vahele nagu põhjatu auk keset laudsiledat maanteed. Isa vaatas ta otsa, aga ei mõistnud, millised mõtted võisid liikuda teise nurgelise otsaesise taga. Ning hallid silmad seal olid sama kõnekehvad. Küll aga nägi Peeter, et tütar oli õppinud tööd armastama. Talus oli käsil kartulivõtt, ning Hilde otsis pööningult vanad riided ja püsis vaol teiste seltsis hommikust õhtuni. Ta tegi seda nagu inimene, kes teab, et ta selle kaudu saab olla muredest vaba.

Nii möödus paar nädalat. Peeter tegi kaudselt juttu tütre teenistusest linnas, pärides ta palga- ja töötingimusi. Teine vastas pealiskaudselt ja tõrjudes, endal silmis mingi murelikkus ja üleolev elutarkus. See vihastas Peetrit, ta tundis, et tütar iseloomult oli tema oma tütar, kuid ikka jälle keeldus seda ka muidu olemast. Peeter tegi enda kõvaks ja ütles ükspäev naisele:

„Hilde tuli ju meid ainult külastama — nüüd on kaks nädalat mööda, tea, millal ta hakkab tagasi minema?"

„Eks ta ikka lähe ka ..." pomises naine.

Tütrele endale lausus Peeter, luurates ta ilmet kõrvalt:

„Ütlesid seal linnas olevat teenistuse — kas see sul käest ei lähe, kui nii kaua mujal viidad?"

Kuid ka nüüd ei avanud tütar ennast, vaid ütles:

„Mul on niimoodi räägitud, et saan sinna ikka tagasi...“

„Või nii...“ kostis Peeter.

Järgmisel päeval Hilde riietus linnariietesse ja ütles:

„Täna ma siis pean minema. Kas sa saaksid, isa, olla nii hea ja viia mind hobusega jaama?“

„Küll saab. Ma ütlen Miraldale,“ vastas Peeter, tehes end ükskõikseks.

„Kas sa siiski ei võiks tulla ise, ma palun sind,“ nurus tütar.

„Eks ma siis tule,“ kostis isa muutunult.

Ta nägi, kuidas tütar pakkis oma kohvrit. Sinna pandi ka kõik vanad riided, mis aastate eest olid maha jäänud. Veel jäi ruumi kaane alla ning tütar palus uuesti:

„Isa, kas ma võin võtta aiast endale siia õunu...?“

„Küll sa tead, et sa seda võid,“ vastas Peeter ja pööras selja, sest ta silmis keerles vesi. Ta mõtles sellele, et võib-olla teel jaama tahtis tütar seletada, miks kõik oli nii olnud...

Hilde kuivatas õunu rätikusse. Nad olid kollased ja üliküpsed juba, lõhnates tugevasti. Peeter ajas vankri, milles ta tütre oli kunagi linnast koolist toonud, ukse ette ja tõstis kohvri vankrisse. Viis kilomeetrit teed oli küllalt pikk, et kuulda inimese elust seda, mida vaja leppimiseks. Ning siis võis pöörata hobuse ümber.

Oli neid tujukaid sügisilmu, kus iga pilvetiib puistab vihma, ning teed on leotatud tumedaks poriks. Peeter kohendas sõbralikult emalt antud suurrätiku tütre kitsastele õlgadele. Heatujuliselt ümises ta

midagi, et teine võiks saada julgust ta rahulikust meeleolust. Kuid järjest see pudenes, sest kilomeetrid möödusid, ning liikumatult lebasid tütre kinnastatud käed vankri nahkpõllel ja ahtakeste sinakate huultega suu jäi suletuks.

Peetri sõrmed hoidsid hobust pingul ohjega tagasi ning südant pigistas nagu hirmukramp, sest eespool hakkas läbi uduvihma paistma juba jaama juures oleva aleviku viletsalt madalate majakeste rodu. Porine munakivi-tee raputas vankrit, raskeiks tilkadeks imbunud piisad langesid mööda hobuse külgi maha. Juba jõuti esimeste majadeni, kuid veel polnud tütar lausunud sõnagi. Peeter ohkas. Ligineti jaamale. Siis ütles tütar:

„Palun, isa, kas sa võiksid mulle anda sõiduraha . . .“

„Kas sul endal ei ole?“ küsis Peeter.

„On küll . . . natukene,“ vastati aralt.

Hetk sõideti vaikides. Poripiiskade ladinast kostis hobuseraudade kolksumine vastu kive. Mõlemate käed, isal täis kriime, määrdeõlist imbunud, tütrel õhukestes pruunides kinnastes, lebasid kõrvuti märjal vankrikattel. Siis tõukas Peeter käe põue ja otsis sealt rahakoti. Ta pani rahapaberid vaikides tütre ridikülilile, niipalju kui ta neid oli leidnud kaasaskantava koti soppidest.

„Kirjuta siis vahel ka . . .“ ütles ta tütrele, kui ulatas vagunitrepile kätte tema kohvri.

Teine noogutas ja liigutas hääletult huuli.

Endiselt läks Peeter kodus tagasi masina juurde ja lõpetas viljapeksu enne lume saabumist. Talve hakul tuli talle kiri, milles tütar teatas, et on abiellunud nukkudemeistri Feliks Keldurannaga.

Peetrile meenus porihallide silmadega ja paljaspäine vanakraamikaupmees paekivimüüride vahelt. Ta kirjutas tütrele:

„Mul pole sulle muud ütelda, kui et oled halb tütar, kes ei küsi isalt midagi. Seepärast ära näita mulle enam oma varju, oled juba küllalt muret valmistanud. Ma ei oota sult teateid su edaspidiste „tarkuste“ kohta...“

Ta viis kirja samal päeval vallamajja postile. Kuid veel pikka aega haaras ta käsi ahnelt iga kirja järele, mis saabus, et tunnistada, kas see polnud tütrelt. Ning iga rongi mürina järele, mis kostis üle põldude ja soo, ristlesid ta pilgud jaama suunas maanteele.

KOSJARÕNGAS

1

Ühel kevadel, kui toomed vaevalt olid lahti saanud oma rängast õiekoormast, käis Naadivälja peremees Andres talust tallu ja kutsus tuttavaid tütre pulma. Jõudes Särjepütile, leidis ta Korneeliuse varsakopli väravaid parandamas ja kõneles kiiresti oma asja.

„Või sedamoodi," lausus see pilvitusse kevadtaevasse pilku heites. „Nii et kui iseenda pulmi ei saa, siis käi aga teiste pulmas . . ." See nali oli tehtud kuiva liikumata näoga, ilma et silmissegi oleks tulnud mingit elu. Ja sellega jutt lõppeski.

Särjepüti oli vanatalu aeglaselt tõusval lausikmaal, mille põllud peitsid musta head mulda. Kaugele allapoole paistis valgeks lubjatud karjalaut ja hallide madalate hoonete kogu halapajudest palistatud maantee ääres. Peremees Korneelius Puustus, viiekümne ümbruses vanapoiss, oli püüdlik põllumees. Kuid mõndagi omapärast oli talu ilmesse vajutanud üksiku inimese valitsusaeg. Elumaja ümbrus oli lage ja lillepeenra-kivid ammugi rohtu kasvanud. Samuti ei leidunud ainsatki ilupõõsast ligiduses, õue-

aia postid olid vägevad ja suured, õunapuuaeda piiras okastraat ja aias endas polnud midagi peale õunapuude.

Särjepüti peremees oli üle keskmise kasvu. Nägu oli tal vanaduse kohta liigagi krimpsus ja kortsus. Tuhkhalli naha mõrudest voltidest paistsid kitsad tusased silmad, suure, muu ilmega vastandina sõbraliku suu moodustasid ahtakesed paindlikud huuled. Juuksekasv, milles kiudles valgeid niite, heitis kõrgele laubale kaks sügavat sälku. Mehe turi aga polnud sugugi kühmus, ennem leidus ülakehas uhket ja pisut kõrki hoiakut. Kuid selle eest olid põlved lonti langenud ja pikkade saabaste pehmed sääred, mis küündisid parajasti katma põlvi, olid oma kortsudega selle parimad tunnistajad.

Särjepütilt viis tee mööda ja talu ligidal pöördus sellele veel teisigi külavahelisi radasid. Asundusse ehale minevad poisid pidid mööduma Särjepütilt ja suveöödel nähti talu peremehetoa aknaid seisvat pärani, kuna Korneelius istus unetuna aknal ja suitsetas. Ta istus liikumatult ja näis, nagu oleks ta ise tükk suveöö valges hämaruses suikuvat loodust, mis selle järgi, kuidas koidupunetus pajude taga suurenes, tegi esimesi liigutusi raskest unest ärkamiseks.

„Vanapoiss valvab oma varandust...!" naerdi selle kohta. Korneelius aga ei näinud iialgi omalt poolt huvi tundvat nende öiste hiilijate vastu. Ta ei teinud sellest kunagi juttu, ka siis kui need olid ta oma tuttavad. Nii mindi sellistel käikudel talust päris kõhklematult ja varjamatult mööda.

Ta eluviisid olid ümbruse tänuväärsemaks kõneaineks. Ta aastast aastasse unetumaks muutuvaid öid imetleti. Sügisel ja talvel teati teda valvavat

kupliga lambi juures laua taga. Neilt valvamistelt ta tõusis ja äratas teenijad õigel ajal, püsides ka ise terve päeva nurmel ja põllul, olles tuntud tubli tagasundijana. Seejuures aga arvati, et teenijatüdrukud ilma erandita olid talle olnud teatud mõttes ka perenaise eest. Ta kaugemat minevikku aga seati ühendusse nüüd juba vana popsieide Raatma Riitaga, kes elas talu tagamaade piiril onnis oma silmatorkavalt inetu tütre seltsis, kelle sünnis peeti süüdlaseks Korneeliust. Perepoja röövloomainstinkte varjav kõrkus polnud lubanud mõtelda kosimisele ja nii oli asi jäänudki. Popsitüdruk kasvatas tütre ja sai vanaks, kuid tähelepandav oli, et aastate jooksul igasugune vahekord talu ja hurtsiku vahel oli katkenud. Iial ei käinud Riita Särjepütil tööl, ta teed ja toimetused viisid teda küla teistesse taludesse, olgugi et need olid kaugemal. Näis, nagu oleks aeg loonud talu ja onni vahele, mis Särjepüti õuelt paistis all lepiku serval tillukese täpina, mingi salajase vihkamise.

Aga külas peeti Särjepüti veidrast peremehest omamoodi lugu. Ei möödunud ainsatki perekondlikku pidu, kuhu teda ei oleks kutsutud, sest kõigest hoolimata peeti teda targaks inimeseks. Enamasti tuli ta rohkem joogi kui söögi pärast ning kõik ta pulmapeod, ristsed ja sünnipäevad lõppesid mitmepäevase joomisega ligidase alevi viinakaupluse tagatoas. Neil joomapäevil oli ta samavõrd jutukas nagu vaikiv ja mõtlik kodus. Näis, nagu oleks ta selle ajaga tahtnud kõike oma südamelt heita, mis sinna nädalatega oli kogunud.

Ning kui saabus Naadivälja Andrese poolt määratud päev, valmistus Korneelius minekule. Varahommikul läks ta õngega metsa taha järvekese kaldale ja vii-

tis seal aega lõunani, tulles koju, paar särjepoega vitsarao otsas. Ta kombeks oli sõita pulma selle lõbusamaks osaks. Minekul ta ajas uuema karvase kuue selga ja laskis siis töövankri ette rakendada vana kõhna kerega märahobuse Miira, kes vaatamata luisele kehale ja sassis karvale oli haruldane sõiduloom. Istmekoti alla pistis Korneelius kaks viinapudelit. Pulmamajas, kui hobune oli paigale pandud, andis ta need perenaisele, üteldes:

„Joon kahe eest — toon kahe eest!"

Peretoas toidulaua ääres olid keskkohale pruutpaari jaoks ehitud haljaste vanikutega toolid. Kui Korneelius endale platsi võttis laua tagumisse otsa, kogunesid sinna istuma kõik, kes pidasid lugu mõnusast naljast ja teravast pilkest. Korneelius tühjendas klaasi klaasi järele ja oli peagi seisukorras, kus tema sõnades polnud enam vahet nalja ega tõe vahel. Veelgi kitsamaks jäänud silmad vaatasid imelise uurivusega üle laua, inimeselt inimesele, ja peatusid lõpuks pruutpaaril, vaadates nagu see, kes teab mõndagi nende saatusest ja tulevikust.

„Mida sa, Korneelius, nõnda üksisilmi vaatad ja uurid?" müksas teda naaber.

„Ah mida ma vaatan?" tegi küsitu, nagu ärkaks raskeist mõtteist. „Eks ikka seda, et üks inimene on jälle hukatusse saanud..."

„Nonoh?" küsiti ümberringi ja paar naabrit turtsatas naerma.

Kuid Korneeliuse näol levis endine kaugelevaatav tõsidus, kui ta jätkas:

„Mul läheb meel alati kurvaks, kui ma näen, kuidas peigmees pruuti nii hellalt hoiab. Tahaksin siis küsida: sõber, mispärast sa hoiad oma naist nii

õrnalt selle käega, millega sa teda pärastpoole peksad?!“

Nüüd vaatas suur osa kõneleja naabreid kohkunult laua keskkoha poole. See oli öeldud küllalt valjusti ning mõnigi mõtles endamisi, et Särjepüti peremees on häbematu. Üldiselt oli teada, et seekordne paar oli läinud kokku pahanduste saatel: poiss oli tõrges ja halva iseloomuga, nad olid mõlemate vanemate poolt pooliti vägisi kokku pandud, kuna tüdrukuga polnud enam kõik korras. Keegi ei oodanud midagi head sellest abielust, ja nüüd mõjusid Korneeliuse sõnad nagu paksud pilved taevas, mis veepinna tumedaks löövad. Jutt vaikis mitmel pool, jahmunult oodati, mis edasi tuleb. Paljud aga tundsid kahjurõõmu ja imetlesid Korneeliuse julgust, naerdes avalikult ja valjusti.

Korneelius aga ei pannud midagi tähele, vaid arutles edasi, nagu probleemi juures, mis vajab kõigile selgitamist:

„Kahe inimese paariminek on häbematu pettus,“ ütles ta mornilt, „hirmus pettus, sest loodus vajab, et kõigest, mis elab taeva all, saaks nii palju nagu liiva mere ääres — muu ei ole talle tähtis . . .“

See oli uus mürsk, mis langes meelega või kogemata. Ning mõnigi piilus mirdipärjaga ehitud pruudi poole, kelle laia lumivalge kleidi all võis teadja pilk juba midagi aimata. Altpoolt laua otsast tuli kellegi tark sundimine, et üle saada piinlikust kõneainest:

„Visake viina, visake viina!“

Korneelius jõi viinaklaasi tühjaks, laskis valada uue ja jätkas eksimatult endisest kohast:

„... Muu ei ole talle tähtis, ning seepärast lüüakse selleks ajaks inimesed pimedusega. Kõige rumalam ja lollim on inimene siis, kui ta tunneb, et vajab enesele teist! Siis pole ta ise midagi, on paljas abinõu üheks otstarbeks. Harilikult ei mõtle keegi selle peale — võetakse naine ära, minnakse paari, plaksti. Aga kas teist keegi ostaks laadal parisniku käest hobuse, kui teaks, et ta ei ole muud kui tüssamiseks välja valitud lollike? Vaadake, sellepärast on mõnel inimesel raske: igaüks ei taha olla lollike ega petja parisniku ohver!"

Kõneleja vaatas liikumatult üle laua. Ta otsaesine oli raskesti kipras ja suured inetud kõrvad seisid pea küljes harali. Ta oli jõudnud kõneaine juurde, mis tema suust oli paljudele tuttav. Kuid seda kuulati ikka, selles oli hirmutavaid asju, nii et vanemad naised ei saanud jätta sosistamata: jumalavallatu! Seda pehmendas vaid asjaolu, et Korneeliuse nägu iseenesest oli säärane, et kes soovis, võis sealt lugeda lihtsalt hästi tehtud nalja.

„Ah siis selle knihvi pärast ongi praegu Särjepüti ilma perenaiseta?" küsis talt naaber.

Korneelius jõi uue klaasi viina, pühkis suu käeseljaga puhtaks, koputas sõrmega otsaesisele ja ütles: „See siin ei ole lubanud naist võtta ..." Kuid jäi siis mõtteisse ja seletas edasi: „Hoopis nii see siiski ei ole, sest kõigest sellest värgist arusaamiseks ei aita inimesele paarist-kolmestkümnest aastast, vaid mõne juures on selleks tervest eluajastki vähe ... Kui ma veel oma praeguste arusaamiste juures polnud, juhtus minuga selline lugu, et ...

Nüüd muutus kõneleja nägu veelgi tõsisemaks, nagu mingi kirgastus käis üle ta kipras kortsude ning

endises toonis pajatas ta loo sellest, kuidas ta oma noorpõlves armunud Vene keisri tütresse Olgasse, keda näinud piltidelt. Et teda ei võinud saada, jätnud ta ka teised võtmata.

Korneeliust ei häirinud teiste naer põrmugi, ta istus pisut nukraks muutunud ilmel, mis selgesti ütles, et naerge, mis te naerate, see keisritütar on mul siiski olemas. Ta vaikis tüki aega hoopis, ainult ta suured käed värisesid tugevasti, kui tahtis võtta mõnd toidupala, ning lausus lõpuks.

„Nagu näete, päästis see armulugu mu petja parisniku lingust..."

„Noh, aga küll kaisutad vahel ka voodisammast," heitis keegi tõgavalt.

See märkus näis Korneeliusse sügavamat mõju avaldavat. Ta käed langesid sülle ja tundus, nagu otsiks ta hulk aega sõnu. Siis ohkas ta:

„Ei kaisuta vana enam midagi ega kedagi. Aga noorus," siin pööritas ta korraks silmi, nagu oleks tahtnud sellega väljendada midagi kohutavalt vägevat, „noorus, see kipub surnukehalegi ligi...!"

Pulmalaud vappus jälle naerust, ja kui see oli pisut vaikinud, küsis keegi vanem talumees:

„Aga kuhu sa paned oma varanduse kord, kui sa nüüd neid looduse seadmisi sedaviisi oled tüssanud?"

„Selle peale on mõeldud," kostis Korneelius jäigalt. „Särjepüti saab see naine ligemast ümbrusest, kellel on vähemalt pool tosinat väljaspool abielu sündinud lapsi!"

Kostis uusi naeruturtsatusi ja altpoolt hüüdis keegi:

„Kas Raatma Riita teeb südamele vaeva, mis?"

Korneeliuse suu, mis oli mingiks tüsedaks ütluseks avanenud, langes nõksatades kinni ning äkki olid tema jutud otsas. Küll istuti veel lauas, söödi, joodi ja ka Särjepüti peremees tühjendas ühe viinaklaasi teise järele, kuid enam polnud tal midagi ütelda. Selle eest oli kõnesumin tõusnud üldiseks, esialgne vihane klõbin toidunõude kallal oli harvenenud, lauldi elagu, talumehed kiitsid vastastikku üksteise hobuseid, perenaised pajatasid lüpsilehmadest ja tütardest. Paarikaupa ja ükshaaval tõusti lauast, pulmarahvas astus õue ja aeda ning talitajate pere asus laua kallale, et seda koristada uueks sööminguks.

Nõnda ligines õhtu. Hoonete ja aiapuude varjud roomasid üle õue ja nende tumedast hõlmast lehvis vastu kevadise õhtu salvav jahedus, milles on maamulla külma niiskust ja lõhnu.

Äkki hakkas keegi taga otsima Korneeliust ja nüüd märgati, et Särjepüti vanapoisist peremees oli kadunud. Juba hulk aega polnud teda keegi kuskil näinud. Siis teadis üks noor poiss ütelda, et Korneelius olevat aias suure õunapuu all kummuli maas — mine tea, kas süda paha või muidu vaevas.

„Tohoh," ütles pulmaperemees, „ei seda tohi olla! Maa on veel külm ja niiske, kisub kontidesse, rikub tervise." Ning üks poistest saadeti Korneeliust sisse kutsuma. Hetke pärast tuli kutsuja tagasi ja ütles, et Särjepüti peremees on end ringutades üles ajanud ja ütelnud, et olnud magama jäänud.

Kuid möödus tükk aega ning kutsutut ei ilmunud ikkagi. Siis läks Andres ise õue vaatama. Ta jõudis sinna parajasti, kui keegi vankri põrisedes sõitis piki tanumaid alla. Väljas seisvad mehed ütlesid, et see olnud Korneelius.

„Kuhu ta hull siis nüüd läheb?“ küsis Andres.

„Läheb Laugaste viinapoe juurde ja lakub seal nädal aega järele...“ tähendas keegi.

„Kuulge, aga ta käänab ju kodu poole,“ lausus peremees ja kõik pöörasid pead üllatatult sinnapoole, kus vankripõrin vajus pimedusse teeharul, mis viis Särjepüti suunas.

2

Kaks hommikupoolset ööd pärast Naadivälja pulmapidu istus Korneelius jälle oma toaaknal ja valvas hommiku tulekut. Ta näol aga oli selline tüdimuse ja ükskõiksuse ilme, nagu oleks see kivist või mullast. Kaks hommikut äratas ta minutilise täpsusega teenijad ja läks nendega põllule, kus oli käsil üldine kaerakülv. Loodus ruttas sel kevadel, maa ja mets olid läinud kiiresti roheliseks ja igivana põllumehe tarkuse järgi püüdis Korneeliuski rutata. Ta mõõtis viljaseemet, jagas nurmetükkidele ja külvimasina kõrval kõndides jälgis selle muldapanekut. Kuid teise päeva ennelõunal sai ta vaid paar korda kõndida üle põllusiilu, kui pidi istuma viljakotile. Võttes kaabu peast ning pühkides käega üle juuste, tuli pihu täis vett ning ikka uued higipisarad kerkisid ta tuhkhallile otsaesisele. Teenijad nägid, kuidas peremees poolelt söögivahelt läks kodu poole, käed ristis seljal ja keha turjast veidralt kumaras.

Lõunalauas sõi talu pere üksinda ja söögiaja lõpul tuli peremees vaid hetkeks peretuppa. Ta kuuekaelus oli lahti ja jalas olid tuhvlid, saadud vanadest säärsaapaist säärte mahalõikamisega.

„Rakenda hobune," käskis ta sulast, „ja sõida kiiresti Ülenurmele! Too vanaperenaine siia — käsi teha kähku! Võta vedruvanker ja sea iste ilusaks!"

Peremehe ema elukoht oli noorema poja Jakobi juures, viisteist kilomeetrit Särjepütilt, ning Korneeliuse hobustele oli see maa alati vaid parajaks lõbusõiduks. Imestati, miks ema Ann ei elanud vanema poja juures, kes pidas talu ihuüksinda võõra perega, vaid oli läinud selle poja juurde, kus tuli miniaga ühe katuse all elada.

Korneeliuse ema oli vanaaegne talunaine ja ta ei pidanud Särjepütit oma üksiku poja käes enam loomulikuks taluks. Temal endal oli olnud palju lapsi — viis poega ja kaks tütart, ning Särjepüti elutubade hauavaikus oli talle nüüd talumatu. Kas sellest või ka teistest põhjustest oli tema vahekord vanema pojaga kujunenud alatiseks vaidluseks ja tülitsemiseks igasugu elunähtuste üle ning kuna mõlemail oli range ja isekas loomus, lõppesid memme siiski tähelepandavalt sagedad külaskäigud Särjepütile sellega, et talle tuli rakendada hobune ja saata ta jälle tagasi Ülenurmele.

Seekord tulija, kes jõudis pärale õhtupoolikul, rühkis reipal sammul, sellest hoolimata et ta ammusest kukkumisest lonkas üsna märgatavalt paremat põlve, otse poja toa poole ja Korneelius, kes aknast oli jälginud ema saabumist, jõudis talle uksel vastu, kuuekaelus endiselt lahti, käed rippumas külgedel. Ema kinnitas terashallest ja elavaist silmist uuriva ja pisut kurja vaate poja varavananenud näkku, mis tundus seekord mingi kägardatud paberkotina, ja ütles:

„Sul on ju silmad punased nagu särjel, vana lakard!“

„Saatsin sulle Antoni järele,“ vastas Korneelius, jättes märkamata ema etteheite, „sest ennest põllul kadus järsku kõik jõud käest...“

„Äkki oled haige — võiksid käia voodisse!“ ütles vanaperenaine ja heitis õlgadelt suurrätiku. Ta oli tüse ja tugev, sellest hoolimata et ligines seitsmekümnele. Põskedel näonahk omas veel roosat jumet, mida tegi kauniks silmade selgus ja musta rätiku alt otsaesisele langevate juuste kollakasvalge läige. Ainult ta suu juures oli karedaid kortse ja alumine huul ripendas pikalt ja tusaselt. See vana talunaine oli nagu kõvas orjuses karastatud hobune, kelle pea ei lange enne, kui ohelik on vabastatud loogarõngast. Ta oli tark naine, kes tundis oma lapsi ning kelle silmad nägid maailma ja elu mingi iselaadse selgusega. Temalt oligi Korneelius pärinud avara mõttekäigu ja arukuse, nagu isalt jälle kõrkuse ja maailmatusa. Ning poeg näis nüüd mingi hädise raugana ema ees, kui nad niiviisi vastamisi seisid — Korneelius tuhkhalli näo ja lontis põlvedega, ema jälle — tüse keha sirge ja vankumatu, kirju rätik tublidel õlgadel.

Nagu oleks Särjepüti peremees ema just selleks korralduseks siia palunud, hakkas ta kuulekalt lahti riietuma ja puges oma kohendamata voodisse, halli karvase vaiba alla.

„Õigus,“ ütles ta, „ma ei suuda enam midagi. Võta ja sea kõik, nagu tead, — aidavõtmed on minu taskus! Tänaseks peaks seemnest jätkuma.“

Särjepüti peremees jäi tõsiselt haigeks. Öösel kuulis vanaperenaine, kes endale aseme oli teinud

kõrvaltuppa, äkki tooli kolinat ja mingit langemise mürtsu. Undruku üle visanud, lompas ta kohale ja leidis Korneeliuse avatud akna alt pikali maast.

„Hull, hull, hull," siunas ema poega, „puruhaigena vead end aknale . . .!"

„Memm, ära riidle — nägin ilusat und . . ." lällutas Korneelius. Ta oli nii nõrk ja palavikus, et tema ülesaitamiseks ja voodisse toimetamiseks pidi vanaperenaine appi kutsuma teenija.

Kuigi hommikuks oli suur palavikuhoog raugenud, pidas memm paremaks arsti järele saata. Viimase tulekuks oli pandud voodisse puhas pesu ning Korneelius lamas seal päris rahulikuna ja mõtlikuna. Hommikul oli ta isegi tundi paar uinunud. Ainult kübetki süüa ei lasknud ta endale pakkuda. See-eest seisis voodi kõrval toolil tohutu tubakakast ja patakas maispaberit. Noor kerekas ja punaste põskedega jaoskonnaarst kergitas kulme, kui seda tubakavara nägi, ning kamandas käskivalt:

„Need värgid viidagu siit kohe minema!"

Korneelius ajas end seepeale voodis küünarnukkidele ja ütles:

„Ei ole viga, doktori-härrale tuuakse istumiseks teine tool . . ."

Kui läbivaatus oli teostatud, kirjutas arst vaikides ja laupa kortsutades terve rea retsepte. Ta oli vähese jutuga ja ei kostnud pärimisele suurt midagi. Alles eestoas palitut selga ajades jäi ta silmi pungitades vanaperenaise otsa vaatama ja küsis:

„Ah siis teie olete haige ema? Muid omakseid siin ei ole?"

Eit vastas, et see nii oli.

„Siis pean teile ütlema," tähendas arst, „et haigega enam pikka lugu ei ole. Süda, maks, kopsud — kõik on läbi. Seal pole muud kui palavikust närtsinud räbalad..."

Memme näkku ei ilmunud seda kuuldes ainsatki muudatust. Ta lõi hetkeks pilgu maha ja küsis siis, palju oli maksta.

Näis, nagu oleks Korneelius isegi oma seisukorda taibanud. Pärast üht palavikujampsis möödunud ööd jutustas ta teadvusele tulles, et oli näinud und. Aias olid tuulest murtud kõik õunapuud ja tema, Korneelius, oli nende juurte alt otsinud isa kadunud sõrmust.

„Küllap teada, mis see uni tähendab," ütles ta. „Kui õige võtta saag ja minna lõigata enne surma maha kõik enda istutatud puud!"

„Mis sa lorad!" käratas ema vihaselt. Ka tema oli veetnud uneta öö ja otsinud pimedusse vahtides seisukorrale lahendust. Piinaks oli kurb ja tühi talu, mille maa ja mulla saatus oli teadmatu.

„Selle asemel et rumalat juttu ajada," ütles ta, „võiksid parem mõtelda, kellele sa oma varanduse jätad. Kaalu järele, kas seda ei võiks anda mõnele vennapojale — kuigi nad kõik on koolitatud ja talutööst midagi teada ei taha..."

„Tehku nad sellega, mis tahavad," kostis haige. „Las kisklevad — mul niigi palju lõbu temast! Ehk tahab Peeter suvitamiseks mootorpaati osta, Karla tütart Inglismaale saata, Andres veskit ehitada — igaühele läheb sellejaoks jupikest tarvis. Oi madinat siis!"

„Jah, keedetagu või seepi temast," jätkas ta pärast mõtlikku pausi, „ma pole temast kunagi midagi

hoolinud, ta on mul eluaja jalus ristiks olnud. Oleks mind ometi isa osanud noorelt talust välja peksta! Ma ei ole temast sugugi hoolinud, ei küünevõrdki ...“

Nüüd muutus kõneleja rahutuks. Ta kitsad silmad laienesid, pea ja õlad pöörlesid padjal, rasked higipisarad tungisid otsaesisele. Ta niisutas keelega huuli ja päris:

„Kas pihlakad õitsevad? Kas odrakülviga on alatud? Kas õitsevad pihlakad juba?!“

Ta ajas enda sooniliste värisevate käte najal voodiservale, kallutas pea lahtise akna suunas, kolletanud näos silmad pärani, hambad ärevuses paljad, hallid juuksekahlud pealael püsti. Siis püüdis ta tõmmata sõõrmeisse õhku, korduvalt ja vaevaga, nagu proovides, kas tuul on toonud alt soo äärest taluni õitsvate pihlakate mõrkjat hõngu. Ta pilkki püüdis ahnelt kuhugi kaugemale, kuid silm ei tabanud akna tagant muud kui pajude hõbehalle latvu. Siis vajus ta voodisse tagasi.

„Täna hommikul viidi seeme põllule,“ rahustas teda ema. „Kuid pärandusasja üle võiks siiski tõsiselt kõnelda ...“

„Põrgusse ...“ urises Korneelius, pööras peaga seina poole ja lebas tüki aega vaikselt. Siis hakkas kuulduma norinat. Vanaperenaine tõusis endamisi naeratades ja astus kõrvaltuppa. Lävel ta aga pöördus veel kord ja ütles:

„Mõtle aga siiski kõik järele, kutsun siis vallakirjutaja siia, et ta su soovi üles paneks ...“

Korneeliuse haigus võttis järjest halvema pöörde ning ühel päeval kutsuski eit Särjepütile vallasekretäri. See oli tulnud hommikupoolikuks, mil haige tavaliselt viibis meelemärkusel. Vanaperenaine polnud

päranduse asjas pojalt õiget vastust saanud, kuid mõtles, et ta võõra inimese juuresolekul võtab asja selle tõsiduse kohaselt, ja mõlemad ootasid nüüd natuke kangelt, et Korneelius hakkaks rääkima oma soovist varanduse suhtes. Selle asemel aga haige hakkas sekretäri päritlema:

„Kuidas Naadivälja noorpaar peaks elama? Läksid paari, säde saba all... Ma ütlen, naine on kõige suurem kaupmees maailmas! Tema äril on ainult üks mõte — aga see ei ole ka mingi patt, ainult mees on narr, kui ta aegsasti aru ei saa, mis naine tõeliselt on..."

Sekretär nihutas end piinlikkuses toolil. Ta oli oodanud surija viimast soovi, nüüd aga kõneles see aukuvajunud silmadega inimvare naistest ja armastusest. Vanaperenaise nägu oli pahameelest värvunud punaseks. Ta ei lausunud sõnagi, kuid seisis vihast nohisedes akna all. Korneelius aga ei pannud kumbagi tähele:

„Kui inimene kedagi võtta tahab, on tal vaja usaldust. Kuidas sa aga teda võtad, kui ta sulle usalduse asemel annab kaupmehe kavaluse... kas sellega... et ta sulle kõik keelab... või sellega, et... ta sulle kõik annab?!"

Nüüd käratas vanaperenaine vihaselt:

„Lõkats!"

Haige vaikis hetkeks, vabastas siis kramplikult voodiservast hoidva parema käe ja ütles nagu tõrjudes:

„Näed sa, ennem kõnele tühjale tünnile kui naistele... kumbki ei saa aru..."

Korneelius oli kogu aja hoidnud näoilme, nagu seda olid temalt inimesed näinud pidulauas, sellest

hoolimata et see kõik valmistas talle ülimat vaeva, kuna higipisarad olid ilmunud ta otsaesise kortsudesse.

„Nüüd lorile lõpp!“ vihastus vanaperenaine uuesti ja astus voodi ette. „Ütle välja, kas tahad talu anda Andresest venna nooremale pojale Herbertile või ei!“

„Mina?! Sellele kõõbatsile, kes ei oska rakendada hobustki, — ei iialgi!“ kostis vanapoiss täiesti tõsinenult, langes siis väsimusest küljeli ja hakkas üksisilmi vahtima toa tolmust, hõbehalli põrandat.

„Sai siis teid vist ilma asjata tülitatud,“ lausus eit sekretärile. See oli juba varem püsti tõusnud ja taganes nüüd jumalaga jättes uksest välja. Poeg ja ema käänasid teineteisele vihaselt selja ja ei lausunud kumbki ainsatki sõna.

Sellest päevast haige ja ta põetaja ei rääkinud omavahel pea midagi. Aeg-ajalt palavikuhood kurnasid Korneeliuse keha, nagu kevadine sula kortsutab lumehange. Neil tundidel vanaperenaine istus poja voodi kõrval toolil ja nägi, kuidas hooti kibedad tõmblemised hiilisid üle otsalõppenud näo. Ühel päeval, kui haige raskesti heideldes oli pildunud pead mõlemale küljele, ise järelejätmatult soigudes, tõstis eit oma laulatussõrmusega lesekäe ta suu ette. Sealt tulevad hingepuhangud olid jahedad, nagu oleks haige sisemus juba külmaks tardumas. Eide käsi tõusis poja laubale ja silitas tasakesi üle juuste. Sel hetkel avanesid haige huuled ja sosistasid:

„Keisri... tütar...!“ Seepeale tuli võõrast ja õudset naeru ning jälle oigamisi.

Ema tõmbas käe tagasi ja jäi raskeis mõtteis akna alla. Siin sonis surija keisri-tütrest — ja nii oli ta soninud oma eluaja — mispärast? Siin oli talu,

muld, mille küljes peremees oma hingega rippus, ometi polnud seda võimalik kellelegi korralikuks harimiseks üle anda — mispärast? Uhke ja veider oli olnud Korneelius terve oma eluaja ning seepärast ei olnud eit kunagi julgenud talle ligineda mitu korda varem tekkinud mõttega: tehku poeg heaks Raatma Riitale sündinud ülekohus! Ta mäletas selgesti Korneeliuse mängu nooruses tolle tüdrukuga — ja hiljem oli ta pidanud nägema, kuidas poja elu läks kõrvale igasugusest tavalisest teest. Oli see karistus kõrkuse eest, mis sundis talitama vastu südame tõelisi tahtmisi?

Äkki lõi haige silmad lahti ja küsis:

„Mida sa vahid?“

„Ole nüüd mõistlik ja kuula, mis ma sulle ütlen,“ kostis ema. „Loll sa olid, et ei abiellunud õigel ajal. Mina poleks Riita vastu olnud, aga su isa uhkus ja su enda kõrkus, näed, ei lasknud ...“

„Mis sellest kasu oleks olnud?“ küsis vanapoiss. „Mis sina sellest said, et nii palju lapsi tegid?“

„Ma pole muud tahtnud saadagi,“ lausus ema pead kergitades. „Mis sina aga oled tahtnud, sellest ma pole kunagi aru saanud ...“ Ning näppides rätikunurka lõua all, lisas ta: „Imelik, mida targem mees, seda vähem ta teab, mida ta tahab ...“

„Ning mis siis?“ liigutas haige huuli, nagu oleks tal pisut kergem.

„Mis siis,“ kostis ema tarmukalt. „Jäta kõik vigurdamine ning päranda Särjepüti oma tütrele ja tema emale! On keegi, kes su talu edasi peab — sugulastel linnas omad elamised, neile pole midagi vaja.“

Vanapoiss jäi tükiks ajaks liikumatult lebama, pöördus siis seina poole ja ägas:

„Kurat...“ ja lõi rusikaga vastu seina, ütles veel paar vandesõna ja kähistas siis: „Kurat, käi välja!“

Ema tõusis sõnagi lausumata ja lompas kõrvaltuppa. Kuid ta ripendava huule taga oli naerumuie — ta tundis oma poega ja oli lootusrikas, nagu oleks oma plaanidega toime saanud.

3

All soo ääres onnis istus Egla kangaspuude taga ja kudus. Aeg-ajalt heitis ta pilke üle kerkivate niiepuude läbi kitsa akna, kuni kaugele üle põldude, kus kõrgendikul kirendas Särjepüti talu ning kimeles päikeses ta valgeks lubjatud laut. Juba lapsepõlvest peale vaatas Egla seda talu mingi hirmu ja ärevusega. Üsna väikese tüdrukuna oli ta tööl käiva ema poolt kaasa võetud ja viibinud kõigis ümbruse taludes, kuid Särjepütile polnud ta jalg iialgi saanud. Seetõttu too talu kujunes talle mingiks kujutluste salajaseks rännakupaigaks.

Aastate jooksul oli talle selgeks saanud, mis oli imelikku ja seletamatut Särjepüti ja koduonni vahel. See sai talle teatavaks, nagu oleks sellest kisanud varesed taeva all ja klähvinud koerad küla vahel. Seltsis uduste aimdustega tulid külalaste irvitused ja täiskasvanute õelad märkused, millest lõpuks selgus, et tolles võõras talus pidi elama ta isa. Asjata ei pidanud ta kuulma, et teda hüüti Särjepüti sohikuks ja mõnikord pilgates ka Särjepüti peretütreks. Sellega kaasas pidi ta nägema põlgust ja vaenu, mida ta ette külvas too imelik side võõra ja tundmatu

taluga. Varakult pidi ta põgenema mängukaaslaste hulgast ja jääma üksikuks, sest ta oli suur nuttur ja hella südamega. Väikese kasvuga, vasaku kõõrdi vaatava silmaga, nõrk ja inetu, nii ta otse ärritas oma viletsusega teisi. Lõputu oli see silmavesi, mis uhtus noil aastail ta räpaseid põski.

See kõik sai ta saatuseks ka edaspidi. Neidsamu vaevu ta kannatas koolipingis ja veel lõikavamal kujul hiljem, kus ta noore tüdrukuna hakkas mõndagi elust taipama. Ta nägi teiste ehtimist, elurõõmu ja nende naiselikke soove, ning asetas neidsamu küsimusi ka endale. Esimest korda vaatles ta end peeglist hindavalt ja nägi, et ta lamedaks litsutud nosunina oli nagu loodud selleks, et sealt haleduspisarad kergemini alla voolaksid. Kord sisistas ta kaaslane talle päris põhjusetult:

„Vahid kõõrdi...?! Kas su ema on enne sinu sünnitamist võõra lehma eest heinu varastanud?"

Kadus isu seltsilise otsimiseks inimeste hulgast. Jäi järele üksnes koduonn ja töö küla põldudel. Ka teiste neidude omavahelised sosistamised jäid ta kõrvule kuulmata, sest keegi ei tahtnud teda oma usaldusaluseks. Juba täiskasvanud tüdrukuna oli ta ühelt poolt tuttav tõsielu karmuse ja raskusega, kuid teiselt poolt teadmatu nagu laane põues kasvanud puu, mis tunneb küll kadedat võitlust ruumi ja valguse pärast, kuid iialgi ei ole näinud tuule ängistavat kaisutust. Sumedatel kevade- ja suveöödel ta hing ja ihu vaevles mingeis mõistmatutes soovides ning ta oleks meeleldi tõusnud, et rinnuli aknalaual kuulatada öise küla kaugeid hääli. Kuid ema vali sõna hoidis ta voodi õlgkotil, kus lamades ta vaatles akna

taga voogavat koidu- ja ehamõõna ning varjude värisemist kambri seintel.

Egla mäletas ema juba varasest lapsepõlvest peale mehelikuna ja karedana. Raatma Riital oli pärast lapse sündi elada raskeid päevi, ning see oli teinud ta niisuguseks. Sülelaps kaasas, tegi ta taludes tööd. Ei saanud seal juttu olla hellitamisest ega hoidmisest. Ei püsinud laps põllupeenral, kuhu ta istuma pandi, sai ta vitsa või peoga valusa laksu, ning uuesti asus ema töö kallale — ka lapse nuhtlemiseks ei olnud aega liialt raisata... Ometi ei saanud ütelda, et Riita oma tütart ei oleks hoidnud. Tahtes temast võimalikult halba eemale tõrjuda, ei lasknud ta Eglat enda ligidalt. Sellest tuli, et tüdrukul jäi ära tavaline popsilaste tee — karjapõli. Ja nagu karja, nii ei andnud Riita tütart ka teenijatüdrukuks taludesse. Selle asemel nad käisid koos päeviti tööl ja tüdruk pidi juba õige noorelt tunda saama kõiki tööraskusi. Paljud perenaised olid käinud Eglat teenijaks kauplemas, kuna see aga koju jäi, peeti seda edevuseks, ja nende onni ei langenud midagi heast südamest, sest kes käskis popsitütrel kodus vedelda! Ei arvestatud, et siin mingist vedelemisest juttu ei saanud olla. Terve talv läbi vurises onnis kaks vokki ning sahisesid villakraasid.

Sel päeval, kui Egla jälle istus kangaspuude taga ja takust lõnga hakkas virutama takuste lõimede vahele, kuna ema oli läinud taludesse muretsema leivajahu, mis jälle oli lõpukorral, kiskusid tüdruku mõtted uuesti Särjepüti poole. Talle meenus see, kuidas ta oli näinud paar korda Korneeliust, keda peeti tema isaks, ja keda nüüd teati suremas olevat. Kord oli see olnud, kui ta õige pisikese tüdrukuna

oli lõunaoodet viimas emale, kes tükiviisi oli võtnud linu kitkuda küla teises otsas. Siis oli see mees tulnud talle teel sõites vastu, vankri ees suur punane mära. Hirmust oli tüdruk pugenud teeäärse põõsastiku varju ja kükitanud hinge pidades seal, kuni sõitja oli möödunud. Aga teravasti mäletas ta mööduja pruuni vihast nägu, suuri kõrvu ja musta läikivat mütsinokka.

Korraga peatus ta jalg niielaual ja pool kukkus sõrmede vahelt kolinal põrandale. Mööda jalgrada tuli nõlvakult alla soo poole pikk naisterahvas, kes lompas paremat põlve. See oli Särjepüti vanaperenaine. Kuduja tõstis pooli maast ja hakkas uuesti tööle, sest mis oli tal tulijaga asja, kuna rada viis ju läbi lepiku ja üle oja maanteele, mis siinkohal tegi suure käänaku! Kuid ta ei saanud veel lõpulegi mõtelda, kui tulija oli pannud käe õuevärava külge ja pisut hiljem koputas uksele.

Egla kogeles tulijale teretuse ja tundis jalgades imelist rammestust, nii et ei taibanud tõusta kangaspuude tagant. Kuid võõras astus koduselt ligi, katsus huvitatult riide paksust ja kudet ning küsis:

„Kellele see läheb?"

Siis libisesid vana naise rahulikud silmad üle toakese seinte. Ta toetas end kangaspingile istuma ja päris, kuhu Riita läinud. Tüki aega tegi ta juttu ühest ja teisest, ning lausus siis:

„Mul oleks õieti teile mõlemale asja. Tulin tooma matuse sõnumit..." Nüüd vaatas ta sõbralikult Eglale silma, kes sõnatuna ja pisut avanenud suuga kangaspuude taga istus.

„Kas sa laps tead, et Korneeliust peeti sinu isaks?"

Kõnetatu nägu värvus, nii et inetu nosuninagi hõõgus sinipunasena ja silmad tulid niiskust täis, nagu oleks talle mingi pilkega valu valmistatud. Tüdruk surus pea alla ja ei kostnud midagi, kuid vanaperenaine jätkas endiselt:

„Nii see nüüd ongi... Korneelius suri eile õhtul ja tunnistas sinu testamendis oma tütreks..."

Vanaperenaise nägu oli läinud tõsiseks ja väsinuks. Egla vaatas altkulmu ta rüppe pandud lodeva nahaga käsi. Ta ise oli muutunud punase asemel kahvatuks ja nagu ei kuulnudki, millest teine rääkis. Siis võttis vanaperenaine põllevöö vahelt mingi paberi, arutas selle lahti ja ulatas Egla kätte ja ütles:

„Mul endal ei ole prille kaasas... ei näe. Aga see on ärakiri testamendist, kah kinnitatud kirjutaja ja tunnistajate allkirjadega. Testament ise on vallamaja kapis."

Kohal, kuhu vanaperenaine näitas, oli kirjutatud: „Sellega tunnistan mina kogu oma varanduse seaduslikuks pärijaks Egla Riita t. Kiiraku, kusjuures temal oma emale Riita Kiirakule tuleb anda temale langenud talus eluaegne ülalpidamine ja peavari."

Siis kuulis ta veel, kuidas vanaperenaine ütles:

„Särjepüti on ilus talu, hoia sa teda! Matused on ülehomme — suvine aeg, ei või kauem pidada. Korneelius tahtis, et sina emaga tuleksid, seepärast vedasingi oma vanad kondid siia alla... Ütle siis emale ka," ning võõras ajas end püsti, et asuda minekule.

Nüüd hakkas Eglal äkiline hirm üksijäämise ees. Särjepüti vanaperenaisest nagu oleks hoovanud midagi, mis köitis ja võitis, rahustas ja lepitas. See oli hea inimese ligiolu, mida tüdruk kõigi meeltega

tajus. Kuid seal nägid nad läbi akna, kuidas Egla ema raskel sammul astus sooäärselt jalgrajalt onni poole, tillukeste ratastega päravanker järel. Tüdrukut valdas äkiline hirm, nii et ta tasakesi lõdisema hakkas.

Riita tuli tuppa, heitis altkulmu pilgu võõrale ning hakkas teretust vastu võttes ägedasti korraldama ahju ümber, toppides põrandale hunnikusse laotud haoraage ahju suitsenud suhu. Ta oli väikese kehaga naine, kõhn, kuid väliselt veel sitke ja tugev. Ta astumises oli midagi mehelikku, samuti nagu näojoontes, mis kunagi võisid olla üsna ilusad, nüüd aga olid täis peeni kurde ja tuulest ning päikesest tõmmuks parkunud nagu põletatud savi.

„Mul oleks sinuga, Riita, natuke rääkida," ütles Särjepüti vanaperenaine, keset tuba lombates. Püsti seistes küündis ta siin väikeses kambris pea laeni, mille jämeda tala alla oli kuivama pistetud köömnekimpe.

„Või nii," kostis Riita ja pöördus siis Egla poole, „mida sina siin vahid — kasi välja!"

Egla lippas minema, nagu oleks seda oodanudki. Ta seisatas läve ees, aga ei osanud äkki midagi mõtelda ega kuhugi minna. Varasuve päike valas soojust ja valgust üle maa, mille kohal üksikute ümarikkude ja heasüdamlikkude pallidena liikusid aeglased ja lumivalged pilvemügarikud.

Egla ei saanud äkki teisiti, kui jooksis lepikusse ja kägardus istuma suurele kivile, kust oli lapsepõlves salaja piilunud suurt talu soo taga tõusval nõlvakul. Ta pea käis ringi, nagu oleks miski teda uimastanud. Ta vaatas päikesse, pigistas silmad kinni, ja kui need uuesti avas, oli neis nagu imestus,

et ikka oli ümber seesama soo oma põõsastega, needsamad väljad ja talud.

Ta istus niiviisi pikka aega, kuni äkki nägi, et ema ja Särjepüti vanaperenaine seisid kõrvuti onni lävel. Ta tõusis ja hakkas neile liginema.

„Eks see ole nüüd Egla asi, tehku mis tahab ...“ ütles Riita.

„Kuidas arvad, aga matustele tulge mõlemad — ja aegsasti. Ehk aitate mind vanainimest ... on ju seal palju tegemist ...“ ning vanaperenaine hakkas lombates minema.

Ikka veel, kui võõras silmapiirilt oli kadunud, seisid ema ja tütar sõnatult väljas. Egla ei julgenud midagi lausuda, talle oli tulnud tagasi endine hirm. Ka Riita vaikis, ja nii asusid mõlemad igapäevaste toimetuste kallale, ilma et oleks tulnud mingit kõnelust juhtunust. Päev läbi lõgistas Egla kangaspuude taga ning tegi seda tõttamise ja hoolikusega, nagu oleks kartnud hilinemist tähtpäevaks. Öösel kuulis ta, kuidas ema voodis maadles unetusega.

Alles matusepäeva hommikul, kui madal päike pani aurama kastese soo, ütles ema:

„Eks me sea siis ennast minekule. Mõtlesin küll esiti, et mina ennast millessegi ei sega ... tee ja toimeta ise ... jään siia onni, nagu alati olen olnud ... Aga siis — kuidas sa ikka seal üksi — niisugune nagu sa oled ...!“

Esimest korda nägi Egla, et ema vaatas teda erilise pilguga. See ei olnud karm, nagu tavaliselt, vaid pisut nukker ja haletsev. Ometi võis mõista, et ema oli südame põhjas tütart kogu aja näinud vaid selle pilgu all. Tüdruk sai sellest imelise heameele, mis pani ta inetu näo särama, ning ta otsekui lendas

otsima kirstust oma paremaid riideid ja kingi. Kuid seda nähes sai ema äkki tigedaks ja heitis läikima viksitud kingad tütre käest nurka:

„Mis sa hirssad siin ringi! Ei ole mingeid kingi tarvis — pane pastlad jalga, ega sa mõnda pulma ehi!"

Kohe langes Egla äkiline rõõmutuhin, kuulekalt kängis ta jalad pasteldesse. Kõik maailmas sai endise värvi tagasi, onn, soo ja kogu elugi, ning tavalisel raskel sammul astusid ema ja tütar minema.

Need olid suured matused, mida nägi Särjepüti talu. Olid kutsutud kõik sugulased ligidalt ja kaugelt, peale selle kadunu naabreid ja tuttavaid. Matustel valitses kogu aja sünge ja rusutud meeleolu, kuigi vanapoisist peremehel ei oleks tohtinud olla leinajaid. See oli levinud sugulaste hulgas, kes tõeliselt pidasid matuseid sellele talule, mis nüüd nende meelest pidi minema sandilapse kätte. Lapsed süüdistasid juhtunu pärast ema, kes ainsa omaksena oli seisnud kadunu surivoodi ääres. Vanaperenaine ei jätnud kasutamata juhust visata kibedaid sõnu laste ahnuse ja teiste halbade loomuomaduste arvel. Muud matuselised püüdsid hoolega midagi tabada sugulaste omavahelistest asjadest, kuid peale tusa ei võinud võõrad midagi näha ega kuulda nendelt siledailmelistelt linnainimestelt ja kõrkidelt talupoegadelt.

Egla ja Riita olid kadunud kööki teenijate hulka, keegi peale vanaperenaise neid ei kõnetanud. Ärasaatmise ajal suruti nad teiste selja taha ukse kõrvale, kus nad seisid oma pasteldes ja hallides undrukutes. Tüdruk tundis ennast köögiski halvasti ja oli õnnelik, kui sai vanaperenaiselt loa minna vahetevahel talu välistele talitustele.

Kadunu pärandust tabanud saatusest oli kõige rohkem häiritud üks kaugemaid sugulasi, Tõstamaa Joosep, kelle talu asus teises maakonnas. Kuigi tal endal kunagi poleks olnud lootusi pärandusest mingit osa saada, oli ta ärevil lihtsalt seepärast, et kõigist majanduslikest seikadest huvi tundmine kuulus tema põhilisse loomusse. Ta oli rohkem äritseja kui talumees. Oma krundil ta oli pidanud poodi, jäänud sellega võlgadesse, müünud siis metsa ja ehitanud ligidale ojale veski ning paristas peale selle veel hobustega. Abielust oli tal kaks poega. Teise nendest oli ta matusele kaasa võtnud. See oli unine, laisk poiss, kes kõrvalt vaatajale tundus pisut lollakana. Isa lootis temast kasvatada põllumeest ja talupärijat, kuna teise pojaga oli rohkem muret, sest see oli elava loomuga logard, suur pillaja ja edvistaja. Joosep kergitas alatasa oma musti silmakulme, hõõrus käsi ja pühkis vahetevahel lühikesi põetud vurre. Ta kõndis matuseliste hulgas, tegi igal pool juttu ja päris:

„Näidake, näidake mulle, missugune see Korneeliuse printsess-tütar on!"

Keegi viis ta kööki, kus näitas talle Eglat ja Riitat, kes pliidi juures taldrikuid pesid. Joosep tõstis kulme kõrgele, pomises midagi ja küsis siis hobuse jootmiseks pange, mille juures nii Riitale kui ka Eglale oma vurrudesse muheldes lahkesti naeratas. Tuppa tulnult läks ta uniselt istuva poja kõrvale, tõmbas selle varrukatpidi läve juurde, nii et kööki näha oli, ja ütles:

„Vaata, see tüdruk seal saab Särjepüti endale — sellest saaks mede Juhanile paras naine . . .!"

4

Loodus oli astumas suurde sügisesse. Hommikused udupilved olid laskudes teinud kartuliväljad roostelaigulisteks ja küpsetanud tumepruuniks õitsvad tatrapõllud. Maanteel, millele tuul kandis puude otsast kolletunud leheprügi, sõitis Särjepüti suunas talu endine vanaperenaine. Ta polnud pikka aega kodust välja saanud ja oli selle aja jooksul muutunud tudisevaks raugaks. Endine uhke pea oli longu langenud, silmade selgus kadunud ja põskede roosast jumest polnud nagu jälgegi. Võis kujutleda, mida olid teinud vanainimesele sündmused, mille taga tulid vastu võtta teiste laste etteheited, mis ei tahtnud lakata surmatunnini.

Särjepütil kuuldus vahepeal olevat kõik korras. Vanaperenaisel polnud üldiselt mingit kahtlust, et mõlemad naised talupidamises toime saavad. Kuid mõne päeva eest oli Ülenurmel käinud Tõstamaa Joosep ja seletanud, et tal on plaan viia oma noorem poeg Juhan Särjepütile kosja. Mees oli palunud teda minna ja Särjepütil selleks pinda valmistada. Ta ei salanud, et poiss on pisut kergemeelne ja et ta tahab teda päästa tolle abieluga, kuna nii mõnigi nooruk on nõnda aru pähe võtnud ja tubliks meheks saanud. Vanaperenaine taipas kohe, mis tõeliselt mehe mõtteks oli.

Kuid kas võis popsitüdrukust taluperenaiseks saanud Egla palju loota teistsugust kosilast kui seda, kes enne muud mõtles saadavale varandusele? Pealegi tema õnnetu inetuse ja kõõrdsilma juures. Oli meeletu mõte oodata, et õige mees kosjamõtetega astuks kunagi sisse Särjepüti väravast. Ainult pank-

roti äärel seisjad või vaesuses virelevad noormehed võisid sihtida oma silmad sinna. Ning miks siis mitte puudustest valida pisem, kuna Tõstamaa poisilogardil oli vähemalt püüdlik isa, ning peale selle oli mees kauge hõimlane Särjepüti suguseltsile?

Nende mõtetega leidis tulija end Särjepüti väravate eest, mille taga talu puhkas puhkepäevases rahus. Õuemuru oli värskelt üle pühitud ja jalgradadel võrklesid rehajälgede kriipsud.

Pererahvas oli puhketunnil. Kari oli äsja koju lastud, ning Egla magas kõrvaltoas, Riita aga seal, kus oli olnud Korneeliuse ase. Imelik väsitav nukrus tabas vanaperenaist neis ruumes ning tal nagu polnudki enam tahtmist oma asjast rääkida. Igatahes lükkas ta seda külaskäigu kestel järjest edasi. Nad vaatasid majapidamist, käisid laudas, sigalas, tallis, keldris ja aidas. Kõikjal oli mõndagi uut ning mõlemad naised tõttasid seda näitama ja rõhutama. Põldudel oli juba alatud tõuvilja kokkupanekuga, odrarõugud olid aia taga suured nagu laevad. Näis, et möödunud aeg oli olnud küllalt pikk selleks, et panna uusi inimesi talus kodunema.

Alles mineku eel kõneles vanaperenaine lühidalt oma asja. Riitale avaldas see rabavat mõju — ta käed langesid nagu puuga löödult maha. Ta jäi tükiks ajaks sõnatuks ja sähvas siis:

„Ah, seda see rebasesaba siis matuse ajal tegi enda nii magusaks?! Kas pankrot kaela peal või muidu tuli takus?“

Ning sellest silmapilgust Riita silmad nagu ei näinudki enam muud kui üht suurt muret, mis ootamatult oli end Särjepüti õuel püsti ajanud. Ta käed kippusid vägisi rebima rätiku narmaid. Ta ei näinud,

kui väsinud ja otsalõppenud paistis vanainimene, kes ta erutusele siiski naeratada püüdis ja ütles:

„Noh, vaene mees Joosep nüüd küll ei ole, aga eks talu igatse igaüks... Ja kord ikka tüdruk mehele peab!“

Äkki säratas Riita silmis nagu vihaleek, ta raputas rusikat:

„Mingu, mingu, mis see minu asi on! Minule jääb minu onn!“

„Eks muidugi,“ lausus vanaperenaine külmalt. „Mingu või ei. Ütlen ainult niipalju, et tuleval pühapäeva hommikul on Joosep poisiga siin. Et neil on tulek kuuekümne versta tagant, oleks kena, kui laseksite neil ööd olla ja hobust puhata... ütelge siis ei või jah...“ ning vanainimese hääles oli juba niipalju nukrat väsimust, et selles peitus tunnustus — jõuan siis mina kõiki maailma muresid muretada... Ta vaatas nagu tunnistades talu õue, jättis siis jumalaga ja ronis ohates vankrisse.

Sellest külaskäigust peale oli Särjepüti ellu tulnud otsekui nägematu kuri kihutaja, kes ei lasknud inimeste meeli leppida nende igapäevaste mõtetega. Niisama selge nagu Korneeliuse emale oli see, et iga tüdruk oli selleks, et abielluda, niisama vähe oli Riita seda Egla kohta mõtelnud. Ta oli teda kasvatanud nagu õrna ja hädalist taime, hoides teda maailma eest. Ta ei osanud kujutleda, et tütar isegi midagi muud oleks võinud soovida peale elu ema kõrval. Kuid nüüd häiris teda mõte tütre mehelemineku st. Mis pidi nüüd saama Eglast, kes ema silmis polnudki nagu mingi tavaline tütar? Kas oleks võinud teda keelata, kui tüdruk oleks tõesti

hakanud avaldama soovi abiellumiseks, sellest hoolimata et oli tegemist vaid kaasavara ahnitsejaga?

See kõik tegi Riita pahuraks ja tujutuks. Egla nägi, kuidas ema järgnevail päevil tuskles. Tüdrukus eneses pesitses samasugune rahutus, kuigi hoopis teistest tõukejõududest. Nüüd oli tal siin oma tuba, kus ta magas üksinda, nii et võis istuda õhtul aknale, kuulatada öö hääli, mis sügisese tuulesahina ja küpsevate põldude lõhnaga maja haarasid. Olid tulnud tagasi ebamäärased unistused ja nüüd hoopis lootusrikkamalt. Kõik oli muutunud, ka inimesed ja nende suhtumine. Mis sai ta parata, et kuuldes kaugelelava noormehe soovi kosja tulla, tulid talle unistused lastest ja mehest, keda ta hoiaks. Nende mõtete kütkes ta vajas kedagi, kellega oma mõtteid jagada, kellelt kuulda midagi tolle elu kohta, milles oli rohkem rõõmu ja ilu kui selles, mida ta seni oli elanud. Niiviisi tegi ta enda seltsiliseks talu noore teenijatüdruku. See oli vaenelaps-neiu, kes juba aastaid oli taludes teenides end elatanud. Tüdruk oli ilusa kehaga, mis natuke kaldus lihavusse, ning valgete juuste ja rõõmsa meelega. Viimane omadus tõmbas Eglat talle ligi ja kujundas talle neiust ideaalkuju, mis oli vastand ta seni tusasele ja kurvale ümbrusele. Meeri, nii oli tüdruku nimi, oskas jutustada kõigest, mis Eglat huvitas ja talle tundmata oli. Sealt ei jäänud välja ka külapoisid, kellest ühest või teisest juttu tuli. Egla oma naiivsuses imetles seda ükskõiksust ning külmaverelisust, millega teine oma seiklustest rääkis. Tihti kõneleja ei mõistnud kuulaja erutust, kuna kehaline ilu sageli teeb naise külmaks ja hingetuks, inetus aga hellaks ja tundeliseks. Need jutuajamised sündisid

tüdruku toas, kuhu Egla õhtul läks, et paar sõna kõnelda, sageli sai aga sellest sosistamist hommikuni. Vahel ta istus teise voodi äärel veel siis, kui see juba väsimusest oli uinunud ja vaid läbi une ta küsimustele vastas.

Riita nägi seda olukorda ja sähvas tütrele kord: „Mis sa sobid seal iga öösel? Patrate rumalusi! Et sa edaspidi end oma voodist ei liiguta!"

Egla ei lausunud midagi, kuid endamisi ta mõtles, et ema teeb liiga tollele tüdrukule. Ta käigud sinna ei lakanud ning ta varitses, mil ema oli uinunud. Pärast Ülenurme vanaperenaise külaskäiku oli ta pea mõtteid ja süda pakitsusi täis, millega ta emale ligineda ei saanud, ning ta pihtis oma lugu jällegi teenijatüdruku voodi serval.

„Oi sina küll," sosistas teine pimedusest. „Sul on ju kihelkonna kõige ilusam peigmees! Tüdrukud tahtsid hulluks minna tema pärast!"

Riita märkas tütres sündivaid muudatusi ning küsis ühel hommikul:

„Kas sa ... siis ikka tahad minna — tollele nolgile, kes seda talu sihib?"

„Mis sa, ema ... ikka nii tigedalt ..." kostis tütar, kes oli hellem kui kunagi enne.

Riita jäi tardunult seisma, ta silmalaud tõmblesid.

„Ma ei tea ... tahaksin enne näha, kuidas ta on ..." kogeles Egla märgates äkki, et elu talle ilma selle võimaluseta nagu tühi oleks.

„Peaksid ikka teadma, missugune sa oled," kostis talle ema karmilt. „Aga eks ole sinu enese tegemine — minul on minu onn!"

See kõnelus torkas tüdruku südamesse, võttis talt julguse ja ta unistustelt jõu. Ta ei teinud enam

katset end peeglist vaadelda, kuid ei teadnud ka, mida ta tõeliselt tahtis. Meeri vadistamine ei pakkunud talle enam lohutust, näis tühjana, ning õhtu tulles jäi ta üksinda oma tuppa. Voodis lebades meenus talle elu all soo äärses onnis ja ta kujutles ema uuesti seal mahajäetuna ja üksikuna. See mõjus tasse nii, et ta otsustas oodatud kosilase tagasi saata. Tehtud otsus tõi talle rahu ning ta uinus selle järele.

5

Kui saabus pühapäeva hommik, mil Särjepütile oli oodata kosilast, oli talus kõik endine. Madalas pruuni laega eestoas tiksus vana kell, karjapoisi voodile oli kaetud vöödiline takust vaip, suure ahju kõrval seisis jahutolmune leivalabidas. Riita istus tagatoa vaikuses ja luges, seljas harilik hall undruk. Ka Egla, kes lõpetas hommikusi talitusi, kandis tööpäeva riideid.

„Issand, sa ei seagi veel! Nad on varsti siin . . .“ ütles talle Meeri köögis ja tõmbas ta oma tuppa, „tule, teeme su ilusaks!“

Kuigi Egla oli teinud endamisi kindla otsuse, tundis ta ennast tol hommikul nii armetuna ja viletsana, et laskis tüdrukul talitada endaga ilma igasuguse vastupanuta. Ta istus kuulekalt laua ette, kus nägi lokikääre, tüsedat pudelit kölnivett, puudrikarpi tupsuga ja katkise nurgaga peeglit. Kuid ta hoidus sellesse vaatamast, tundes vaid suurt kurbust ja väsimust, nagu poleks ta mõtted üldse selged.

Tüdruk süütas kõigepealt väikese klaasiga lambi ja pani sinna lokikäärid kuumenema. Kui need suus niisutatud sõrmega puutumisel särtsatasid, asus ta

Egla juuste kallale. Varsti levis toas kõrbenud juuste lõhna ning lokkija hakkas näost õhetama. Ta kõrvetas suure agarusega ühe juuksesalgu teise järele, kuni terve pea oli selliseid kuhelikke täis, et lokkija isegi polnud sellega rahul. Ta püüdis neid siluda ja korraldada, sattus siis ärevusse ja ütles:

„Ma arvan, sulle läheks palju paremini hoopis sile pea paari väikese lokiga kummalgi pool . . .“

Ta tõi kausikesega vett ja hakkas oma töövilja maha pesema. See õnnestus ainult osaliselt ja pea jäi kohati muhklikuks. Tüdruk aga asus uute lokkide loomisele kummalegi poole oimukohale.

„Nii,“ lausus ta lõpuks, olles juba tüdinenud, „oligi viimane aeg valmis saada . . . Kuid ega sa ometi kavatse teda sellesama kleidiga vastu võtta?“

„Mul pole muud kui villased,“ kostis Egla, kes oli istunud nagu surnu.

„Paneme minu oma,“ tõmbas Meeri voodi alt pruuni puukasti, kust ladus välja kolm värvilist sitskleiti. Ta võttis teiste hulgast ühe lillekirjalise, mida kiitis kõige kenamaks, ning tõmbas selle Eglale poolvägisi selga. Vaevalt sai ta sellega valmis, kui ta pilku õue heites kiljatas:

„Issake, just praegu seovad hobust! Kus on ometi perenaine? Keegi peaks neile vastu minema . . . Kohenda ennast veel siin, ma lähen ja kutsun nad sisse . . .“ ning tüdruk jooksis oma lihavate säärte rappudes minema, nagu oleksid kosilased temale tulnud ja mitte kellelegi muule.

Tulijad olid hallides tolmukuubedes ja tõsised. Isa oli teel pojale jutustanud, et nende varandus on varisemas võlgade kurku ning et ainus tee selle päästmiseks on poja abielu tolle tüdrukuga. Isa pal-

jastus liigutas ainult pisut poisis ta pealiskaudset loomust; põhjused, miks ta selle käiguga nõustus, olid pisut teist laadi. Talle oli villand elust isa kõrval, kus iga rahapenni tuli välja pinnida. Selle asemel ta kujutles end suure peremehena, kes kõnnib põllul, ratsapüksid jalas, nagu mõni mõisnik. Mis tähendab siis, et tal oli pisut inetu naine! Kui ta nüüd nägi lävel õhetavat ja noort teenijatüdrukut, lausus ta isale kerglaselt:

„Kas seesama ongi?!"

Isa müksas teda vihaselt tagasi ja küsis tüdrukult:

„Kas perenaine ja vanaperenaine on kodus?"

„Palun võtke maha," tegi tüdruk edvistava kniksu, „ma kutsun nad kohe..."

Kuuldes tulijate hääli, astus Riita ise peretuppa, kus võõrad üleriided maha võtsid. Joosep ruttas talle teeseldud elavusega vastu, raputas tugevasti ta kätt ja andis kristall-kümmelipudeli külakostiks, üteldes:

„Siin, näete, on meil reisipass kah, et teaksite, et pole hulguste ega muidu ringisõitjatega tegemist..."

Kosilase oli äsjane teenijatüdruku nägemine viinud lõbusasse meeleollu. Ta silmitses oma läikivaid saapaninasid ja ümises mingit lauluviisi. Riitat teretades ta vaatas vanainimese karmi näkku laia muheleva naeratusega, millest oli arvamisel, et sellest piisab poolehoiu võitmiseks. Riitale oli vastik Joosepi pealetikkuv libedus ja noore poisi üleolev enesekindlus.

Egla peretuppa ilmumisel lausus noor kosilane endamisi: „Vanamoor oli jõle, aga tütar on lausa peletis..." Kuid ta sai oma pealiskaudse lõbusu-

sega selle mulje rusuvusest üle, pigem näis see kõik talle naljakas, ning ta astus sundimatult sirutatud käega tüdrukule vastu, näol naeratus. Egla ei näinud poisist muud kui läikivaid saapaninasid, nii oli ta pea alla surunud. Samal ajal tundis ta käesurvet ja haistis hinnalise paberossi lõhna. Karjuvalt kirju sitskleit lotendas tal ümber keha ja muhklik soeng ning valuline nägu tegi ta rohkem naljakaks kui inetuks.

Nüüd nägi ka Riita tütart ning kähvas sellele kerkivas vihas:

„Silmapilk mine võta see Meeri sitsitükk seljast! Või võõrastes kaltsudes ümber jooksma!"

Nagu kõik sel päeval Egla mõtlemist ja tahet mingist sisemisest vaevast halvas, nii seisis ta esialgu ka nüüd tuima postina, enne kui kuulekalt pöördus ja nagu haige toast kadus.

Kui tütar oli lahkunud, laskis Riita võõraste hobuse talli viia. Kosilane ise oli abivalmis kaasa minema. Joosep pöördus üksi jäädes Riita poole, kelle pahameelest ta pisut kohutatud oli, ja küsis ettevaatlikult:

„Korneeliuse ema vist käis siin kõnelemas, mida me oleme mõtelnud?"

„Küll käis, aga mina ei ütle midagi, see on tütre oma asi," kostis Riita külmalt.

„Nojaa," venitas Joosep, kellel sellest vastusest oli äkki nagu heameel. Tütrega võis toime saada — igatahes paremini kui emaga! Ning mees muheles oma mustadesse vurrudesse.

Oma toas riideid vahetades märkas Egla äkki, kui inetu oli võõras kleit. Ta ärkas oma tuimusest nagu mingist unest ja puhkes voodisse langedes

nutma, mõteldes osakssaanud häbile. Talle näis, nagu oleksid tagasi tulnud vanad ajad, mil ta tihti oli nuuksunud pilke ja haavuste pärast. Suure vaevaga ta kuivatas silmad ja läks tagasi eestuppa.

Ema häbistav korraldus oli mõjunud siiski teisest küljest õnnelikult, sest tüdruk oma hallis undrukus nägi palju meeldivamana kui kirjus pidukleidis. Ka kosilane oli väljast tagasi tulnud ja leidis ennast olevat kohustatud tema juurde tulema. Poiss tegi kiitvaid tähendusi Särjepüti hobuseist ja tallist ning hakkas jutustama üht lõbusat lugu enda võidusõidust naabri perepojaga. Egla poetas vaid üksikuid nappe sõnu. Ta pea oli täis kaksipidi mõtteid, ning ikka tagasi tulles endise kleidiloo juurde, ta muutus punaseks ja tõstis vargsi pilgu, et tabada kosilase nägu, mis oli sinihallide lõbusate silmade ja sirge ninaga. Poiss naeratas meeldivalt ning Egla ei leidnud ta vaates midagi, mis oleks lasknud sealt lugeda halvakspanu või pilget. Ning äkki tekkis Eglas mõte, et see noormees pidi olema tark ja hea.

Samal ajal oli Riita tigeda muigega vaadanud kõrvalt oma arvatavat väimees-poega ja näinud, kuidas poisi silmad hetkeks himuralt puurisid talu teenijatüdruku puusadesse, kes parajasti näole manatud naeratusega läbi peretoa läks. Riita nägi ka korraks nende vastamisi vaatavaid silmi.

Joosep pidas Riitat niivõrd targaks, et ajas erapooletut juttu, kuna arvas, et teda muidu pealetikkuvaks peetakse. Sama ettevaatlik oli ta poja kiitmisega, kuid oskas kaudsel teel siiski jätta mulje, nagu oleks talupidamise mure kodus kõik poja õlal ja tema ise, vana inimene, kohmerdaks vaid veskis.

Lõunalauas vihastas isa pojale nii, et vaevu suutis end taltsutada. Ta märkas äkki kohkudes, kuidas poeg laua all silitas tüdruku põlve, kes oli tulnud kohvikannu lauale tooma. Isa tõukas vihaselt pojale küljekontidesse. See sai pahuraks ja kähvas vastu:

„Mida sa siin tonksid.“ Taipas siis äkki olukorda ja pistis naerma, nagu oleks mingi omavahelise naljaga tegemist. Joosep jäi tõsiseks ja kutsus poja lauast tõustes välja, et teda noomida, üteldes ise Riitale ja Eglale, et nad kavatsevad ümbrust vaatama minna.

Pärast lauakoristamist ja nõudepesemist küsis Riita tütrelt kibedalt:

„Noh, mis sa siis arvad — lähed talle muudkui ära või?“

„Ma ei tea, ema . . .“ kostis Egla, „ta näib olevat kena mees . . .“

„Kena mees . . .“ urises Riita. „Sa võid ta ju siia saada, aga naiseks sa talle ometi ei saa . . .“

„Kuidas?!“ päris tüdruk.

„Naiseks saab talle mõni kohasem . . . olgu või meie oma Meeri.“

See kõnelus pani Egla südames uuesti närima valu. Ta kõikus kahtluste vahel, ega teadnud ühelgi hetkel, kumba ta rohkem kartis, kas minekut või sellest loobumist. Ta ootas hirmuga külaliste tagasitulekut, sest oli oodata, et nüüd esitatakse küsimus eiks või jaaks. Ta suureks kergenduseks võtsid võõrad veinipudeli tagasi tulles küll lahti, aga tõelise kosjajutu näisid olevat jätnud järgmiseks päevaks. Päris rõõmus oli Egla, kui lõpuks ema käskis val-

mistada võõrastele asemed ärklituppa ning kui õhtu tulles kogu talu uinus vaiksesse rahhu.

Tüdruk oma toas tundis end kehaliselt nagu pekstuna. See oli olnud ta vaeva- ja piinarikkaim päev. Ta kohendas aseme ja puhus tule lambikesest, kuid ei heitnud veel voodisse. Pimedus hakkas tasahaaval kustutama päevaseid rusuvaid elamusi. Ta avas aknapooled ja sisse tulvas jahedat ööõhku ühes aiast tuleva küpse puuvilja ja koltuva rohu hõnguga. Ülal kuuldus paar kolksatust, nagu tooli tõukamist, kauget kõnesuminat ja siis tuli vaikus. Talle meenus mitu head rõõmsat pilku sinihallidest silmadest, millele mõteldes tuli rahulik tundmus, nagu oleks nendes pilkudes olnud niipalju mõistmist, et poleks tarvis olnud mingisuguseid vaevu ja piinlemisi. Kas oli siis maailm selline, et naise inetus alati üle kaalub kogu selle hoidmise, hellituse ja igatsuse, mida pakkuma teadis enese võimelise olevat? Ema näis seda uskuvat, paljud uskusid seda. Aga kas oli see nii? Kes võis vastata sellele?

Ta jäi kuulatama ema toa poole, kus veel natukese aja eest oli kostnud köhatusi ja liikumist. Kui seal kõik oli vaikne, hakkas ta ettevaatlikult hiilima sinna, kuhu ta varem oli läinud oma mõtete ja kahtlustega. Ta jõudis Meeri ukse taha ja sai selle käratult lahti. Toas märkas ta kohe, et ka siin olid aknad lahti. Kätt tikutoosi järele sirutades, mille teadis lebavat laual, kuulis ta voodis sügavat ja rasket hingamist. Hoides toosi käes, tundis ta äkki paberossisuitsu.

„Kes kurat siin on?“ hüüdis korraga mehe hääl ning samal hetkel, kui tikk sähvatas Egla näppude

vahel põlema, hüppas keegi voodist. Tuli puhuti Egla näppude vahelt ja üks kogu kadus püksirihma lõgisedes läbi akna, hetke pärast järgnes sellele teine, heledam.

Egla seisis keset pimedat tuba. Veel nägi ta silme ees välgatavat valguskuma ja veidraid katkendilisi pilte, talle tuttavate nägudega. Ta ei süüdanud enam tuld, vaid seisis liikumatult, kuni märkas, et oli aknast puhuvas tuules hakanud lõdisema, ning et tuba ja voodi oli tühi.

Maja vaikusse lõikas vaid üksiku kilgi kriiksumine köögist. Egla raputas õlgu. Talle viirastus äkki kadunud Korneeliuse tusaste silmadega pruun nägu ja meenus kõik veider ja seletamatu, mis selle üksiku inimese elust kuuldud.

Siis ajas ta end sirgu ja astus käsikaudu kobades esikusse. Siit ei pööranud ta tagasi oma tuppa, vaid avas ukse kööki, kus kilk hetkeks jäi nagu kuulatama. Ta läbis köögi ja tuli õue, kus sügisene öö mühistas pajuladvus. Kätega seinu kobades liikus ta maja nurga poole, kuni lõpuks koreda palgi pinnal puutus sõrmede alla külm metall. See oli kosjarõngas, mis talu seinas oli seisnud rohkem kui ühe inimpõlve, olles vanaperenaise päevil paigaks, kuhu sidusid hobuseid ta tütarde kosilased, ning hommikul oli Tõstamaa Joosepki algul sõlminud siia oma ohjaharud. Tüdruku käsi pigistus ümber raua ja hakkas keerama. Ta sõrmed ei tundnud valu enne, kui aastakümneid seinas seisnud vint hakkas tasase kahinaga pöörduma ning käsi ühes vabanenud rõngaga langes alla. Seda polnud temale tarvis seni, kui inimese väärtuse hindamine polnud saanud vabaks ahelaist, milles vaeveldi põlvest põlve.

Sisukord

		Lk.
1.	Jõe ääres	5
2.	Vend	31
3.	Rahakott	57
4.	Andrese elu	78
5.	Viljatu puu	103
6.	Vanatüdruk	122
7.	Tütar	138
8.	Kosjarõngas	164

Vastutav toimetaja B. Kangro.
Tehniline toimetaja L. Treiman.
Korrektor M. Arro. Kaas M. Roosma. Paberi kaust 53×78. 1/32. Trükiarv 850. Trükipoognaid 12 3/4. Autoripoognaid 7,68. Arvestuspoognaid 7,70. Trükitud nats. J. Mällo ja Poegade trükikojas, Tartus 1940.

Hind 8 rbl. Köide 6 rbl.

В. Уйбопу: Бесплодное дерево. ГИЗ „Художественная Литература и Искусство", Тарту.